

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ PAMÁTKOVÁ
SPRÁVA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH

PRŮVODCOVSKÝ SYLABUS

VODNÍ HRAD ŠVIHOV

| 2023

Úvod

Vážený čtenáři!

Tento průvodcovský syllabus je základním dokumentem k čerpání vědomostí o švihovském hradě a o způsobu jeho prezentování návštěvníkům. Je tu naprostý základ všech informací pro úspěšnou práci průvodce, zároveň je však nutné připomenout, že k práci dobrého a zkušeného průvodce patří především aktivní průběžné samostudium, čerpání z dalších zdrojů a neutuchající přirozená zvědavost.

Syllabus zpracovali a každoročně jej aktualizují pracovníci správy hradu. Je to živý dokument a budeme velmi rádi za sdělení zkušeností v praktickém používání, nápadů na vylepšení nebo rozšíření.

Informace jsou zde rozděleny do několika kapitol.

I. METODIKA

První část uvádí čtenáře do práce průvodce a popisuje zajištění návštěvnického provozu. Je věnována praktickým znalostem, které jsou důležité pro každého pracovníka hradu, který přichází do styku s návštěvním provozem. Kromě toho dává návody a konkrétní příklady.

II. PRŮVODCOVSKÉ TEXTY

Druhý oddíl obsahuje vlastní průvodcovské texty jednotlivých prohlídkových okruhů. Texty jsou psány tak, aby informace, které je nutné návštěvníkům předat, byly uvedeny spolu s instrukcemi k vedení prohlídky. Navíc jsou zde doplňovány vysvětlující pojmy a rozšiřující informace formou poznámek pod čarou nebo v pravém sloupci.

III. ROZŠÍŘUJÍCÍ KAPITOLY

Třetí částí je vyvíjející se souhrn kapitol s různými tématy, které mají doplňovat znalosti průvodce, aby dovedl odpovědět na případné dotazy nebo aby si rozšířil vlastní vědomosti.

Svou přípravu na práci nepodceňte, protože průvodce dává hradu tvář a je hlavním prostředníkem pocitu každého návštěvníka z prohlídky. Tato práce je velice zodpovědná!

Ve Švihově dne 23. března 2023

Obsah

Úvod.....	1
Obsah	2
Metodika	4
Zajišťování průvodcovské služby NPÚ.....	5
Základní znalosti	5
Práce s textem	5
Typologie prohlídek	5
Forma výkladu, vystupování a kontrola	6
Oděvní standard pro průvodce a obdobné profese	8
Pracovní doba, ubytování a pohyb po objektu	9
Vstupní instruktáž.....	10
Pracovní setkávání průvodců	10
Provozní podmínky hradu Švihov	11
Kontakty.....	11
Plán areálu	12
Provozní řád denní místnosti	13
Ubytovací řád	15
Jak vypadá vstupenka	17
Návštěvní řád hradu Švihov	18
Informovanost průvodce	20
Obecné bezpečnostní předpisy při průvodcovské činnosti	20
Průvodcovské texty	23
I. HRAD – Život na šlechtickém sídle	24
1. ZAČÁTEK PROHLÍDKY	25
2. ČERVENÁ BAŠTA.....	26
2A. PŘESUN – SCHODIŠTĚ.....	29
3. VSTUPNÍ SÍŇ	30
4. HODOVNÍ SÍŇ.....	32
5. LOŽNICE HRADNÍ DÁMY	34
6. HRADNÍ KAPLE	36
6A. PŘESUN – PAVLÁN	38
7. TANEČNÍ SÁL.....	39
8. ZBROJNICE	41
9. KONEC PROHLÍDKY	43
Literatura.....	44
II. KUCHYNĚ – Zázemí šlechtického sídla.....	45
1. ZAČÁTEK PROHLÍDKY	46
2. JIHOZÁPADNÍ PARKÁN	47
3. LEDNICE.....	48
4. MLÉČNÁ KOMORA.....	49

5. PIVNÍ, VINNÝ a MASNÝ SKLEP	50
5A. PŘESUN – VNITŘNÍ NÁDVOŘÍ SCHODY	51
6. HORNÍ PATRO SKLEPŮ	52
7. VNITŘNÍ NÁDVOŘÍ	54
8. STRÁŽNICE.....	56
9. KANCELÁŘ PURKRABÍHO	57
10. JIHOVÝCHODNÍ PARKÁN.....	58
11. KUCHYNĚ.....	59
12. KONEC PROHLÍDKY	61
Literatura.....	62
III. VĚŽ – Od zříceniny k památce.....	63
1. ZAČÁTEK PROHLÍDKY	64
2. SEVEROZÁPADNÍ PARKÁN A PRŮJEZD	65
3. PRVNÍ PODLAŽÍ – OD ZŘÍCENINY K PAMÁTCE	66
4. DRUHÉ A TŘETÍ PODLAŽÍ – CO SKRÝVÁ VĚŽ A HRAD	69
5. ČTVRTÉ PODLAŽÍ – STAVĚLI TESAŘI ZEDNÍKŮM LEŠENÍ	70
6. PÁTÉ PODLAŽÍ – KDYŽ JE HRAD VODNÍ	71
7. KONEC PROHLÍDKY	72
Literatura.....	73
DALŠÍ NABÍDKA OKRUHŮ.....	74
HRAD BEZ BARIÉR.....	74
HRAD PRO RODINY	78
PO VODĚ KOLEM HRADEB.....	85
ZA TAJEMSTVÍM STŘEVÍČKU.....	88
Doplňující kapitoly	97
Půta Švihovský z Rýzmburka	97
Hradební ochozy	102
Hrad ve 20. století.....	103
Kaple	105
Gotický a renesanční nábytek.....	107
Jídlo a stravování	109
Móda a oblékání.....	112
Stavební materiály, vápno a malta.....	114
Cihly a cihlářství	114
Výroba vápna	115
Historický vývoj vápenných omítek a péče o ně v minulosti	116
Kachle a kachlová kamna	119
Osobnosti Černínů.....	121
Dobrovický strop	124

Metodika

Národní památkový ústav má několik zásadních úloh. Jako jednu ze svých hlavních činností zabezpečuje kulturně výchovné využití a zpřístupnění kulturních památek, s nimiž hospodaří.

Tento oddíl popisuje zajištění průvodcovské činnosti obecně v první kapitole, další kapitoly jsou potom věnovány konkrétním provozním podmínkám švihovského hradu.

„Hlavním cílem interpretace není poučovat, ale
provokovat k přemýšlení.“

Freeman Tilden

„Bez pozitivně naladěného průvodce dobrá
atmosféra ve skupině nevznikne.“

Postupme si dále! 1

„Základem kvalitního výkladu není z paměti
naučený text, ale jeho pochopení... Rozumím-li
tomu, co říkám, snáze dokážu zaujmout
návštěvníky.“

Památky nás baví 2

Pro potřeby své i jiných vlastníků zpřístupněných památek vytvořil Národní památkový ústav již několik metodik a pomůcek.

Za pozornost určitě stojí nejnovější třídílná publikace [Postupme si dále!](#), která je volně ke stažení na e-shopu NPÚ. Jako doplněk bylo vytvořeno i několik dílů instruktážních videí zveřejněných na YouTube kanálu NPÚ pod názvem [Instruktážní film pro průvodce](#). Jejich zhlédnutí doporučujeme všem, nováčkům i zkušeným průvodcům, kteří chtějí svou práci dělat dobře a chtějí se v ní stále zlepšovat. Ve filmech jsou stručně, ale věcně vystiženy nejdůležitější zásady této práce a příjemnou formou jsou představeny i praktické tipy pro začínající průvodce.

O něco starší je další volně dostupná publikace s názvem [Metodika průvodcovské činnosti na hradech, zámcích a dalších zpřístupněných památkách](#). Primárně je určena vlastníkům a správcům zpřístupněných památkových objektů a areálů a všem jejich zaměstnancům.

Zajišťování průvodcovské služby NPÚ

Základní znalosti

Pověřený pracovník seznámí nového průvodce se všemi nezbytnými informacemi předem. Ještě před zahájením práce je průvodce zaučen do techniky provádění a je přezkoušen z praktických znalostí průvodcovského textu. V den nástupu je provedena kontrola všech základních znalostí, nejčastěji formou náslechu přímo na prohlídce. Zjištění závažných nedostatků během prvního dne v práci může znamenat ukončení pracovního poměru. Za závažný nedostatek se mimo jiné považuje neznalost nebo velmi chabá znalost textu.

Každý průvodce se musí kromě průvodcovské trasy seznámit s druhy poskytovaných služeb, s ceníkem těchto služeb (umístěným v pokladně) a ostatními veřejně přístupnými interiéry, aby mohl podávat návštěvníkům kvalifikované informace.

Rovněž se musí důkladně seznámit se základním provozním dokumentem, kterým je návštěvní řád, a musí se řídit jeho ustanoveními

První den zaměstnání přebírá průvodce identifikační visačku, kterou je povinen stále nosit na viditelném místě. Na počátku prohlídky přebírá průvodce klíče od instalace a na konci prohlídky je ihned vrací. Za klíče, které nosí u sebe, osobně odpovídá

Délka prohlídky se odvíjí od situace na konkrétním památkovém objektu. Průvodce však nesmí dobu trvání prohlídky zkracovat, i když vede skupinu s nižším počtem účastníků, kteří postupují rychleji. Musí si být vědom toho, že prioritní způsob vnímání interiérů je vizuální, nikoliv sluchový, a že tudíž návštěvníky nemůže ochuzovat. Právě tak nesmí prohlídku bezdůvodně prodlužovat. Dostane-li se však přesto do situace, že dojde skupinu, která vstoupila do instalovaných interiérů před ním, výklad nepřerušuje, ale využívá svých znalostí doplňkových kapitol průvodcovského sylabu a kvalifikovaně improvizuje. Dojde-li ho naproti tomu výprava, která vstoupila do interiérů těsně po jeho skupině, nenechá se nikdy znervóznit, nezrychlí svůj postup, ale pokračuje obvyklým tempem.

Každý sezónní pracovník, jehož aktuální pracovní aktivitou je provádění návštěvníků, se musí v době mezi prohlídkami trvale zdržovat v dosahu vstupenkové pokladny, aby byl k dispozici pro případné řešení neočekávaných provozních situací.

Práce s textem

Vlastní průvodcovské texty jednotlivých prohlídek, které tvoří druhou kapitolu tohoto sylabu, jsou psané záměrně neosobně. Text není primárně určen k memorování nazpaměť, ale k tomu, aby si z něj průvodce postupně vytvořil výklad vlastní.

Text, který svým způsobem závazný je a obsahuje ověřená fakta a praktické rady, si průvodce přizpůsobí vlastnímu projevu, temperamentu a povaze. Při přizpůsobování textu lze použít jen ověřené informace, ze spolehlivých zdrojů, případně je možné svou verzi výkladu konzultovat s pověřeným pracovníkem.

Typologie prohlídek

Průvodce by měl své prohlídky vždy co nejlépe přizpůsobit publiku. Charakter a forma prohlídek jsou samozřejmě dané i konkrétní památkou a jejím prostředím. Uvádíme zde zjednodušenou typologii prohlídek, která slouží jako pomůcka, jak s určitými skupinami návštěvníků pracovat. Vybíráme jen několik jednoduchých zásad, které je vhodné dodržovat.

Základní prohlídka je v praxi nejčastější a probíhá u běžných návštěvnických skupin, jejichž sociální struktura je velmi různorodá. Účastní se jí běžně i organizované objednané skupiny, které se často skládají

ze seniorů. U nich je nejdůležitější být trpělivý, nespěchat, dbát opatrnosti např. na schodištích, dobře artikulovat a mluvit hlasitě.

Při **cizojazyčné prohlídce** zahraničních návštěvníků používá průvodce předepsaný cizojazyčný text. Doprovází-li však skupinu cizinců a využívá při tom služeb tlumočnicka, podává z časových důvodů přiměřeně zkrácený výklad v češtině.

Jsou-li v jeho skupině zahraniční i tuzemští návštěvníci, orientuje se verbálně na české turisty, zahraniční účastníci prohlídky procházejí interiéry se zapůjčenými cizojazyčnými texty.

Při vedení **školní prohlídky** či prohlídky, jejíž významnou část tvoří **děti**, je třeba dbát na názorné srovnávání viděné skutečnosti se zkušenostmi dětského světa. Důležitá je spontánnost a emocionalita výkladu, intuice průvodce a jeho schopnost dynamicky reagovat na projevy skupiny, snaha vtáhnout děti do děje a udržet jejich pozornost. Průvodce respektuje, že idea přímého vidění a chápání je jedinou možnou cestou a že výklad obecných pojmů bez souvislosti s konkrétní realitou je zcela neúčinný. Průvodce dává vždy přednost konkrétním věcem před abstraktními pojmy. Je vhodná předem domluvená spolupráce s doprovázejícím pedagogem.

Je-li prohlídková skupina složena výhradně z **mentálně postižených**, vypouští průvodce z výkladu téměř všechna fakta a hovoří maximálně jednoduchým jazykem, skoro v holých větách. Jeho projev se do značné míry řídí návody uváděnými pro prohlídky školních skupin a dětí. Zjistí-li průvodce před začátkem nebo v průběhu prohlídky, že není schopen se s neobvyklými nároky kladenými na komunikaci s postiženými psychicky vyrovnat, včas na to upozorní vedoucího pracovníka.

U **smyslově postižených** (hluchoněmých, nedoslýchavých apod.) se orientace a forma výkladu vždy předem domluví s jejich odborným doprovodem.

Dalším typem zvláštní prohlídky může být **prohlídka obohacená** o hudební produkci, o živé obrazy nebo scénky. Průvodce před tím, než vstoupí do místnosti, přiblíží návštěvníkům jejich obsah, smysl a popř. souvislost s historií hradu. Obvyklý výklad v interiéru, kde se produkce koná, zkracuje či upravuje podle zvláštních pokynů.

Forma výkladu, vystupování a kontrola

Projev každého průvodce by měl mít všestranně vysokou formální úroveň. Měl by být jazykově správný, ale i formulačně zajímavý a bohatý. Průvodce by se měl vyhýbat nadměrnému používání stejných slov a jejich opakování v blízkých větách. Zároveň není vhodné používat přemíru knižních výrazů a shodné začátky a konce promluv v jednotlivých místnostech.

Velice důležité je, aby projev neobsahoval žádné viditelné automatismy a stereotypní memorování textu. Řeč musí být zcela přirozená a bez afektů, návštěvníci musí mít pocit, že ji průvodce aktuálně vytváří. V tomto směru je důležitá především intonace a přirozené tempo řeči (mimo jiné i živé, tedy různorodé užívání pomlek mezi slovy a větami).

Velký význam má i vytříbenost nonverbálního projevu průvodce. Důležitou roli hraje mimika, přirozenost a vhodná gestikulace užívající klidných pohybů a decentního postoje při výkladu.

S formou výkladu úzce souvisí celkové společenské vystupování průvodce odpovídající významu kulturního prostředí památky. Velký důraz musí průvodce klást na maximální trpělivost a zdvořilost i ve stresových situacích, na diskrétní přístup k návštěvníkům jako k hostům památkového objektu, ale současně i na klidnou rozhodnost a suverenitu při prosazování jednotlivých ustanovení návštěvního řádu.

Důležitým požadavkem je i vhodný zevnějšek průvodce (oděv, obuv, účes, naličení apod.). Musí respektovat charakter a význam prostředí památky. Měl by být za všech okolností čistý a vkusný. Může samozřejmě být i moderní, ale bez výstředních a provokujících neobvyklostí. V další kapitole najdete konkrétní doporučení Národního památkového ústavu k oděvnímu standardu.

Průvodcovská služba je kontrolována vedoucím památkového objektu nebo pověřenou osobou. Kontrola může být skrytá nebo přímo ve skupině mezi návštěvníky a jejím předmětem je komplexní posouzení průvodcovské služby. Výsledky této kontroly jsou s průvodcem vždy projednány a využity ke zdokonalování jeho další práce. Každý průvodce by měl být otevřený diskuzi a ochotný k získávání takového zpětné vazby. Hodnocení průvodců probíhá dle následujících zásad:

DOBŘÝ PRŮVODCE

1 má otevřený přístup

Průvodce je uvolněný, přístupný a otevřený skupině s různostmi osobností a názorů uvnitř ní.

2 zaujímá vedoucí pozici

Průvodce zastává vedoucí pozici – má jasno o programu, pravidlech a očekáváních skupiny; činí tak bez toho, aby se stavěl „nad“ skupinu.

3 má zájem o skupinu

Průvodce bere návštěvníky vážně a projevuje zájem o jejich nápady, otázky, i o jejich zázemí. Vždy jedná s respektem.

4 posuzuje skupinu

Průvodce pozoruje skupinu návštěvníků a dokáže odhadnout její zájem, očekávání a úroveň, například tím, že pokládá otázky a zároveň „čte“ z jejich nonverbální komunikace. Dokáže také dynamicky reagovat na chování návštěvníků.

5 vytváří pozitivní a uvolněnou atmosféru

průvodce je schopen vytvořit uvolněnou a pozitivní atmosféru, například využitím humoru.

6 disponuje entusiasmem a energičností

Průvodce je energický a nadšeně vypráví o věcech, které má rád a přijdou mu zajímavé.

7 používá zřetelnou mluvu, vokalizaci a výraz

Průvodce mluví zřetelně, hlasitě, příjemně a s vhodnou intonací. Dokáže zaujmout i rytmem, načasováním a mimikou. Ví, jak používat svůj hlas, aniž by si ho poškozoval.

8 má dovednosti v lingvistice a užívání jazyka

Průvodce je zblhlý v lingvistice, má rozsáhlou obecnou i odbornou slovní zásobu a přizpůsobuje své užívání jazyka úrovni a vnímání návštěvníků.

9 pozorně naslouchá

Průvodce pozorně a upřímně naslouchá a využívá podněty ze skupiny k obohacení dialogu.

*Zdroj: Vytvořeno dle Průvodcovství je profese – Muzejní průvodce v uměleckých a historických muzeích
(Mark Schep, Pauline Kintz: Guiding is a profession)*

DEVATERO ŠVIHOVSKÉHO PRŮVODCE

1. **Jsem milý a vstřícný, vše se dá vyřešit po dobrém.**
2. **Termíny provádění** – sleduji průběžně kalendář, když nemohu přijít, ozvu se co nejdříve.
3. **První den v práci** – přijdu včas, přinesu potřebné doklady a podepíšu smlouvu.
4. **Čas prohlídky** – znám a hlídám si časy všech svých prohlídek, v pokladně si včas vyzvedávám klíče a odcházím na nádvoří vždy přes výstavní sál.
5. **Jsem tu pro návštěvníky** – všude po areálu nosím svou jmenovku, aby se na mě mohl kdokoli z návštěvníků obrátit. Mám proto i povědomí o vstupném, otevírací době či konaných akcích.
6. **Čas mezi povinnostmi (prohlídkami)** – jsem v denní místnosti, pokud se potřebuji vzdálit, vždy o tom informuji obsluhu pokladny.
7. **Zázemí** – v denní místnosti udržuji pohodu a pořádek. Tato místnost slouží všem kolegům k relaxaci.
8. **Jsmě tým** – jsem samostatný, ale kolegiální. Nebojím se zeptat, aktivně si zjišťuji informace a komunikuji i s ostatními zaměstnanci.
9. **Reprezentuji hrad** – dbám na své vystupování i mimo prohlídku a podporuji pozitivní zážitek návštěvníka.

Oděvní standard pro průvodce a obdobné profese

1. Každý průvodce, pokladník nebo jiný zaměstnanec, který zajišťuje průvodcovské činnosti nebo lektorské činnosti (dále jen „průvodce“) jakožto zaměstnanec NPÚ je povinen řádně reprezentovat instituci pečující o historické objekty, které jsou velmi významnou součástí národního kulturního bohatství České republiky.
2. Každý průvodce je v pracovní době povinen nosit na viditelném místě veškeré identifikační znaky NPÚ (jmenovka se stuhou NPÚ, odznak NPÚ, případně další). Vybavení průvodce identifikačními znaky zajišťuje vedoucí správy památkového objektu.
3. Oblečení průvodce musí být přizpůsobené vnějším a vnitřním teplotním podmínkám daného dne a místa dle pravidel BOZP.
4. Oděv musí být vždy slušný, upravený; bez nápisů, obchodních značek a dalších symbolů či věcných informací. Nejvhodnějším způsobem oblečení je oděv ve stylu pod označením „smart casual“.
5. Zakázány jsou oděvy roztrhané (i záměrně), jakékoliv pokrývky hlavy, trika s odhaleným břichem, minisukně; hluboké výstřihy.
6. Oděv může být přizpůsoben druhu objektu (zejména obuv může být rozdílná dle typu objektu). v rámci této různorodosti určí vedoucí správy památkového objektu vhodnou obuv.

7. Tento standard se netýká kostýmovaných a obdobných prohlídek.
8. V nejasných případech rozhoduje vedoucí správy památkového objektu.

Smart casual pro průvodce: v případě průvodců představuje smart casual dress code neformální elegantní oblečení – jedná se hlavně o vyváženost – jde o to, působit uměřeně a profesionálně, ale zároveň nenuceně a neokázale:

- **MUŽI** – tričko s límečkem, košile (včetně proužkovaných, ne flanel), kalhoty, které mohou být jednobarevné, většinou černé, hnědé, béžové, modré. Je možné si vzít i džíny, ovšem pouze tmavé, neseprané, nevyšisované, bez cvočků, zipů navíc, ozdob, děr, nápisů. Boty – polobotky neformálního stylu, mokasíny, oxfordky, semišové polobotky, mohou být i sportovní plátěnky, jen musejí být v čisté a co nejvíc minimalistickém stylu, jako třeba klasické conversky nebo kožené tenisky. Sandály nepřípadají v úvahu. Pro chladnější prostory se hodí doplnění kvalitním svetrem na zapínání nebo neformální sako či blejzr. Mikina se nehodí. Šortky jsou povoleny pouze jednobarevné, z kvalitní látky a v délce těsně nad kolena, nikoli džínové.
- **ŽENY** – mohou mít v podstatě to samé co muži, navíc sukni, halenku nebo šaty – vše v neformálním elegantním stylu – tedy – jedná se zejména o přiměřený výstřih, délku sukně a střih. Nevhodné je oblečení s cvočky, flitry, nápisy. Pro chladnější prostory se hodí jednobarevný rozepínací svetr – cardigan, blejzr, neformální sáčko, pléd apod. z bot jsou vhodné baleríny i boty na podpatku nebo polobotky. Sandály se nehodí. Pro sportovní obuv platí totéž, co u mužů – tedy čisté, jednobarevné, neobnošené, v minimalistickém stylu.

*Oděvní standard vydal Ing. Rudolf Pohl, náměstek GŘ pro správu památkových objektů
Národní památkový ústav, Praha, 1. května 2017*

Pracovní doba, ubytování a pohyb po objektu

Pracovní doba je shodná s dobou pracovního kalendáře. Časově ji základním způsobem vymezuje návštěvní řád, což mimo jiné znamená, že zpravidla trvá šest dní v týdnu. Volný den je v pondělí.

Průvodcům je pracovní doba každý den zaznamenána do docházkového listu, který vyplňuje pověřená osoba (nejčastěji pokladní či vedoucí pracovník). Začátek pracovní doby se zpravidla shoduje se začátkem první prohlídky, pokud na ni není nutná speciální příprava průvodce. Konec služby je shodný s odbavením poslední prohlídky v daný den. Vhodná je ale kontrola těchto zápisů samotným průvodcem a včasná konzultace při případných změnách oproti plánu v pokladním systému, který je závazný.

Průvodce vykonává druhy pracovních činností sjednané v pracovní smlouvě podle charakteru a potřeb každého objektu. Provádění návštěvníků v instalovaných interiérech nebo po areálu objektu je převažující aktivitou sezónních průvodců.

Průvodce, který je ubytován v areálu objektu, je seznámen s pravidly užívání přidělené místnosti. Začátek a konec doby užívání ubytovacích prostor si dohodne průvodce předem a po dobu užívání se řídí ubytovacím řádem.

Průvodce se může volně pohybovat na místech vyhrazených veřejnosti s výjimkou instalovaných interiérů, dále na ubytovnách, chodbách a schodištích, sociálních zařízeních, v kuchyně, jídelně apod. s rozsahem možností volného pohybu ho seznámí vedoucí památkového objektu.

Je zakázáno vstupovat do instalovaných interiérů jinak než v souvislosti s plněním služebních povinností, to je při provádění vlastní návštěvnícké skupiny nebo při zajišťování dalších činností sjednaných pracovní smlouvou.

Mimo výkon pracovních činností nesmí vodit jakoukoliv cizí osobu do objektu a jeho areálu. Neubytovaný sezónní pracovník musí opustit objekt nebo jeho areál nejpozději hodinu po ukončení návštěvní doby.

Vstupní instruktáž

Základem vzdělávání průvodců je instruktáž k výkladu průvodcovského textu. Instruktáž vede vždy vedoucí památkového objektu nebo jím pověřený pracovník.

Každý pracovník je poučen o důležitých otázkách souvisejících s požární ochranou a bezpečností zdraví při práci, s bezpečnostní problematikou a ochranou životního prostředí:

- V oblasti požární ochrany v podmínkách památkového objektu zná způsob vyhlašování požárního poplachu a přivolání požární pomoci, umístění požárních vývěsek a umístění a obsluhu hasicích přístrojů.
- Při každém opuštění místnosti, pokud odchází jako poslední, vypíná všechny elektrické spotřebiče.
- Vedoucímu památkového objektu nebo jeho zástupci hlásí všechny zjištěné závady.
- V oblasti ochrany a bezpečnosti zdraví při práci především neopravuje elektrické spotřebiče, jističe rozvodných skříní, a nevyměňuje ani vadné žárovky.
- Chodí oblečen přiměřeně klimatickým podmínkám konkrétního objektu.
- Nezdržuje se v částech objektu a jeho areálu, do kterých mu nebyl jmenovitě povolen přístup.
- Každý pracovní úraz hlásí vedoucímu památkového objektu.

Průvodce je povinen přispět podle svých sil a možností k zajištění ochrany movitého majetku. Kromě jiného to znamená, že musí před cizími osobami pomlčet o všech skutečnostech souvisejících s bezpečnostní problematikou jako je např. strážní služba, signalizační systém, kamerový systém, pasivní prvky bezpečnosti (mříže), přístupové cesty, režimová bezpečnostní opatření související s návštěvníkem provozem atp. Jde o požadavek zcela bezvýjimečný, jehož nedodržení může v krajním případě znamenat i trestní postih.

Pracovní setkávání průvodců

Každý rok pořádáme dvě setkání průvodců – před začátkem a po skončení návštěvní sezóny.

První setkání je více pracovní. Cílem je seznámení s pracovním prostředím a podmínkami, případně s novinkami v daném roce.

Setkání po sezóně je méně formální a jeho cílem je zhodnocení právě skončené sezóny a bývá spojeno s poznáním nějaké zajímavosti na hradě nebo v okolí.

Provozní podmínky hradu Švihov

Kontakty

**Základní kontakt
pro průvodce:**

Linda Sikytová

koordináční, projektová a programová pracovnice
sikytova.linda@npu.cz, tel.: **774 322 619**

Ostatní kontakty:

Lukáš Bojčuk

kastelán
bojcuk.lukas@npu.cz, tel.: **606 666 430**

Petra Vítková

pracovnice vztahů k veřejnosti
vilkova.petra@npu.cz, tel.: **770 105 989**

Adresa hradu:

Státní hrad Švihov
Žižkova 1, 340 12 Švihov
www.hrad-svihov.cz
tel.: 376 393 378
e-mail: svihov@npu.cz

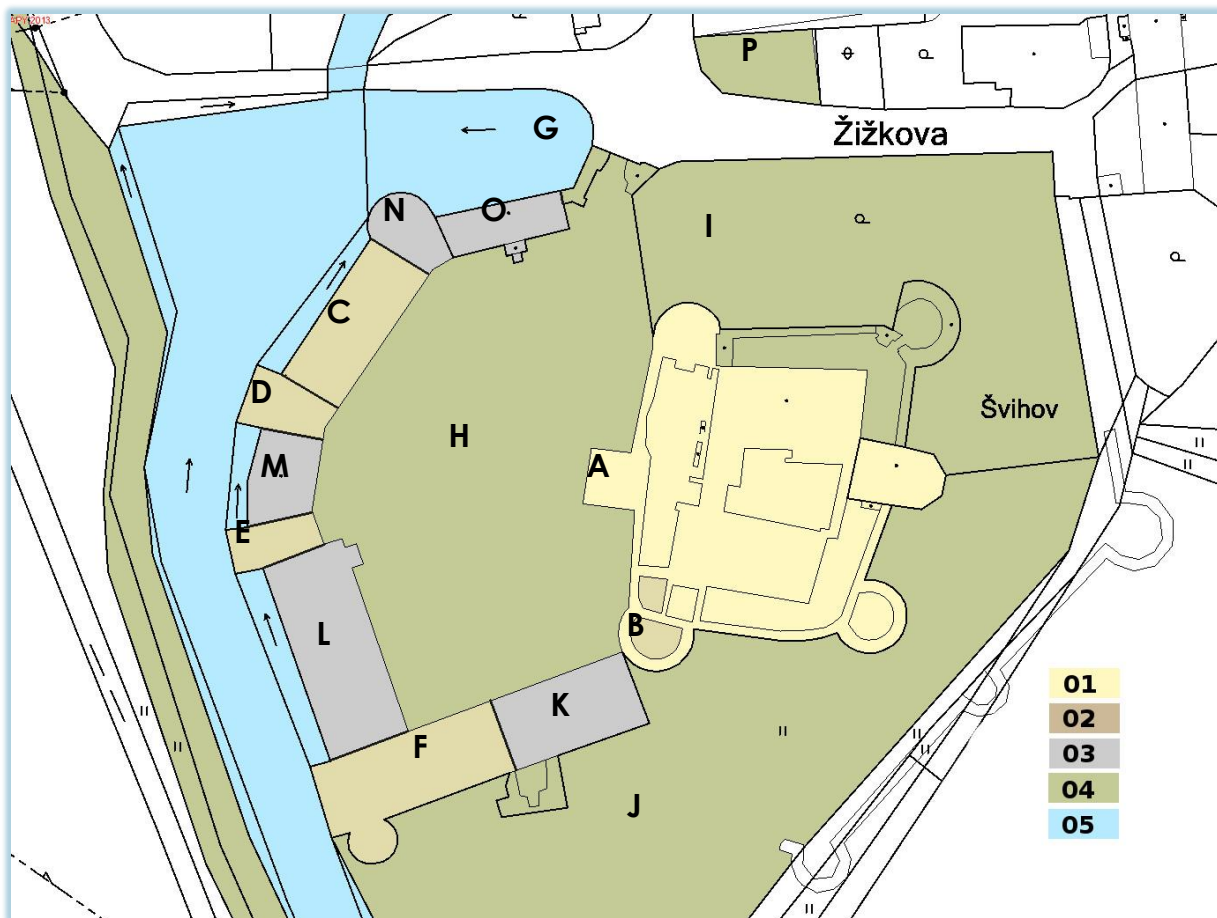
Stránka pro průvodce:

www.hrad-svihov.cz/pruvodci

Struktura řízení:

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
Generální ředitelství v Praze
↓
Územní památková správa v Českých Budějovicích
↓
Státní hrad Švihov

Plán areálu

Vysvětlivky:

- 01 – prohlídkové okruhy
- 02 – ostatní využití pro veřejnost
- 03 – provozní prostory
- 04 – zelené plochy a cesty
- 05 – vodní plochy

- A – prohlídkové okruhy – začátek
- B – prostor pro samostatně přístupnou komerční výstavu
- C – výstavní sál a pokladna s prodejem suvenýrů
- D – toalety
- E – občerstvení
- F – víceúčelový sál pro kulturu a komerční pronájmy
- G – vodní příkop – provoz půjčovny loděk
- H – nádvoří
- I – zahrada pro živá zvířata
- J – festivalová louka pro kulturní a komerční programy
- K – východní stodola (sklady)
- L – západní stodola (sklady)
- M – dílna, ubytovna sezónních zaměstnanců, místnost ostrahy
- N – kancelář správy hradu
- O – denní místnost a služební byt
- P – služební odstavná plocha pro vozidla (běžné parkování cca 50 m)

Provozní řád denní místnosti

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ PAMÁTKOVÁ
SPRÁVA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH

Dokument:

Průvodci – provozní řád

Vyřizuje:

Lukáš Bojčuk

Datum:

23. března 2017

PROVOZNÍ ŘÁD – Denní místnost

Tento provozní řád upravuje provoz denní místnosti hradu Švihov, která slouží pro sezónní i stálé pracovníky jako služební prostor.

Provozní řád stanoví činnosti sezónních pracovníků pro zajištění návštěvnického provozu, dalších úkolů pro zajištění potřeb hradu a zajištění úklidu společných prostor.

Denní místnosti jsou určeny pro pracovníky, kteří toho času nevykonávají pracovní činnost – čekají na ni nebo čerpají přestávku. Sestává z kuchyňky, sociálního zařízení a dalších prostor pro odložení věcí a převlečení v přízemí – vstup z chodbičky ke kanceláři a vstupenkové pokladně.

Denní provoz

Sezónní průvodce je povinen chodit do práce včas podle stanovené pracovní doby. Ta je dána kalendářem průvodců na webových stránkách hradu a kalendářem směn, který je vytvářen vždy na kalendářní měsíc. Nástup do práce je s rezervou 15 minut před započatím výkonu práce.

Po příchodu se pracovník nahlásí ve vstupenkové pokladně nebo v kanceláři pracovníkovi návštěvnického provozu (obvykle obsluha pokladny). Při nahlášení příchodu se pracovník dozví čas odchodu první prohlídky, případně další úkoly podle aktuálních provozních podmínek.

V zájmu zachování pohody v denní místnosti pro všechny, kteří ji užívají, **důrazně žádám o průběžný úklid kuchyňské linky** – nádobí ihned po použití umýt, utřít a uklidit –, úklid osobních věcí na stole, oblečení a batohů na věšáku nebo kdekoli v místnostech. Při použití elektrických zařízení a spotřebičů je nutné dodržovat bezpečnostní pravidla a před odchodem z místnosti je vždy vypnout.

Před odchodem domů je nutné, aby si každý uklidil a odnesl své věci. Používejte nádoby na třídění odpadu v chodbičce před pokladnou – plasty, papír, sklo!

Pracovní činnost – prohlídka hradu

Před začátkem prohlídky je nutné počítat s časovou rezervou na vyzvednutí klíčů, cizojazyčných textů a případných doplňujících informací u obsluhy pokladny. V pokladně je nutné být několik minut před prohlídkou. Klíče pracovníkovi předává vždy obsluha pokladny, nebere si je sám.

Na prohlídku odchází pracovník **přes výstavní sál** směrem k mostu. Před mostem se otočí směrem do nádvoří a dostatečně dle potřeby ohlásí začátek prohlídky – okruh a čas. **Není žádoucím zvonění klíči při průchodu nádvořím, vykřikování za chůze a další nevhodně působící projevy.** Začátek prohlídky i svolání návštěvníků do skupiny by měl být kultivovaný, stejně jako zbytek prohlídky.

Při vstupu na most probíhá kontrola vstupenek. Zde je důležité řádně kontrolovat údaje – zejména **okruh, čas a počet osob**. Na prohlídku nemají vstup podle návštěvního řádu povolen živá zvířata, osoby s rozměrnými zavazadly a kočárky (další podmínky viz Návštěvní řád). Zavazadla a kočárky je možné odložit v pokladně hradu nebo v prostoru první brány tak, aby nepřekážely ostatním skupinám.

Při začátku více prohlídek ve stejný čas koordinují průvodci svůj postup – domluví se předem, která skupina půjde první, potom **jdou oba společně k mostu** vyhlásit začátek prohlídky a návštěvníky si rozdělují do svých skupin!

Při prohlídce je **nutné dodržovat předepsaný čas trvání**. Při větších skupinách **není možné** vyložit vše, při menších je zase nutné občas informaci přidat, aby nebyla prohlídka moc krátká. Nápověda k tomuto je napsána přímo v textech. Neúměrné prodloužení prohlídky, zvlášť ve vytíženějších dnech, může narušit plán prohlídek, způsobit starosti kolegům navazujících prohlídek i obsluze pokladny nebo zkrátit přestávky na odpočinek mezi prohlídkami.

V denní místnosti je umístěn zvonek, jehož zvonění znamená, že v pokladně došlo k situaci, při které je nutná asistence další osoby. Po zazvonění je nutné, aby jeden pracovník nahlédl do pokladny, zjistil stav věcí a pomohl, případně přivolal další kolegy.

Kontrola a napravení nedostatků prostor pro návštěvníky

V plánu směn, které budou přidělovány vždy na kalendářní měsíc, plyne, že vždy jeden sezónní pracovník má pracovní dobu přizpůsobenu tak, aby zajistil kontrolu a případnou nápravu nedostatků veřejně přístupných prostor pro návštěvníky.

V praxi to znamená, že pracovní doba tohoto pracovníka začíná s předstihem před prohlídkami, aby stihl zkontrolovat prostor přístupu k hradu, nádvoří, toalety, případně další prostory dle domluvy. Kontroluje také průběžný úklid společných prostor průvodců.

Na nádvoří je nutné obejít přístupovou komunikaci před hradem a nádvoří, posbírat případné odpadky a vše, co na trávu nepatří. Dále zkontrolovat koše na odpadky a v případě naplnění zajistit s pomocí další osoby vyprázdnění koše a vložení nového pytle.

Na toaletách zkontrolovat stav čistoty a množství používaného materiálu. V případě nedostatků je nutné zajistit nápravu. Toalety je nutné zkontrolovat i v průběhu dne. Materiál k doplnění je umístěn v úklidové komoře ve výstavním sálu. Větší závady je nutné řešit ve spolupráci s další osobou.

V denní místnosti kontroluje po celý den průběžný úklid. Pokud někdo neprovádí průběžný úklid, je nutné ho na tuto skutečnost upozornit. Na konci dne provede konečnou kontrolu, případně nápravu nedostatků. Odpadkový koš se vynáší do popelnice v zahradě, nikoli do košů na nádvoří!

SPRÁVA HRADU ŠVIHOV
LUKÁŠ BOJČUK
KASTELÁN

Ubytovací řád

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ PAMÁTKOVÁ
SPRÁVA V ČESKÝCH
BUDĚJOVICÍCH

Dokument:

Průvodci – ubytovací řád

Vyřizuje:

Lukáš Bojčuk

Datum:

16. března 2017

UBYTOVACÍ ŘÁD – Ubytovna průvodců

Tento ubytovací řád upravuje ubytování v ubytovně průvodců a na inspekčním pokoji hradu Švihov.

Na ubytování není nárok. Ubytovaní je poskytováno zaměstnancům (stálým nebo sezónním), badatelům a návštěvám, pokud je to v zájmu hradu a umožňuje to kapacita pokojů.

Každá ubytovaná osoba se zavazuje dodržovat ubytovací řád, s nímž se prokazatelně seznámí před ubytováním. Ubytovací řád je neustále k dispozici v kanceláři správy hradu a v ubytovně.

Ubytovaní se poskytuje na základě zapsání do Knihy ubytovaných.

Příjezd ubytovaného

Příjezd do ubytovny nahlásí ubytovaný alespoň 3 dny předem odpovědné osobě správy hradu – kastelán, zástupkyně kastelána. Oznámí den a přibližnou hodinu příjezdu.

Při příjezdu si ubytovaný u pověřené osoby převezme klíče ubytovny a ložní prádlo, dále s touto osobou projde prostory ubytovny a zhodnotí stav. Případné námitky nebo závady okamžitě předá pověřené osobě k vyřízení.

Převzetí klíčů, ložního prádla, souhlas se stavem ubytovny a seznámení s ubytovacím řádem stvrdí podpisem na určeném dokumentu.

Povinnosti ubytovaného je zejména:

- Seznámení s ubytovacím řádem.
- Dbát dodržování předpisů o bezpečnosti a ochraně zdraví, požárních předpisů a podmínek ostrahy hradu – zejména ve večerních hodinách.
- Chovat se v prostorách ubytování řádně a ohleduplně vůči právům spolubydlících a vůči dalším obyvatelům a pracovníkům hradu.
- Dodržovat večerní klid od 20.00 a noční klid od 22.00 do 6.00.
- Použít povinně ložní prádlo bez výjimky. Ubytovaný s vlastním spacákem musí použít nejméně prostěradlo a povlak na polštář!
- Provádět okamžitý úklid kuchyňky po použití – prostor je společný s noční ostrahou objektu:
 - Mytí použitého nádobí a jeho úklid do kuchyňské linky
 - Úklid kuchyňské linky a všech použitých spotřebičů
 - Udržování vnitřku ledničky v čistotě bez starých potravin

- Provádět pravidelný úklid ostatních společných prostor:
 - Úklid sociálního zařízení a použitých prostor koupelny
 - Vysávání koberce a vytírání dlažby
 - Vynášení odpadků do popelnic v zahradě
- Provádět průběžný úklid osobních věcí tak, aby neobtěžovaly ostatní ubytované.
- V prostoru ubytování použít vlastní přezůvky.
- Třídít odpad (papír, plasty, sklo, nebezpečný odpad, kovový odpad).
- Nepoužívat ubytovnu k trávení volného času mezi pracovními povinnostmi, pokud nejde o nahlášenou přestávku (např. oběd).
- Při odchodu z ubytovny VŽDY zavřít a uzamknout vchodové dveře a zavírat okna.
- Respektovat pokyny k vjezdu motorových vozidel a parkování.
- Škody v ubytovně ihned hlásit zodpovědné osobě.
- Dodržování zákazu vodění cizích osob do prostor ubytovny. Návštěvy ve vnitřních prostorách ubytovny nejsou žádoucí. Výjimky povoluje předem odpovědný pracovník správy hradu.
- Dodržování zákazu kouření. Kouření je v prostorách ubytovny a v areálu hradu ZAKÁZÁNO s výjimkou míst k tomu určených – místa jsou označena a jsou na nich instalovány popelníky.
- Dodržovat zákaz používání vlastních spotřebičů s výjimkou drobných spotřebičů pro osobní potřebu (nabíječka, budík, holicí strojek, sušič na vlasy apod.).

Odjezd ubytovaného

Odjezd a ukončení ubytování nahlásí ubytování alespoň 1 den předem odpovědné osobě správy hradu – kastelán, zástupkyně kastelána. Přibližnou hodinu odjezdu.

Před odjezdem ubytovaný provede úklid osobních věcí a společných prostor tak, aby byla ubytovna předána v řádném stavu.

Kontrolu prostor, jejich převzetí s ložním prádlem a klíči provede pověřená osoba. Nedostatky musí být bez prodlení odstraněny. Při ubytování více osob přebírají ostatní ubytovaní plnou odpovědnost za nedokončený úklid a škody, které nejsou oznámeny!

SPRÁVA HRADU ŠVIHOV
LUKÁŠ BOJČUK
KASTELÁN

Jak vypadá vstupenka

Vstupenka byla navržena tak, aby na všech památkových objektech ve správě NPÚ měla jednotnou podobu. Stává se tedy zároveň sběratelským předmětem.

Vstupenka je platná POUZE v den své platnosti na okruh a čas, který je vytištěný. Průvodce je povinen zkontrolovat tyto údaje: **datum, čas, okruh, a počet osob**. Průvodce nemá právo rozhodovat o výjimkách z tohoto pravidla.

Při vstupu na nečasovaný okruh (výstava) není určen přesný čas, vstupenku je však nutné domluveným způsobem znehodnotit, aby nemohla být použita opakovaně.

Návštěvní řád hradu Švihov

Návštěvní řád je důležitý dokument, který stanovuje práva a povinnosti každé osoby, která se pohybuje v areálu hradu. Jeho znalost je důležitá pro argumentaci k návštěvníkům a vyžadování dodržování stanovených pravidel.

Návštěvní řád je ve většině ustanovení shodný pro všechny památkové objekty ve správě NPÚ. Konkrétní objekt má možnost své místní podmínky vyjádřit zejména v článku 6 pomocí specifických ustanovení.

Národní památkový ústav

územní památková správa v Českých Budějovicích

NÁVŠTĚVNÍ ŘÁD státní hrad Švihov

(dále jen „objekt“)

Článek 1 – PŘÍSTUPNOST PAMÁTKOVÉHO OBJEKTU

1. Areálem se rozumí celý památkový objekt, tedy všechny budovy, nádvoří, komunikace, park, zahrady a další části objektu (dále jen „areál“). Vstupem do areálu se návštěvník zavazuje respektovat tento návštěvní řád a řídit se pokyny pověřených pracovníků správy památkového objektu.
2. Areál se podle přístupnosti dělí na tři části:
 - a) části objektu volně přístupné veřejnosti v návštěvní době objektu
 - b) části objektu přístupné pouze po zaplacení vstupného, tzv. „prohlídkové okruhy“
 - c) části objektu veřejnosti nepřístupné

Článek 2 – ORGANIZACE NÁVŠTĚVNÍHO PROVOZU

1. Pokladna objektu je v návštěvních dnech otevřena od 9:30 do 15:00, 16:00 nebo 17:00.
2. Čas zahájení jednotlivých prohlídek a aktuální informace o prohlídkových okruzích jsou uvedeny v pokladně objektu a na webových stránkách: www.hradsvihov.cz
3. Prohlídkové okruhy se dělí na prohlídkové okruhy přístupné bez průvodce a prohlídkové okruhy přístupné pouze s průvodcem.
4. Interval mezi jednotlivými prohlídkami určuje správa památkového objektu. Návštěvnická kapacita prohlídkových okruhů i objektu je limitována provozními podmínkami objektu a bezpečností návštěvníků.
5. Prohlídky s průvodcem se konají ve skupinách o minimálním počtu 5 návštěvníků, a to včetně osob se vstupem zdarma. Skupina méně než 5 návštěvníků vyčká zahájení následující prohlídky, která se pak uskuteční bez ohledu na počet zájemců. Výjimky povoluje vedoucí správy památkového objektu. V případě poslední prohlídky se tato prohlídka uskuteční bez ohledu na počet návštěvníků.
6. Hromadným skupinám i jednotlivcům lze zajistit rezervaci prohlídky. Přesné datum a čas zahájení prohlídky je nutné předem dohodnout se správou památkového objektu, a to písemně, telefonicky, e-mailem nebo pomocí elektronického rezervačního systému. Neohláší-li se objednaná skupina či jednotlivec alespoň 15 minut před sjednanou dobou prohlídky u pokladny objektu, sjednaná rezervace prohlídky bude zrušena. Správa památkového objektu si vyhrazuje právo doplnit předem rezervovanou skupinu dalšími osobami do maximální kapacity prohlídky.

Článek 3 – VSTUPNÉ

1. Za prohlídku zpoplatněných částí areálu se platí vstupné předem. Vstupné a slevy, které jsou z něj poskytovány, stanoví cenový výměr platný pro příslušný rok vydaný Národním památkovým ústavem, územní památkovou správou v Českých Budějovicích. Cenový výměr je k nahlédnutí v pokladně památkového objektu.
2. Po zaplacení vstupného obdrží návštěvník vstupenku (vedoucí skupiny obdrží hromadnou vstupenku). U prohlídkových okruhů přístupných pouze s průvodcem je na vstupence zřetelně vyznačen čas zahájení prohlídky.
3. Nedostaví-li se návštěvník k zahájení prohlídky v čase vyznačeném na vstupence, platnost vstupenky propadá.
4. Zakoupené vstupenky nelze vrátit ani vyměnit.
5. Návštěvníci jsou povinni prokázat se vstupenkou při vstupu na prohlídkový okruh, uschovat ji po celou dobu prohlídky a na požádání ji znovu předložit.

Článek 4 – PROHLÍDKA PAMÁTKOVÉHO OBJEKTU

1. Při prohlídce exteriérů a interiérů návštěvníci věnují zvýšenou pozornost nerovnostem povrchů komunikací, sníženým průchodům, popřípadě jiným rizikům, která vyplývají z historické podstaty památkového objektu. Zvýšenou opatrnost vyžaduje případný pohyb v pantoflích. Návštěvníci jsou povinni v nejvyšší míře dbát o svoji bezpečnost, bezpečnost

svých dětí a případně dalších svěřených osob. Za nepříznivého počasí, větru a v zimě jsou návštěvníci povinni dbát o zvýšenou opatrnost v souvislosti se sněhem, náledím či možností pádu větví.

2. Z důvodu nepříznivého počasí nebo kritických technických problémů může správa památkového objektu část objektu uzavřít.
3. Dětem do 15 let je povolen vstup do areálu pouze v doprovodu osoby starší 18 let, která zodpovídá za soulad chování dítěte s požadavky návštěvního řádu.
4. V interiérech památkového objektu je dovoleno pohybovat se pouze po vymezených a vyznačených trasách.
5. Tlumočit výklad průvodce je povoleno pouze po předchozí domluvě a pouze v případě, že cizojazyčný výklad není možné zajistit průvodcem památkového objektu, cizojazyčným textem nebo prostřednictvím poskytovaných audiozařízení. Při tlumočení je třeba vždy dbát na etiketu a zásady slušného chování vůči ostatním návštěvníkům.

Článek 5 – OCHRANA a BEZPEČNOST KULTURNÍCH PAMÁTEK

1. Návštěvníci jsou povinni řídit se v objektu pokyny zaměstnanců správy památkového objektu. Při neuposlechnutí pokynu nebo příkazu vydaného v zájmu bezpečnosti návštěvníků, ochrany objektu či sbírek bude návštěvník z areálu vykázán bez náhrady vstupného a jeho povinností je areál neprodleně opustit. Kromě toho se návštěvník vystavuje nebezpečí postihu podle obecně závazných právních předpisů.
2. Pro ochranu objektu, návštěvníků a kulturního mobiliáře jsou vybrané venkovní a vnitřní prostory monitorovány kamerovým systémem se záznamem.
3. Osobám důvodně podezřelým z opilosti či požití drog je přístup do areálu objektu zcela zakázán.
4. Vstup do objektu není povolen návštěvníkům v silně znečištěném, nedostatečném nebo jinak nevhodném oděvu či obuvi.
5. V interiérech památkového objektu je zakázáno kouření a jakákoli manipulace s otevřeným ohněm. V případě požáru nebo jiné mimořádné události jsou návštěvníci povinni řídit se pokyny pověřených pracovníků správy památkového objektu. Kouření v exteriérech může být dále upraveno specifickým ustanovením tohoto návštěvního řádu.
6. Z důvodu bezpečnosti je návštěvníkům zakázáno vnášet do interiérů objektu veškeré chladné, stříelné, či palné zbraně a výbušniny včetně jakýchkoli jejich replik.
7. Do instalovaných interiérů je zakázán přístup s objemnými zavazadly, nevhodnou pokrývkou hlavy, taškami, deštníky a zvířaty.
8. Každý návštěvník, který se nachází v době zjištění ztráty, či poškození vystaveného mobiliáře během prohlídky v památkovém objektu, vyjadřuje vstupem do tohoto objektu svůj souhlas s tím, že se dobrovolně podrobí veškerým nezbytným bezpečnostním opatřením, vyčká příjezdu Policie ČR a bude dbát jejich pokynů (případně i souhlas s osobní bezpečnostní kontrolou své osoby a svých zavazadel provedenou příslušníky Policie ČR).
9. **Je zakázáno jakkoli poškozovat a ohrožovat objekt, jeho kulturní mobiliář, park či zahradu i jiný majetek v areálu. Zejména je zakázáno:**
 - a) dotýkat se stěn, zdí a vystavených předmětů, psát, malovat a rýt do nich, nebo je jakkoli poškozovat;
 - b) během prohlídky s průvodcem opouštět vymezené trasy, vzdalovat se od průvodce a provádět skupiny;
 - c) rušit hlukem (hovorem, hudbou, zpěvem, používáním mobilních telefonů a mobilních přehrávacích zařízení, hlasitými projevy a jinou podobnou činností) ostatní návštěvníky či výklad průvodce, nebo jakkoli znepříjemňovat ostatním návštěvníkům návštěvu objektu; nedodržení této podmínky může být důvodem k vykázání z prohlídky bez náhrady vstupného;
 - d) jíst, pít a žvýkat žvýkačky v interiérech památkového objektu, vstupovat do nich se zmrzlinou, nápoji, jídlem apod.;
 - e) vhadzovat cokoli do studní a vodních ploch, trhat květiny, sbírat plody, lámat větve stromů a keřů, tábořit v areálu, vylepovat v areálu plakáty, propagovat zde jakékoli zboží, služby, nebo aktivity, jinak narušovat klid a pořádek, krmit nebo jakkoliv rušit či obtěžovat zvířata chovaná v areálu, stejně jako volně žijící zvířata a ptactvo;
 - f) jezdit v areálu objektu jakýmkoli jedностopými nebo dvoustopými vozidly (výjimku tvoří pouze vozíky pro tělesně postižené a dětské kočárky), přičemž jízdní kola lze v areálu odkládat pouze na vyhrazených místech.
 - g) parkovat motorovými vozidly mimo vyhrazené prostory a veřejná parkoviště;
 - h) dotýkat se skříněk s elektrickými rozvody, signalizačního zařízení, hasicích přístrojů a jakýchkoli dalších technických zařízení.
10. Volný pohyb psů a jiných zvířat v areálu není dovolen, jejich přístup do interiérů památkového objektu je zakázán.
11. V interiérech památkového objektu či v dalších vyznačených prostorách areálu je zakázáno fotografování, filmování a pořizování jiné dokumentace s použitím blesku, stativu, selfie tyčí, nebo jakékoli další osvětlovací a pomocné techniky. Veškeré fotografie, videa či jinou dokumentaci pořízenou v areálu je zakázáno používat ke komerčním účelům bez výslovného písemného povolení Národního památkového ústavu, územní památkové správy v Českých Budějovicích. Pro vědecké, dokumentační, propagační a jiné účely povoluje tato územní správa výjimku na základě písemné žádosti.
12. V celém areálu je zakázáno létání bezpilotních letadel (dronů, multikoptér aj.) a leteckých modelů bez předchozího písemného souhlasu vedoucího správy památkového objektu.
13. Geocaching a s ním spojené aktivity jakož i pořádání jiných zážitkových her a her v přírodě je povoleno pouze se souhlasem vedoucího správy památkového objektu.

Článek 6 – SPECIFICKÁ USTANOVENÍ

1. Uložení objemných zavazadel a kočárků je možné po domluvě ve vstupenkové pokladně nebo na místě k tomu určeném.
2. Kouření ve venkovním areálu předhradí je možné pouze na dvou místech k tomu určených, označených a vybavených popelníkem.
3. Opuštění přivázaných zvířat ve venkovním areálu předhradí není dovoleno.
4. V zájmu bezpečnosti doporučujeme návštěvníkům zvolit pro pohyb v areálu hradu dostatečně pevnou obuv, vhodnou do nerovného terénu. V obuvi typu žabky, lodičky apod. je z důvodu bezpečnosti návštěvníků zakázáno vystupovat na věž.
5. V zájmu bezpečnosti není dovolen vstup dětí do 6 let na věž.

Článek 7 – ZÁVĚREČNÁ USTANOVENÍ

1. Přání či připomínky mohou návštěvníci zaslat písemně na e-mail svihov@npu.cz. Vyjádřit svoji pochvalu, připomínku či vznést dotaz mohou návštěvníci ústně, písemně či telefonicky na územní památkové správě NPÚ v Českých Budějovicích.
2. Za porušení návštěvního řádu a za škody způsobené na majetku v areálu odpovídá návštěvník Národnímu památkovému ústavu, resp. správě památkového objektu podle platných právních předpisů. Odpovědnost správy památkového objektu za případné škody vzniklé návštěvníkům během pobytu v areálu se řídí obecně platnými předpisy. Národní památkový ústav neodpovídá návštěvníkům za škody vzniklé v důsledku nerespektování tohoto návštěvního řádu.
3. Výjimku z návštěvního řádu může v odůvodněných případech povolit vedoucí správy památkového objektu.
4. Tento návštěvní řád nabývá účinnosti dnem 1. června 2021; současně se ruší dosavadní návštěvní řád.

Správa památkového objektu

Bc. Lukáš Bojčuk

vedoucí správy státního hradu Švihov

Národní památkový ústav

Mgr. Petr Pavelec, Ph.D.

ředitel NPÚ, ÚPS v Českých Budějovicích

Informovanost průvodce

K náplni práce všech pracovníků památkového objektu patří také podávání informací. Je nutné, aby každý pracovník měl přehled o dění na hradě.

Aktuální cenový výměr a návštěvní dobu nastudujte na webových stránkách hradu.

Za samozřejmost se považuje znalost základních údajů o instituci Národní památkový ústav, o pracovišti na státním hradě Švihov, o dění na hradě a poskytovaných službách.

Na další otázky je nutné odpovídat nabídkou pomoci při jejich zodpovězení, nejčastěji k odkazu na zodpovědnou osobu nebo doprovod k této osobě.

K základní znalosti průvodce patří povědomí o kulturním dění při akcích, které se konají v areálu hradu. V průběhu celého roku se zde konají koncerty, divadelní i šermířská představení, výstavy a další akce. Navíc jsou zde konány soukromé akce, jako svatby, rauty či podniková setkání.

Informace o soukromých akcích, případně uzavírkách hradu pro větší akce nebo filmování, se dozvíte od pracovníků hradu spolu s instrukcemi, jak se změnila úloha sezónních průvodců.

Obecné bezpečnostní předpisy při průvodcovské činnosti

V úvodní části každé prohlídky, průvodce zdvořile požádá návštěvníky, aby dodržovali návštěvní řád. V průběhu prohlídky pak dodržování důsledně kontroluje.

V každé jednotlivé místnosti provádí cílevědomou vizuální kontrolu volně položených, malých, ale i z jiných důvodů snadněji zcizitelných předmětů. Teprve má-li jistotu, že jsou všechny na svém místě, může zahájit výklad.

Dbá na to, aby měl v každé situaci přehled o návštěvnících samotných. Neustále sleduje, zda se žádný z nich od něho nevzdaluje. Výklad zahajuje vždy až potom, když jsou v místnosti soustředěny všechny osoby ze skupiny. v případě, že má ztížený výhled, musí se přesvědčit nahlédnutím do místnosti předchozí, jestli v ní nikdo nezůstal, ale i do místnosti následující, zda do ní nikdo předčasně nevešel.

Do jednotlivých místností vchází až za posledním návštěvníkem a poslední také vychází.

Svoji skupinu vede diplomaticky, ale současně rozhodně. Předem připravené pokyny vyzývající k přesunům návštěvníků, k jejich koncentrovanějšímu a úspornějšímu soustředování v místnosti a vůbec směřující k zajištění bezpečnosti formuluje s klidným, ale zdvořilým sebevědomím.

Musí-li průvodce v případech krajní nouze svoji skupinu opustit a nechat ji po dobu nezbytně nutnou bez dozoru, je povinen tuto skutečnost návštěvníkům oznámit, sdělit jim důvod svého odchodu, v obecné rovině je upozornit na hodnotu instalovaných předmětů a požádat je, aby zůstali v místnosti. Událost pak okamžitě oznámí ve vstupenkové pokladně. Po návratu zpět důsledně zkontroluje volně položené předměty v ohrožené části instalovaných interiérů.

Situace, kdy může průvodce opustit skupinu: ztráta předmětu, výrazná zdravotní indispozice návštěvníka, nezbytná potřeba návštěvníka použít sociální zařízení, fyziologické potřísnění interiéru návštěvníkem. Zvláštním případem je hrubé porušení návštěvního řádu návštěvníkem.

V případě, že průvodce zjistí ztrátu volně položeného předmětu, je povinen okamžitě zastavit výklad a zajistit, aby se tato informace dostala nejkratší cestou k vedoucímu památkového objektu.

V případě, že nastane závažná zdravotní indispozice návštěvníka, postupuje průvodce tak, že zajistí, aby postižená osoba vyšla z instalovaných interiérů, nebo odtud byla vynesena jinými návštěvníky. Zdravotní pomoc poskytuje jakýkoli zaměstnanec památkového objektu, v závažnějších případech přivolaný lékař.

V případě, že návštěvník potřebuje použít sociální zařízení, vyzve ho průvodce zdvořile, aby chvíli počkal. Upozorní ho např. na blízkost chodby, kterou bude skupina za krátký časový úsek procházet a kde ji bude moci volně opustit, nebo ho povzbudí blízkostí poslední místnosti prohlídky. Bude-li však návštěvník naléhat, musí ho průvodce k východu z interiéru doprovodit a hned se vrátit ke skupině. Není dovoleno čekat, až se tento návštěvník vrátí.

V případě, že návštěvník nevhodně potřísní interiér (zvratky, exkrementy apod.), je úkolem průvodce zajistit vytvoření podmínek pro úklid místnosti v co nejkratším čase. Návštěvníka proto vyvede z interiéru a uvědomí vedoucího, který úklid ihned zajistí buď prostřednictvím návštěvníka samotného, návštěvníkova doprovodu nebo prostřednictvím zaměstnanců objektu.

V případě, že je ve skupině dospělý návštěvník, který průběh prohlídky výrazně ruší hlasitými projevy, ale například i provokujícími otázkami nebo zjevnou agresí, vyzve ho průvodce, aby dodržoval pravidla chování stanovená návštěvním řádem. Není-li to účinné, přeruší prohlídku a uvědomí ihned pověřeného zaměstnance správy objektu. O dalším postupu pak rozhodne přivolaný vedoucí správy památkového objektu.

Obdobně průvodce postupuje, když návštěvník během prohlídky nerespektuje pravidla fotografování, když konzumuje jídlo, když opouští vymezenou trasu a vzdaluje se od skupiny, když ve své skupině zjistí osobu důvodně podezřelou z opilosti, která nebyla identifikována již při vstupu do objektu, eventuálně když se vyskytnou jiné situace odporující návštěvnímu řádu.

V případě, že prohlídku ruší malé dítě, vyzve průvodce rodiče, aby ho ztíšili. Nepomůže-li to, přeruší výklad a požádá některého z rodičů, aby s dítětem odešel. Svoje rozhodnutí zdvořile, ale se samozřejmou jistotou zdůvodní návštěvním řádem. Rodičům současně nabídne, že se mohou při hlídání dítěte na nádvoří vystřídat tak, aby celou prohlídku absolvovali postupně oba. Rušící dítě s doprovázející osobou nesmí nikdy nechat postupovat za výpravou v již prošlých místnostech.

V případě, že je ve skupině invalida o berlích, je povinností průvodce umožnit mu ve všech místnostech, kde je to technicky možné, posadit se na instalovanou židli. Jestliže jde o vozíčkáře, sleduje vozík tlačенý doprovázející osobou a usnadňuje jeho postavení tak, aby postižený vždy dobře viděl.

V případě, že návštěvník položí doplňující otázku, je průvodce povinen na ni odpovědět. Není přitom možné, aby byla jeho odpověď nepravdivá, lze pouze připustit, aby byla neúplná. Nemůže-li poskytnout ani neúplnou informaci, požádá návštěvníka, aby počkal až na závěr prohlídky, což zdůvodní například jejím časovým režimem nebo prostě tím, že odpovědět neumí, ale že odpověď zjistí. Po konzultaci s vedoucím správy objektu nebo jeho zástupcem odpověď poskytne.

V případě, že se návštěvník zeptá na finanční hodnotu instalovaných předmětů, je průvodce povinen odpovědět tak, že poukáže na relativnost takového oceňování a na různá hlediska, podle nichž je hodnota památky posuzována (topografická, historická, umělecká atd.). Do finančního odhadu se nikdy nepouští.

V případě, že návštěvník uplatňuje stížnost, je mu průvodce povinen doporučit rozhovor s vedoucím památkového objektu nebo jeho zástupcem.

Průvodcovské texty

Průvodcovský text každého okruhu poskytuje kromě samotného výkladu i doporučení, jak v průběhu prohlídky postupovat (kam se postavit, na co dávat pozor atd.). Některá místa je nutné za určitých okolností přeskočit nebo je naopak vhodné je doplnit o rozšířený výklad.

Jednotlivá místa prohlídky jsou označena nadpisem, pod nímž kurzíva obsahuje instrukce, jakýsi scénář místa, a na konec následuje výklad. Informace, v něm obsažené musí průvodce prostřednictvím své vlastní interpretace předat návštěvníkům.

Způsob, jímž byly místnosti vybaveny, představuje tzv. *náznakovou instalaci*, která má vyvolat dojem zabydleného panského sídla na přelomu gotiky a renesance. Zvolení této možnosti souvisí s tím, že zdejší hrad během přeměny šlechtického sídla v hospodářský dvůr na konci 17. století přišel o svůj mobiliář. Myšlenka náznakové instalace se objevila po roce 1948, kdy se hrad začal postupně zpřístupňovat veřejnosti. Návštěvníci si prostřednictvím tohoto způsobu expozice mohou propojit architektonické prvky, nábytek a další vybavení s jistým časovým obdobím.

Návštěvníkům nabízíme několik typů prohlídek:

V nabídce máme jeden **ZÁKLADNÍ** prohlídkový okruh HRAD určený pro organizované skupiny a většinu neorganizovaných návštěvníků.

Dále nabízíme dva **VÝBĚROVÉ** prohlídkové okruhy KUCHYNĚ a VĚŽ, které jsou nadstavbou základní prohlídky nebo pro osoby se zvláštním zájmem nebo s opakovanou návštěvou.

Výstavní prohlídkový okruh je **INDIVIDUÁLNÍ**, vstup není podmíněn časovanou vstupenkou (POPELKA).

Další **MIMOŘÁDNÉ** okruhy jsou určené pro vybrané typy návštěvníků, organizované skupiny nebo příležitostně pořádané (VIRTUÁLNÍ, DĚTSKÉ, DIDAKTICKÉ, NOČNÍ...).

I. HRAD – Život na šlechtickém sídle

ZÁKLADNÍ PROHLÍDKOVÝ OKRUH

Autor:	<i>Kolektiv autorů předchozích verzí</i>
Autor poslední úpravy:	<i>Linda Sikytová, Pera Vítková, Lukáš Bojčuk</i>
Datum poslední úpravy:	<i>20. 3. 2022</i>
Výpis změn a úprav:	<i>2022, Oprava chyb a jazyková korektura 2022, Změna v zastavení: Červená bašta 2022, Změna v zastavení: Zbrojnice 2022, Změna v zastavení: Taneční sál 2023, Upřesnění 2A</i>

Tento prohlídkový okruh je pro prezentaci hradu nejdůležitější. Již od padesátých let 20. století byly pro návštěvníky postupně zpřístupňovány reprezentační prostory hradu. Rozměry místností umožňují vstup i větším skupinám, trasa je proto využívána i pro zájezdy, školní skupiny a didaktické programy. Projde jím přibližně 70% všech návštěvníků hradu.

Prohlídka seznamuje návštěvníky s historií a stavebním vývojem švihovského hradu. Stručně představuje jeho významné majitele, reprezentační prostory, podobu života na šlechtickém sídle a zajímavý příběh hradu jako významného objektu. Nejprve si návštěvníci v Červené baště prohlédnou historické modely hradu, díky kterým poznají stavební vývoj sídla na pozadí historických událostí. Přes parkán se přesunou do severního paláce, aby postupně prošli soukromými i společenskými místnostmi. Během návštěvy vstupní a hodovní síně, ložnice hradní paní, kaple či tanečního sálu a zbrojnice si návštěvníci díky náznakovým instalacím vytvoří představu o šlechtickém životě převážně v 16. století.

Cílem prohlídky je, aby odcházející návštěvník rozuměl některým historickým okolnostem a jejich dopadům na dějiny hradu jako pevnosti, jako hospodářského objektu i jako kulturní památky. Hlavním sdělením je dále zprostředkovat návštěvníkovi představu o tom, jak se na švihovském hradě žilo v období, kdy končil středověk a přicházel novověk. Vedlejším a doplňujícím sdělením jsou i některé architektonické zajímavosti, porovnání gotiky a renesance nebo zajímavosti o stolování či zbraních.

Prohlídka trvá 50 minut a je určena nejvýše pro 30 osob. Na prohlídku je možné jednotlivcům zapůjčit text ve vybraných jazycích.

1. ZAČÁTEK PROHLÍDKY

Ohlášení prohlídky

- **Před zahájením prohlídky odchází průvodce vždy ze vstupenkové pokladny**, kde se dozví všechny potřebné informace (počet návštěvníků v prohlídce, odhad obsluhy pokladny o možných odchylkách od běžné prohlídky, potřebu cizojazyčných textů apod.).
- **Na prohlídky odchází průvodce z pokladny přes výstavního sál a nádvoří až k mostu.** Cestou na sebe nemusí nijak upozorňovat – např. významné chrastění svazkem klíčů je nevhodné.
- **Na mostě před hradem průvodce stručně a hlasitě vyhlásí okruh a čas začátku prohlídky.**
Například: „Začíná prohlídka Hrad ve třináct patnáct.“
- **Pokud začíná více prohlídek ve stejnou dobu**, odchází průvodci těchto skupin vždy spolu a návštěvníky si rozdělí.

Kontrola vstupenek

- Při procházení návštěvníků bránou probíhá kontrola vstupenek – **pečlivě sledujte informace na vstupence – zakoupený okruh a čas, počet osob.**
- V souladu s návštěvním řádem požádá průvodce již při kontrole vstupenek **o odložení jídla, nápojů či odpadků do tašek nebo do odpadkového koše.**

Přivítání na prohlídce

- **Přivítání probíhá v prostoru severozápadního parkánu před Červenou baštou.**
- Průvodce pozdraví celou skupinu, představí se a jménem Národního památkového ústavu, který v současnosti spravuje státní hrad Švihov, všechny srdečně přivítá.
- V úvodu průvodce **stručně popíše vybraný okruh, oznámí dobu trvání prohlídky** a seznámí návštěvníky s nutností dodržovat návštěvní řád.
- **Dále průvodce stručně požádá pouze o některá důležitá pravidla z návštěvního řádu.** (Např. taková, která mu přijdou nezbytná vzhledem ke složení skupiny.) Případně požádá i o ztišení mobilních telefonů. Zároveň nabídne návštěvníkům, aby se během prohlídky nezdráhali a ptali se na věci, které je budou zajímat.
 - a. **Je nežádoucí zahlítní hned na začátku návštěvníky zákazy a příkazy!** Ve většině případů stačí jít dobrým příkladem a dodržování návštěvního řádu vyžadovat až ve chvíli nevhodného chování.
 - b. Při udělování zákazů je vždy vhodné také vysvětlit, proč je daná věc zakázána.
 - c. Pokud něco návštěvníkům zakazujete, nikdy to sami nedělejte!
- Při prohlídce hradu platí mimo jiné tato **důležitá pravidla** (viz návštěvní řád):
 - a. Při prohlídce jsou návštěvníci povinni pohybovat se s průvodcem ve skupině.
 - b. Není dovoleno dotýkání se předmětů a poškozování exponátů či stavebních prvků hradu, používání mobilního telefonu a konzumace jídla nebo nápojů (včetně žvýkaček!).
 - c. Do hradu není dovoleno vstupovat s kočárky a dalšími rozměrnými zavazadly – posouzení je na průvodci.
- Pořizování fotografií pro osobní účely **není zakázáno**, je však nutné vyžadovat tyto **podmínky**:
 - a. za žádných okolností nesmí být použito blesku, stativu či selfie tyče,
 - b. nesmí jakkoli obtěžovat ostatní návštěvníky, a to ani zvuky ostření nebo spouště,
 - c. vzhledem k ustanovení občanského zákoníku nesmí dojít k přímému fotografování osob,
 - d. fotografování by nemělo zdržovat prohlídku, pokud to průvodce neumožní záměrně.

2. ČERVENÁ BAŠTA

- **První část výkladu o historii hradu probíhá u tří historických modelů hradu, které je možné využít pro popis historického i stavebního vývoje Švihova.**
- *Je nutné návštěvníky neunavit daty a příliš rozsáhlým výkladem!*
- *V případě početnější skupiny je dobré požádat o odstup od modelu, aby vidělo více osob.*
- *Všechny popisované části hradu vybudované Půtou Švihovským ukažte na druhém modelu. Tamtéž popište další stavební vývoj za Půtových synů Jindřicha a Václava. Pro názornost tyto části srovnajte se současným stavem na třetím modelu.*

Již předtím, než byl v těchto místech vystavěn hrad, jak ho známe dnes, se zde měl nacházet starší hrad nebo gotická tvrz ve vlastnictví **rodu Rýzmbeků**. Hypotetická podoba předchozí stavby je vidět na prvním modelu.

Tvrz měli dobít husité (8 000 pěších, 1 000 jezdců) roku 1425, kdy se posádka zdejšího hradu (135 mužů) vzdala s právem svobodného odchodu. Do rukou Rýzmbeků se Švihov znovu navrátil po porážce husitského hnutí v druhé polovině 15. století.

Jedním z nejvýznamnějších představitelů rodu Rýzmbeků byl **Půta Švihovský**, který nechal v průběhu let 1480–1489 vybudovat hradní jádro – dva obytné paláce (severní a jižní), schodišťové křídlo, vstupní věž, kapli, čtyři nárožní bašty (Červená, Zlatá, Zelená a Bílá) a první linii opevnění. Hrad byl od počátku komponován jako „umělý ostrov“.

Po Půtově smrti (1504) zdědili hrad jeho synové Jindřich a Václav, kteří obranný systém, založený na dvou vodních příkopech a dvou vrstvách opevnění, dostavěli. Ke stavbě přizvali významného stavitele gotiky **Benedikta Rieda z Pístova**, který zde vybudoval či rozšířil na svou dobu moderní opevnění, využívající systém aktivní obrany. Tento systém využíval obranné bašty, předsunuté před vlastní stavbu hradu. Bašty tvaru podkovy zvyšovaly obranyschopnost proti těžkým palným zbraním.

Tato podoba hradu není doložena. Představa je vytvořena na základě analogií staveb té doby zasazených do místních podmínek a doložených starších částí hradu.

Více o Půtovi Švihovském se dozvíte v doplňující kapitole [Půta Švihovský z Rýzmbeků](#).

Zlatá bašta byla jednou z nejdůležitějších částí vnitřního opevnění, protože měla odolávat náporu nepřátel po prolomení vnějších hradeb od SV, kde se nacházela stará dálková cesta do Bavorska. Byla největší ze všech nárožních bašt (13 m vnější průměr, tloušťka zdí 2,8 m), a dokonce se jedná o jednu z největších hradebních věží, jaká se u českých hradů v pozdní gotice objevila. Svými rozměry překonává i Daliborku na Pražském hradě (stavěl ji Benedikt Ried v 90. letech 15. století), podobná bateriová věž se nachází v nedalekém Roupově. Všechna patra této bašty byla na rozdíl od ostatních zděná, poslední bylo předsunuté z obranných důvodů.

Benedikt Ried byl pozván v roce 1505 jako fortifikační odborník. Nechal zbořit kus zdi a baštu (nevíme kterou), je pravděpodobné, že Ried přehodnotil severovýchodní část opevnění a doporučil vystavět novou mohutnější baštu (možné vysvětlení označení nejdříve jako paní bašta a později zlatá bašta).

Bašta – název ze slova bastion. Systém aktivní obrany Benedikt Ried zavedl i na dalším důležitém Půtově hradě – na Rabí.

Druhý model zobrazuje rekonstrukci hradu, jak mohl vypadat v době své největší slávy – po dostavbě na počátku 16. století. Jeho podoba byla rekonstruována podle rozsáhlých archeologických a archivních průzkumů, které proběhly ve druhé polovině 20. století. Podoba byla také inspirována nástěnnou malbou v kapli, která bude k vidění při prohlídce.

Synové Půty jsou poslední z Rýzmbereků, kteří toto sídlo vlastnili, roku 1548 jej prodali Heraltu Kavkovi z Říčan a ze Štěkně. Avšak ani v držení **Říčanských** nezůstal dlouho, jen do roku 1598, kdy hrad koupil Humprecht **Černín z Chudenic**.

Důležitou roli v dějinách Švihova sehrálo období konce třicetileté války (1618–1648). Vzhledem k tomu, že díky fortifikačnímu systému představoval Švihov významnou pevnost i po třicetileté válce, vztáhly se na něj demoliční dekry Ferdinanda III. Habsburského. Sylvii Kateřině Černínové se dařilo demolici zpomalovat, protože chtěla, aby vzniklé škody zaplatila císařská pokladna. Nakonec, jak můžeme vidět na třetím modelu, hrad i přesto přišel o své vnější opevnění, oba vodní příkopy a dvě východní bašty (Zlatou a Zelenou). Zbytek hradu, který se podařilo zachránit, se v následujících letech proměnil na hospodářský objekt. Z obou paláců se staly sýpky a z předhradí hospodářský dvůr.

Protože Černínové sídlili v nedalekých Chudenicích, neměli žádný vážný důvod užívat Švihov k reprezentativním nebo obytným účelům. Jako hospodářství sloužil hrad až do první poloviny 20. století. Veškerá údržba se v tomto období omezovala jen na nejnnutnější opravy.

Držení Švihova Černínů přerušil po první světové válce zákon zakazující užívání šlechtických titulů a **pozemková reforma**. Jedním z nových majitelů se stal Karel Knapp, po jehož činnosti máme pozůstatek například v podobě jednopatrového prvorepublikového domku. Knapp neměl dostatek financí na správu svěřeného majetku, proto jej musel prodat Václavu Levorovi. Avšak ani za jeho správy se nic nezměnilo. Situace dokonce došla do takového stádia, že hrad byl v úředních dokumentech označen jako zřícenina. Levora nakonec roku 1930 jednal s Františkem Černínem, kterému hrad prodal.

Černínové se snažili svěřený majetek udržovat a dokonce předložili návrhy na rozpočty opravných akcí. Jejich úsilí však přerušila **druhá světová válka**, kterou Švihov opět přestál bez jakéhokoli poškození, ale mnohem závažnější události přišly s jejím koncem. Došlo k vyhlášení další pozemkové reformy a dekretů prezidenta republiky (tzv. Benešových dekretů) a Černínové tak přišli o veškerý svůj majetek, o hrad Švihov už definitivně.

Hrad byl roku 1946 převeden do **vlastnictví státu** a tehdejší Národní kulturní komise rozhodla o jeho zařazení na seznam památek, které se měly zpřístupnit veřejnosti. Aby k tomu mohlo dojít, musela se provést řada oprav a rekonstrukcí, které měl na starost Ing. arch. Břetislav Štorm.

Štorm rozhodl, že dojde k odstranění všech přebytečných

Půtovi potomci spravovali rozsáhlé majetky, což bylo finančně velmi náročné. Jindřich Švihovský také postupně chudl, zadlužil se a musel tak Švihov po jeho nákladné dostavbě prodat.

V některých zkrácených verzích historie se většinou uvádí, že za třicetileté války byl hrad dvakrát obléhán, ovšem takové tvrzení není zcela pravdivé. Švédská vojska se v obou případech soustředila na přilehlé městečko, ve kterém drancovala a rabovala. Při prvním „obléhání“ (1640 či 1641) zaměřili Švédové do městečka rovnou, podruhé (1644 či 1645) je vyprovokovala posádka hradu, která střelila na Banéřovo vojsko směřující do Janova. Vojáci se ve snaze o odplatu snažili hrad dobít, avšak neuspěli a svůj hněv směřovali na městečko, poplužní dvůr a hradní mlýn.

Více se k tomuto období dozvíte v rozšiřující kapitole [Osobnosti Černínů](#).

V době Protektorátu Čechy a Morava byli Černínové označeni za zrádce, protože se během sčítání obyvatel roku 1939 přihlásili k německé národnosti, čímž se stali říšskými Němci. Musí být ovšem zmíněno i to, že Černínové patřili v době Protektorátu mezi první představitele šlechty, kteří podepsali manifest na obranu Československa. Více se k tomuto období dozvíte v rozšiřující kapitole [Osobnosti Černínů](#).

přestaveb z dob hospodářského využívání sídla a zachovají se jen prvky nejdůležitější. Mimo to rozhodl i o stavbě zborcených věží. Veškeré práce probíhaly pomalu, jelikož se užívaly stejné postupy a totožné materiály jako při samotné stavbě hradu.

Rekonstrukční práce v tomto duchu s ohledem na nové poznatky památkové péče probíhají v podstatě dodnes.

V současné době spravuje hrad Národní památkový ústav.

Štorm volil mezi dvěma názorovými proudy – purismem a analytickou konzervací. Puristé vyžadovali naprostou čistotu romantického slohu, jíž se mělo dosáhnout odstraněním všech pozdějších přestaveb. Analytická konzervace oproti tomu chtěla uchovat stávající podobu. Štorm nesouhlasil ani s jedním z těchto proudů a nakonec zvolil jakýsi kompromis.

- **Druhá část výkladu je věnována interiéru bašty**
- *Věnujte se pouze výzdobě místnosti*

Na stěnách jsou k vidění nástěnné malby z přelomu 15. a 16. století (1489–1504) s rytířskou tematikou.

Na stěně kolem dveří se nachází výjevy vztahující se k turnajům, vlevo např. rytíři na koních, vpravo je znázorněn pěstní souboj dvou mladíků.

Naproti dveřím je namalován výjev spíše s antickým námětem, pravděpodobně se jedná o Paridův soud, lze na něm vidět odpočívajícího rytíře v černé zbroji (to má být právě Paris) a nevýrazné postavy tří žen (to jsou řecké bohyně Héra, Athéna a Afrodita ve sporu – následné Paridovo rozhodnutí vedlo podle pověstí k trojské válce).

Poslední výjev za modely nejspíš zobrazuje příchod dvořanů na hostinu.

Do výklenku u okna byly přeneseny malby ze západního paláce, který se rozkládal v prostoru parkánu, přes nějž jsme přicházeli.

- *Při vycházení z bašty požádejte vycházející osoby, aby počkaly na místě, kde jste prováděli úvodní výklad, s tím, že pokračovat budete prohlídkou paláců hradu.*
- *Před vstupem na schodiště do vstupní síně je nutné přesvědčit se o volnosti průchodu prostorem druhé brány a po schodišti. Pokud se na schodech nenachází jiná skupina, instruovat první osobu, aby pokračovala nahoru a doleva do vstupní síně.*
- *Při případném čekání je možné poukázat na nějaké detaily architektury viditelné zde na parkánu nebo u druhé brány.*
- *Při procházení s malými skupinami lze cestou (bez zastavování!) upozorňovat i na další detaily, např. na prevét, vitráže v oknech na schodišti. **U skupin nad 10 osob není podrobnější prohlídka možná a žádoucí.***

2A. PŘESUN – SCHODIŠTĚ

- **TOTO ZASTAVENÍ POUŽÍVEJTE POUZE VE VÝJIMEČNÝCH PŘÍPÁDECH NEBO v NUTNOSTI.**
- Při přesunu od Červené bašty do Vstupní síně není žádoucí podávání výkladu. Je to však místo, kde dochází k častému setkávání skupin. v tomto případě je třeba vyplnit čas výkladem o nějaké zajímavosti nebo rozšířeným výkladem.

V návaznosti na předchozí výklad stavebního vývoje na modelech ukažte své okolí a pojmenujte jednotlivé objekty.

Můžete poukázat na zajímavé architektonické detaily a souvislosti s Červenou baštou (např. transfer nápisů).

Je možné promluvit o tzv. **Západním paláci** a ukázat jeho dosud patrné zbytky na baště, na věži, v ploše parkánu i v podobě oken.

Dnes neexistující palác v prostoru mezi vstupní věží a baštou lze považovat za jednu z prvních dokončených staveb hradního jádra. Zároveň jsou však jeho čtyři velká okna probourána do starší zdi původního hradu před Půtovou přestavbou. Na plánech hradu je zachycen ještě kolem roku 1750. Bližší informace o jeho zániku nemáme, ale dodnes jsou patrné otisky na věži (ta byla přistavěna k již stojícímu paláci) a na Červené baště (ta byla s palácem provázána zdí). Také jsou patrné zbytky zdi před severním palácem. V ostěních oken jsou patrné zbytky původních omítek a malované výzdoby. Některé malby a nápisy byly ve druhé polovině 20. století přesunuty dovnitř bašty – transfery v prvním okenním výklenku.

- Na schodišti je za určitých okolností možné přiblížit další detaily. Používejte to však pouze u malých skupin do 10 osob a pouze v případě předstihu.

Vitráže v oknech. Pojmem vitráž se označuje výtvarně zpracovaná skleněná výplň oken, mozaika z různobarevných skel či malovaná část skla. Jde o francouzské slovo vitrage [vitraž], které ale znamená jakékoli zasklení. Umělecky pojaté dílo, zhotovené umělcem, ne jen řemeslníkem, se často označuje odbornějším pojmem vitraj, opět z francouzského vitrail [vitraj]. V oknech na švihovském hradě jsou různá vyobrazení dle předloh známých umělců Lucase Cranacha a Albrechta Dürera; např. Venuše s Kupidem, císař Karel V., Maxmilián I. nebo svatý Jiří. Jde o okna instalovaná v 50. letech 20. století a jsou neorenesanční, tzn. z 2. pol. 19. st. původně z Nostického paláce v Praze

- Rozšíření výkladu můžete použít také v případě, že musíte se skupinou čekat před zbrojnicí nebo při odcházení ze zbrojnice ke druhé bráně.

3. VSTUPNÍ SÍŇ

- *Vhodné místo pro provedení výkladu se nachází u náhrobku.*
- *Pokud síní prochází jiná skupina, je nutné zajistit, aby si návštěvníci nepřekáželi a aby nebyl výklad rušen. Je třeba komunikace s kolegou průvodcem podle dané situace, aby se zachovala plynulost provozu.*
- *V úvodu výkladu je vhodné zmínit **stavební část** prostor.*
- *Další část výkladu je věnována **osobnosti Půty Švihovského** s odkazem na kopii náhrobku.*
- *Poslední část výkladu je věnována **mobiliářům**.*

Vstupní síň je dnes jakousi ústřední prostorou, která spojuje všechny prostory vnitřního hradu.

Původně byla tato místnost podstatně větší, protože zahrnovala prostory hodovní síně a ložnice hradní dámy. Zřejmě v souvislosti s rozdělením hradu na dvě poloviny mezi dva bratry došlo k přepažení této velké reprezentativní místnosti na tři menší. Vstupní síň má od té doby spíše charakter chodby.

V době stavby tohoto paláce zde byl zamýšlen trámový strop, který ale později nahradila křížová klenba. Klenba včetně sloupů byla včleněna do plochy tohoto patra dodatečně a ovlivnila tak i výškovou situaci. Změnila se úroveň podlah a stropů.

O dodatečném vložení sloupů a nutnosti úprav výšky jednotlivých podlaží svědčí dodnes například umístění okna u vrcholu klenby nebo různá výšková úroveň vstupních dveří.

Na sloupech lze vidět původní gotické modročervené kvádrování. Stejnou barvu měla ostění dveří a oken, což je vidět například na schodišti spojovacího křídla. Spojovací křídlo bylo postaveno také dodatečně v době zaklenutí prostor.

Na stěně je umístěna kopie náhrobku významné osobnosti hradu, **Půty Švihovského**. Originál náhrobku je umístěn v klášteře v Horažďovicích, kde se snažil vybudovat rodinnou hrobku. Není zcela jasné, kdy se narodil, ale odhaduje se, že k tomu mohlo dojít v 50. letech 15. století. Zemřel náhle roku 1504 na vrcholu svého života a kariéry.

Na tehdejší dobu se jednalo o velmi vzdělaného jedince, který se domluvil několika cizími jazyky, vystudoval práva na univerzitě v Lipsku, kde získal titul bakaláře. Stal se nejvyšším sudím v království českém a hejtmanem plzeňského a prácheňského kraje. Navíc se také velmi zdatně pohyboval na dvoře krále Vladislava II. Jagellonského. Osady při hradech se snažil povyšovat na města a poskytnout jim všemožná práva a privilegia.

S Vladislavem II. nastoupila na trůn nová dynastie, která neměla jednoduchou situaci. Král potřeboval svou pozici na trůně upevnit a k tomu využil podporu šlechticů, kteří vyjadřovali králi podporu finanční a politickou. Jedním z nich byl i Půta Švihovský, jemuž se král za jeho snahu odvděčil prostřednictvím různých privilegií a rozšířením majetku – za půjčení financí králi, dostal Roudnici nad Labem v severních Čechách a knížectví Kozelské ve Slezsku. Většina jeho pozemků však byla v oblasti západních Čech.

Půta byl mimo jiné i velkým mecenášem umění, často objednával různé umělecké předměty, sochy a obrazy.

Na druhé straně ale tvrdě vystupoval vůči svým poddaným a prosazoval řadu nařízení, která je omezovala. Pravděpodobně jeho neoblíbenost mezi prostým lidem přispěla ke vzniku řady legend a pověstí, které jej zobrazují jako krutého a nemilosrdného muže.

Pod oknem stojí vyřezávaná sedací truhlu z roku 1611.

Nalevo od ní, u schodů na pavlání, jsou vystavena křídla oltářní archy z poloviny 15. století se čtyřmi světci. Podle atributů se jedná o sv. Vavřince (černý rošt), sv. Štěpána (kameny), sv. Jana Křtitele (beránek) a sv. Jana (kalich). Oltářní křídla jsou čerstvě zrestaurovaná, a proto je možné obdivovat jejich původní vzhled.

Na protější stěně je umístěn restaurovaný obraz ze 17. století zachycující hrad Rabí.

Na protější stěně je umístěn restaurovaný obraz ze 17. století zobrazující hrad Rabí. Hrad, který také vlastnil Půta Švihovský, pustil se do jeho velké přestavby a roku 1504 tam zemřel. Autora díla neznáme, ale kromě původní podoby hradu zachytil i legendu, která se k Rabí váže. Během jeho obléhání přišel údajně o své druhé oko Jan Žižka. Poranila mu ho tříška, která odlétla z kmene stromu po zásahu šípem, vystřeleným jistým Příbíkem Kocovským. Obě postavy je možné na obrazu najít.

- Na závěr výkladu odemkněte dveře do hodovní síně.
- Skupinu směřujte dovnitř místnosti a u dveří kontrolujte oba prostory.
- Jako poslední vstupte do místnosti a zavřete dveře

4. HODOVNÍ SÍŇ

- *Vhodné místo pro výklad nabízí prostor u provazu před stolem, při větší skupině za provazem.*
- *Průvodce musí dbát zvýšené pozornosti, aby se návštěvníci nedotýkali vystavených předmětů.*
- *První část výkladu je opět věnována místnosti a její architektuře.*
- *Druhá část výkladu je zaměřena na vybavení místnosti.*

Hodovní síň je, jak bylo řečeno, další místností, která vznikla přepažením velkého sálu. Zde jsou navíc k vidění kromě pozdně **gotických prvků výzdoby i renesanční prvky** z období panování dalších majitelů.

Nad dveřmi lze vidět habsburského dvouhlavého orla, který jistě souvisí s nástupem Habsburků na trůn. Je z doby, kdy hrad vlastnil Heralt Kavka z Říčana a ze Štěkně, jehož erb se nachází pod orlicí s iniciálami „HR“.

Často se nepřesně používá pojem „habsburská orlice“. V heraldice je dvouhlavý vždy orel, orlice má jen jednu hlavu.

Malby napravo od dveří připomínají nástěnné koberce či závěsy. Zajímavostí jsou také realisticky vymalované hlavy andělů na sloupech.

Naproti dveřím se nachází zvláštní vyvýšený výklenek. Na tomto místě stával rozměrný arkýř. Z vnějšku arkýř podpíraly tři pískovcové konzoly. Vyhlídka umožnila vidět přímo na přístupovou cestu ke hradu od města.

Arkýř je vysunutý výběžek vnitřního prostoru. Boční stěny arkýře byly zakotveny dřevěnými trámcí do palácového zdiva, jak naznačují dochované kapsy po levé straně arkýře vně na paláci.

Vybavení místnosti ukazuje, jak mohla vypadat **dobová jídelna** při zvláštních příležitostech. Vystavený nábytek spadá do období renesance, doplňuje jej keramika, cínové, měděné a mosazné nádoby ze 16. a 18. století.

Na hodovním stole záměrně chybí příbor – na konci středověku jedla i šlechta běžně rukama. Na odkrajování masa se používaly lovecké tesáky, klasická vidlička je vynálezem 16. stol. a přišla do Čech z Francie. Dále se používala také mělká lžíce k nabírání kašovitě stravy, která se držela v pěsti, jak to dnes můžeme vidět u malých dětí.

U zdi vedle stolu je umístěno renesanční umyvadlo zvané lavabo. V jeho horní části se nacházela nádržka na vodu a ve středu umyvadlo společně s kohoutkem většinou tvaru ryby nebo draka. Postupem času se lavabo stalo běžnou výbavou společenských prostor.

Tapiserie zavěšená za stolem vypráví příběh o Tamerlánovi a Bajezidovi I. Tamerlán Bajezída porazil a uvěznil.

Tamerlán (1336–1405) též zvaný Timur Chromý byl vojevůdce mongolského původu. Oženil se s princeznou z rodu Čingischána a přijal titul emír. Roku 1402 se střetnul s tureckým sultánem Bajazidem, kterého v bitvě zajal a uvěznil. Tamerlán byl velkým válečníkem, ale po jeho smrti se říše rozpadla do menších celků.

Bajezíd I. (1347–1403) byl turecký sultán. Na trůn dosedl po smrti otce v bitvě na Kosově poli roku 1389. v bitvě u Ankary (1402) Tamerlán porazil a zajal Bajezída I., který v zajetí umřel následující rok. Na motivy jejich příběhu existuje opera od Josefa Myslivečka z roku 1771, ve které vystupuje i dcera

Nástěnný koberec vedle stolu zachycuje souboj antického hrdiny Herakla s kentaurem Nessem, který mu unesl manželku.

Bajazída Astreie, která je zajata spolu s otcem a Tamerlán ji chce za manželku. Ona ho odmítá, protože miluje jiného. Na konci vše dobře dopadne až na Bajezída, ten zemře po vypití otráveného vína.

Nessos je v řecké mytologii jedním z kentaurů, napůl muž a napůl kůň. Velký hrdina Hérakles ho zastřelil šípem otráveným žlučí Hydry poté, co se mu Nessos pokusil unést druhou manželku Déianeiru. Nessos z posledních sil poradil Déianeire, aby si nabrala jeho krev, a kdyby ji někdy v budoucnu přestal její manžel milovat, ať mu krví potře část oděvu a láska se spolehlivě vrátí. Poté zemřel. Uplynul čas a Héraklés se zahleděl do krásy jménem Iola. Jakmile se to Déianeira dozvěděla, potřela Nessovou krví plášť a jakmile se látka dotkla Héraklova těla, způsobila mu bolesti, od nichž mu nebylo pomoci. Nechal se upálit na hranici, z níž jej nejvyšší bůh Zeus vyzdvihl k sobě na Olymp a daroval mu nesmrtelnost. Déianeira spáchala sebevraždu poté, co pochopila, že svého manžela zahubila otrávenou krví kentaura Nessa.

U vchodových dveří v čele místnosti stojí pseudorenesanční příborník, který sloužil k úschově příborů, jídelních souprav a vzácných předmětů, které se ukládaly do horní části, zásuvky nebo se vystavovaly na polici.

Vedle a na něm se nachází měděné a cínové nádoby (hrnce, džbány a holby).

- V případě nutnosti (při čekání na uvolnění vstupní síně) je třeba věnovat se rozšířenému výkladu. Viz rozšiřující kapitola [Jídlo a stravování](#).
- Při opouštění místnosti vyšlete skupinu ven ze dveří do vstupní síně a odcházejte poslední!
- Dále pokračujte do ložnice, ale opět po otevření dveří kontrolujte oba prostory a do ložnice vcházejte jako poslední, zavřete dveře.

5. LOŽNICE HRADNÍ DÁMY

- Příhodné místo pro výklad je u provazu, při větší skupině je možné vstoupit za něj.

V současnosti ložnici vnímáme jako soukromou místnost, ale ve vrcholném středověku a raném novověku ji lidé chápali jako součást reprezentativních částí šlechtického sídla. Přijímaly se v ní návštěvy a trávil se zde i volný čas s družinou.

V případě ložnice hradní dámy se můžete setkat s pojmem *fraucimor*, který se užívá pro označení těch částí sídla, v nichž pobývají ženy.

Pojem *fraucimor* se odvozuje od německého *Frauen Zimmer*, který označuje prostory vyhrazené pouze ženám (ložnice aristokratovy manželky a jejího doprovodu nebo společenské místnosti pro tento doprovod). Většinou se jednalo o jedno křídlo nebo podlaží. V přeneseném a širším významu se užívá k pojmenování veškerého dámského osazenstva sídla, v užším slova smyslu označuje dámský doprovod velmožovny ženy či dcer.

Hlavní dominantou ložnice je bezesporu postel s nebesy, které se opatřovaly závěsy, jež sloužily především k praktickým účelům – tepelná izolace a soukromí. Závěsy mohly být v různém barevném provedení, kdy jednotlivé barvy měly symbolický význam (červená = život, zelená = věrnost). Zajímavostí je, že se v horní části postele nachází větrací otvor, který lze otevřít.

Zdání, že postel je malá, je dáno poměrem velikostí stran a bočnic, pohledově ji zkracují především masivní dřevěná čela. Celková délka postele je 183 cm. (Často uváděný důvod, že lidé byli menšího vzrůstu, není úplně správný. Průměrné hodnoty se v případě žen pohybovaly mezi 155–160 cm a v případě mužů 165–170 cm, tedy jen o málo méně než dnes.)

Charakteristickým nábytkem středověku byly rozmanité podoby truhel, kterých zde můžete vidět několik. Na truhle za postelí je umístěna šperkovnice vykládaná slonovou kostí.

Kromě šperků jako jsou řetězy, přívěsky, prsteny nebo náušnic se do ní ukládaly ozdoby do vlasů, tzv. panenské víčky děděné z matky na dceru nebo růžence.

Ve středověku sehrávalo podstatnou roli náboženství, na což odkazuje soukromý modlitební koutek v rohu místnosti s vyřezávaným klekátkem a triptychem sv. Panny Marie.

Kolovrátky a nůžková křesla napovídají, jak dámy trávily svůj volný čas – předením, vyšíváním, výukou tance, zpěvu a etikety.

Kolovrátky se v Evropě používaly od 13. století. Sloužily k spřádání rostlinných (len) a živočišných (vlna) textilních vláken. z nich je na kolovratu vyráběna nit, která se dále může použít ke tkání látek. Výroba látek ve středověku byla technologicky poměrně složitým procesem, který se skládal z mnoha kroků. Ve výkladu zde lze upozornit, že na hradě dodnes chováme ovce, takže je historická tradice stále zachována.

Na zdi u pracovního koutku je zavěšena miniatura znázorňující vjezd Krista do Jeruzaléma (v neděli před Velikonocemi).

Naproti němu se nachází epitaf Půty Švihovského, který klečí před Kristem. Další vyobrazení jsou sv. Bartoloměj, Panna Marie, sv. Petr a archanděl Michael.

Viz rozšiřující kapitola [Půta Švihovský](#).

Pro **zateplování místností** sloužily i nástěnné koberce. Třetí koberec v prohlídce pochází z druhé poloviny 17. století z vlámské (Nizozemské) provenience. Vypráví příběh o Venuši a mladíkovi Adónisovi.

Ovidiův příběh o Venuši a Adónisovi vypráví o tom, jak se bohyně krásy zamilovala do půvabného mladíka Adónise, protože ji omylem zasáhl šíp jejího syna Amora. Bohyně následovala Adónise na jeho cestách po horách, kde lovil zvěř. Venuše mladíka varovala, aby se nepouštěl do lovu kance, avšak Adónisovi nedal jeho lovecký duch. Nakonec jej při lovu zabil kanec.

Pro vytápění hradu se užívala především kachlová kamna. Bohužel nejsou dochována do dneška, ale je zde řada důkazů ve formě archeologických nálezů, dochovaných základů kamen ve starých podlahách nebo staré komínové šachty.

Za zmínku stojí i výklenek naproti dveřím. Jedná se o pozůstatek středověkého záchodu.

Zajímavý je výstupek u dveří, na který se pokládala svíčka pro osvětlení místnosti. Stejně výklenky lze spatřit i v jiných částech hradu v tomto podlaží.

- *Při opouštění místnosti vyšlete skupinu ven ze dveří do vstupní síně a odcházejte poslední!*
- *Skupinu již při vycházení instruujte, aby pokračovala vlevo po schodech na venkovní pavlán.*
- *Při vstupu do kaple držte otevřené dveře a pozvěte skupinu dál.*
- *Nakonec vstupte dovnitř za skupinou a zavřete dveře.*

6. HRADNÍ KAPLE

- *Vhodné místo pro výklad představuje prostor před oltářem, při větší skupině je možné za provaz.*
- *Průvodce musí dbát na to, aby si návštěvníci nesesedali do lavic. Usazení je možné výjimečně umožnit starším osobám, které jsou v polovině prohlídky již unaveny.*

Hradní kapli **Nanebevzetí Panny Marie** začíná druhá polovina prohlídky. V kapli jsou dnes slouženy tři bohoslužby ročně při výročních svátcích Panny Marie (konec března, konec května, polovina srpna). Atmosféru kaple je možné zažít i ve večerních hodinách při Noci kostelů.

Noc kostelů je aktivita zpřístupňující církevní stavby ve večerních a nočních hodinách. Je organizována každoročně na přelomu května a června.

V roce 2016 byl na nádvoří hradu odlit zvon do sanktusníku (věžička nad kaplí). Zvon byl navržen velikostí i výzdobou přímo pro švihovskou kapli. Pravidelně je možné jej slyšet ve 12 hodin a v 18 hodin.

Informace k výrobě zvonu najdete na webových stránkách v záložce zajímavostí.

Kaple je orientovaná východně – na východní straně je umístěn hlavní oltář. Vlevo je umístěno pastoforium – kamenná přístěnná schránka se znakem Švihovských k umístění nádoby s hostiemi.

Sanktuárium je výklenek, většinou zdobeně kamenicky provedený, k umístění nádoby s hostiemi v levé části presbyteria. v pozdní gotice se často provádí jako věžovitá stavba zvaná pastoforium.

Prostor presbytáře (kněžiště) je oddělen triumfálním obloukem od lodi, ve které jsou umístěny lavice. v západní části kaple, nad vchodovými dveřmi, je vyvýšená tribuna.

Kaple **byla náročně zdobena**, bohužel se nám však nedochovalo vše. Třeba klenba opatřená zdobnými žebry byla v mladší době nahrazena novým klenutím, kde zdobené žebrování je pouze naznačeno štukovou linkou. Podle zbytků v náběžích klenebních oblouků a podle dochovaných částí pod tribunou je možné vyvolat představu původní podoby kaple.

Hlavní oltář také není úplně původní – později byl vyzdoben instalováním figurální kompozice **Korunovace Panny Marie**. Na trojsóši Bůh Otec a Kristus nasazují korunu Marii při jejím Nanebevzetí (korunka chybí).

Jen málo vybavení hradu se dochovalo do dnešní doby. Víme však, že původní jsou **čtyři poprsní sochy církevních otců**, zakladatelů křesťanské středověké filozofie, umístěné na dvou bočních oltářích. Jsou to: **sv. Augustín** (biskupská mitra a rozevřená kniha v rukou), **sv. Jeroným** (kardinálský klobouk), **sv. Řehoř** (papežská tiára) a **sv. Ambrož** (biskupská mitra a kniha na prsou).

Pojmem církevní otcové se označují křesťanští církevní učitelé nebo spisovatelé starověku, jejichž svědectví považuje církev pro víru za závazné. Slovo otec získalo tento význam v průběhu 4. století, které se považuje za zlatý věk patristiky. Termín „církevní otcové“ sloužil k rozlišení od slova „otcové“, jímž se označovali biskupové shromáždění na koncilu.

- *Další výklad o vystavených sochách doplňte dle potřeby, časových možností a svých preferencí podle doplňující kapitoly [Kaple](#).*

Nástěnná malba, která vypráví legendu o svatém Jiří, je datována k roku 1520. Je považována za druhou nejstarší krajinomalbu u nás.

Jako svatý Jiří zabíjející draka je zde vyobrazen Jindřich Švihovský z Rýzmberka. Vpravo je umístěna jeho manželka Voršila z Münsterberka s jehnětem.

Na krajinomalbě je vidět také několik staveb – především švihovský hrad, jak vypadal v první čtvrtině 16. století. Jde o pohled ze severovýchodní strany. Je vidět vodní příkopy, opevnění, kapli, vklíněnou mezi obytné paláce, vstupní věž a další detaily.

Z dalších staveb je zde zřejmě hrad Rýzmberk, hrad Skála u Přestice a kostel sv. Michaela v Horažďovicích.

Erby na tribuně náležejí Jindřichovi Švihovskému z Rýzmberka (prostřední), jeho manželce Voršile z Münsterberka, a dále jeho tchýni kněžně Salomeně Zaháňské a Voršiliným babičkám z otcovy a matčiny strany.

Text umístěný pod erby ve dvou čtvercích doslova říká:
„Půta z Rýzmberka a ze Skály, pán na Rabí a na Švihově,
nejvyšší sudí království českého, dal zhotovit toto stavení Léta
Páně 1480 – 89.“

Na základě tohoto prohlášení se datuje nejen stavba kaple, ale i celého vnitřního jádra hradu.

Jedná se zde o nástěnnou malbu tvořenou za sucha (tzv. al secco) – nezaměňovat tedy za fresku (tzv. al fresco), kde se barvy nanášejí na vlhkou omítku.

Za nejstarší krajinomalbu je považována Štvanice na jeleny na zámku Blatná, která vznikla kolem roku 1490.

Základem o různém vyprávění o sv. Jiří je příběh jeho života. Jeho původ se klade na území dnešního Turecka nebo Gruzie. Matka s Jiřím se přestěhovala do Palestiny, kde se stal vojákem. Podle legendárních životopisů mohl dosáhnout hodnosti plukovníka v Diokleciánově vojsku. Když začalo pronásledování křesťanů, rozdal prý své jmění chudým a pak vystoupil jako neohrožený vyznavač Kristův na obranu křesťanů. Je proto zobrazován jako rytíř bojující s drakem. Dívku, kterou na obrazech zachraňuje, někteří považují za symbol jeho duše, nebo křesťanství. Pravděpodobně se jedná o manželku Diokleciánovu, z níž se stala křesťanka díky Jiřímu a byla za to sřata.

- Po ukončení výkladu směřuje průvodce skupinu, aby pokračovala po točitých schodech nahoru na balkon a dále přes pavlán až do tanečního sálu.
- Pokud se ve skupině nachází osoba, která nemůže pokračovat po schodech, pak ji průvodce odvede do vstupní síně, kde na skupinu počká.
- Skupinu s více než 10 osobami je průvodce **POVINEN** instruovat tak, aby návštěvníci prošli po pavlánu až do sálu! Výklad k výhledu do vnitřního nádvoří a z oken na vnější opevnění se v tom případě provede ještě v kapli.
- Z kaple odchází po točitém schodišti průvodce vždy jako **POSLEDNÍ!**
- Menší skupině je možné při časové rezervě povědět doplnění k výkladu vnitřního nádvoří nebo o výhledu z oken jako malé zastavení přímo na pavlánu.

6A. PŘESUN – PAVLÁN

- *TOTO ZASTAVENÍ POUŽÍVEJTE JEN PŘI NUTNOSTI ČEKÁNÍ NEBO POKUD MÁTE PŘEDSTIH!*
- *Při případném čekání nebo při procházení s malými skupinami je možné poukázat na další detaily architektury viditelné z pavlánu. U skupin nad 10 osob není podrobnější prohlídka možná.*
- *Rozšířit výklad je možné především o sgrafitovou výzdobu na paláci, zmínku o vnitřním nádvoří a druhém prohlídkovém okruhu, tzv. Půtově ložnici a podobně.*

Z pavlánu je výhled do vnitřního nádvoří ve výšce cca 17 metrů.

Je možné upozornit na sgrafitovou výzdobu, spojovací křídlo či Půtovu ložnici, pokud již téma výkladem neproběhlo.

Okna poskytují výhled na nedávno postavenou zeď vnějšího opevnění hradu. Zeď byla postavena jako protipovodňová ochrana města na původních základech vnějšího opevnění hradu, které bylo předtím archeologicky odhaleno. Našla se také dosud neznámá bašta půlkruhového tvaru přibližně uprostřed zdi. Dřevěné trámy pod okny soužily jako opora proti zpětnému rázu hradebních pušek.

Na zdi protějšího jižního paláce se nachází sgrafito (zde v podobě tzv. psaníčka). Jde zde o jednu z prvních podob tohoto druhu výzdoby u nás. Výzdoba vznikla vyškrabáváním ještě mokré vápenné omítky tak, aby vznikl dojem prostorového zdobení. Není to ovšem nejběžnější typ, s nímž se lze setkat, protože později se začala proškrabovat vrchní omítka do spodní, zpravidla tmavší vrstvy omítky. Dojem je potom ještě plastičtější.

Půtova ložnice je pojem pro dvě místnosti v nejvyšším patře schodišového křídla. Vstupuje se do nich z tanečního sálu po točitém schodišti. Dispozice místností naznačuje, že by to mohla být soukromá komnata – pokoj s výhledem je doplněn prevétem a předpokojem. Stavbu spojovacího křídla můžeme vsadit na úplný přelom 15. a 16. století, kdy je již zbytek hradního jádra postaven. Je jasně inspirován renesanční architekturou, jak je vidět na výzdobě z venku. Původní stavba měla také plochou střechu s atikou, což byl prvek v době stavby u nás nevídaný. Přišel do našich zemí až později s rozvojem renesanční architektury.

- *Skupina přejde do tanečního sálu, průvodce jde z pavlánu jako poslední.*

7. TANEČNÍ SÁL

- Při časové rezervě nebo při školních prohlídkách je možné sál využít pro další práci se skupinou.
- První část výkladu je věnována místnosti v návaznosti na hospodářské využití hradu a další události ve 20. století.

Od roku 1598 hrad vlastnil rod Černínů. Někteří představitelé jsou vidět na obrazech v sále.

Více informací k jednotlivým představitelům Černínů vyobrazených v tanečním sále najdete v rozšiřující kapitole Osobnosti Černínů.

Tento rod vlastnil objekt nejdéle ze všech majitelů, přibližně 350 let. Černínové hrad nevyužívali k reprezentativním ani obytným účelům, proto od 18. století sloužily vnitřní prostory hradu jako sýpka (sklad obilí).

Pro účely skladování byla plocha místností zdvojnásobena vložení druhého stropu – po obvodu místnosti přibližně v polovině výšky je vidět linie nové omítky kryjící vložený dřevěný strop. Stopou po využití sálu jako sýpky jsou také čtyři špýcharová větrací okénka na jihozápadním nároží, která zde byla při obnově hradu ponechána. Na zdech se kromě zbytků původní výmalby dochovaly také drobné kresby a svislé čáry, které sloužily zřejmě k počítání množství obilí.

Proměna šlechtického sídla na hospodářský objekt může vyvolávat dojem, že takové rozhodnutí bylo více ke škodě než k užitku. Na druhý pohled tím ale hrad získal důvod pro svou další existenci. Využití nepotřebné stavby totiž znamenalo její udržování a zamezení rozebírání na stavební materiál, jak bylo obvyklé. Můžeme tedy tvrdit, že přeměna hradu v hospodářský dvůr zachránila hrad před úplnou zkázou. Dnes se díky tomu můžeme obdivovat vzácně dochované pozdně gotické vodní pevnosti.

- Další část výkladu je věnována **renesančnímu kazetovému stropu**.

V polovině 20. století přešel hrad do vlastnictví státu. Bylo rozhodnuto, že bude zpřístupněn veřejnosti, a proto byly provedeny určité úpravy.

Konkrétně v tanečním sále byl odstraněn vložený strop a proběhla rekonstrukce oken. v rohu místnosti byla ponechána čtyři špýcharová okénka jako upomínka na hospodářství.

Po těchto úpravách zde tedy chyběl strop. Byla provedena architektonická analýza, na jejímž základě bylo zjištěno, že původně se v této místnosti nacházel strop kazetový. Architekt Břetislav Štorm podal návrh na využití renesančního kazetového stropu ze zámku Dobrovice u Mladé Boleslavi.

Odsud byl strop spolu s dalšími třemi stropy na začátku 19. století sejmut, protože se ze zámku také stal hospodářský objekt. Byl zde zbudován cukrovar a lihovar. Stropy byly poté uskladněny v sýpce v Bělé pod Bezdězem, kde přežily do konce druhé světové války. Jeden ze stropů byl instalován v Dobrovici v prostorách radnice. Další byl převezen na zámek Mnichovo Hradiště, a dva z nich byly v roce 1952 převezeny do Švihova. Druhý čeká na instalaci ve vedlejším paláci, kde se nachází podobný sál, který také ještě čeká na svou rekonstrukci.

Jeden ze stropů je instalován v tanečním sále.

Kazety ve tvaru prohnutého kosočtverce jsou vyplněny alegorickými postavami žen, znázorňujícími v renesanci uznávané ctnosti, vědy a umění:

LÁSKA, VĚRNOST, VÍRA, UMÍRNĚNOST, CUDNOST, TRPĚLIVOST, STATEČNOST, SPRAVEDLNOST, ASTROLOGIE, HUDBA, DIALEKTIKA, ŘEČNICTVÍ.

Čtvercové kazety obsahují figurální motivy s vysvětlujícími nápisy v němčině. Výjevy zobrazují příběhy nejčtenějších autorů 16. století:

Viz rozšiřující kapitola [Dobrovický strop](#).

ROMULUS a REMUS PŘI KRMENÍ VLČICÍ, SEBEVRAŽDA LUKRECIE, HANNIBALOVO VYJEDNÁNÍ MÍRU, DIDO ZAKLÁDAJÍCÍ KARTÁGO, TRHÁNÍ METIA KOŇMI, SCILO ODMÍTÁJÍCÍ MILENKU, HORATIO ZABÍJEJÍCÍ SESTRU a jiné.

- Před odchodem z místnosti je skupina shromážděna v předsálí nad schodištěm.
- Průvodce odchází ze sálu jako **POSLEDNÍ** a **ZAVÍRÁ** madlem dveře.
- Pokud ve vstupní síni pod schody probíhá výklad jiné skupiny, je nutné vyčkat a vyplnit čas upozorněním na zajímavosti – např. zmínit dveře do nepřístupného sálu severního paláce, upozornit na již zmiňovanou barevnost portálu dveří (červená/modrá), malůvky na zdech, vitráže, možno zmínit znovu Půtovu ložnici o patro výš...
- Po schodišti schází průvodce jako **PRVNÍ**, ve vstupní síni nasměruje skupinu směrem ke zbrojnici a vyčká, než projde celá skupina. Ze vstupní síně odchází průvodce **POSLEDNÍ**.

8. ZBROJNICE

- Ve zbrojnici je nutné **DŮSLEDNĚ** kontrolovat, aby nedocházelo k dotyku předmětů.
- První část výkladu se věnuje **původnímu účelu prostor**.

Tyto prostory v minulosti určitě nesloužily jako zbrojnice, ale jako společenská místnost. Mohlo se jednat o ložnici hradního pána (zadní místnost) a přijímací pokoj (přední místnost). Obytnému a společenskému využití napovídá například umístění na jih, takže jde o nejteplejší místnosti na hradě, nebo přítomnost toalety.

Toaleta je v rohu místnosti a lze nahlédnout, jak vypadá funkční středověký záchod zevnitř. Na stěně uvnitř je dokonce výklenek na svíčku a také jsou zde patrné stopy po pantech, takže převét měl dveře a poskytoval soukromí.

Zbraně zde byly instalovány až po obnově hradu ve druhé polovině 20. století, kdy se hrad stal památkou. Byl postupně zpřístupňován veřejnosti a byly tvořeny nové expozice a náznakové instalace. Zde jsou tedy k vidění nejrůznější chladné i palné zbraně a další zajímavé předměty, např. zbroje.

- Druhá část výkladu popisuje vystavené zbraně a předměty.
- Výklad probíhá od dveří vlevo po směru hodinových ručiček.

Hned u dveří, u prvního okna, se nacházejí lovecké **pušky** s křesadlovými a kolečkovými zámky ze 17. století. Pod oknem jsou vystaveny zajímavé chladné zbraně – zlacená dýka z přelomu 15. a 16. století, tzv. cinquedea, dále kopie meče římského typu ze 17. století a kopie orientální šavle z 18. století.

Cinquedeas (čti činkvedeas) byla velmi oblíbená zbraň italských humanistických intelektuálů, kteří si s ní dekorovali místnosti. v boji ji však nelze využít.

V dalším stojanu na zdi jsou umístěny dlouhé pušky z oblasti Balkánu ze 17. století. Historické modely děl s dřevěnými okovanými lafetami a loukoťovými koly pocházejí z 18. století.

Nad nimi jsou zavěšeny hradební pušky z 16. století, tzv. hákovnice – hák na hlavní sloužil k uchycení za trámy ve střelnách (bylo vidět na pavlánu před tanečním sálem).

Vedle druhých dveří si můžete prohlédnout kuši, jejíž užití v boji s nástupem palných zbraní postupně ustupovalo do pozadí, nadále však zůstala jednou z hlavních zbraní při lovu.

Ve stojanu podél stěny jsou vystaveny **halapartny**. Vrcholu slávy dosáhly koncem 15. století, kdy je užívalo pěchotní vojsko.

Halapartna se mohla použít k bodnému útoku (špice), úderu na zbroj (sekera) a stržení jezdce z koně (hák). Jejich užívání v boji s příchodem palných zbraní ustoupilo do pozadí, ale staly se z nich zbraně pro stráž nebo se vyvinuly v ceremoniální zbraně.

Zajímavý předmět představují zimní boty pro jezdce na koni či kurýra. Váží přibližně 4 kilogramy. Jejich velikost souvisí s tím, že se vykládaly slámou, hadry či jiným materiálem pro zateplení nohou jejich nositele v zimě.

Vedle převétu je umístěna slavnostní zbroj vyrobená v Augsburgu v 16. století. Je zdobena leptanými rytými pásy

v tmavočervené barvě. Taková zbroj nebyla určena do boje nebo pro použití při turnaji, spíše našla využití při slavnostních příležitostech, většinou při vojenských přehlídkách na koních.

Na zdi je zavěšen velice zajímavý nález meče z druhé poloviny 15. století (Jde o archeologický nález a nejstarší zbraň v místnosti). Dále jsou vystaveny dva dlouhé (obouruční) meče – vpravo originál z poloviny 16. století (Solingen, Německo), vlevo romantická kopie dvouručáku z 19. století. Originál váží pouze cca 3,5 kilogramu. Tento typ mečů byl používán při turnajových soubojích nebo v prvních bojových liniích. Později byly oblíbenou ozdobou šlechtických sídel.

Meče jsou jednou z nejstarších a nejrozšířenějších zbraní v dějinách lidstva. Tyto chladné zbraně byly vyráběny z různých kovů a jejich slitin. Meče sloužily nejprve jako bodné zbraně a v průběhu středověku stále více jako zbraně sečné. Skládají se z čepele s hrotem a jílece pro uchopení zbraně. Jílec je složen ze záštity, rukojeti a hlavice, která má celou zbraň vyvažovat. Středověké meče byly prestižní zbraní – jejich vlastnictví bylo považováno za výsadu. Meče nesloužily pouze k boji, ale například i k pasování či k popravám.

Kamenná koule byla nalezena zde na Švihově a je pravděpodobně až ze 17. století. Obecně takové koule sloužily jako munice do praků, aby pobořily vnější opevnění.

Na třičtvrtěční jezdecké zbroji z 16. století lze částečně spatřit leptanou a rytou výzdobu s motivem rostlinných úponků a postav mužů s halapartnami.

Následují další halapartny, partyzány (16. a 17. století) a spontony (Rakousko, 18. století). U spontonů se nejedná o zbraně pro boj – jsou spíše insignií (odznakem) postavení nositele.

Partyzána byla do 16. století pěchotní zbraní. Partyzánu tvoří dřevěné ratiště a podlouhlá čepel listového tvaru, bývá bohatě zdobená a při ratišti má rozšířená ucha srpkového tvaru. Rozdíl mezi partyzánou a spontonem spočívá v délce čepele, u spontonu je kratší.

V rohu místnosti jsou umístěny sekery s rytinami z 19. století původem z Persie, dále dva budzigany z 19. století z východní Evropy a válečné kladivo ve tvaru ryby z přelomu 18. a 19. století z Čech.

Následují dva stojánky se sečnými zbraněmi – kord s úponkovým košem a šavle (přelom 17. a 18. století ze střední Evropy), palaše (17. až 19. století ze střední Evropy) a meče (druhá polovina 19. století ze středních Čech).

V čele místnosti je nakonec zajímavá **turnajová zbroj**. Turnajové výjevy byly k vidění už na začátku prohlídky v Červené baště a z pramenů lze předpokládat velkou zálibu švihovských z Rýzemberka v turnajových kláních. Tato zbroj je výjimečná především hledím, z něhož není nic vidět. Jezdec dřevcem zamířil při rozjezdu, při srážce pak uzavřená přilba chránila oči a obličej. Při turnajovém zápasu neměl být účastník zabít ani příliš zraněn. Proto chybí otvor pro oči a turnajová zbroj je v důležitých partiích navíc zesílena. I z toho důvodu je levá část hrudního plátu vyrobena ze silného železa, aby ochránila trup. V levé ruce mívá jezdec ještě štít a v pravé části hrudi je výstupek, na který mohl být odložen dřevec před soubojem. Ukázka dřevce je vystavena před zbrojí.

Na úplný závěr je možné si prohlédnout ještě tzv. loučník, stojan na louče, který se používal k osvětlení místností. Další dva staré typy svítidel jsou zavěšeny na zdech kolem dveří.

- Průvodce nasměruje skupinu před dveře, ze zbrojnice odchází POSLEDNÍ.
- Pokud je volné schodiště, směřuje návštěvníky k sestupu po schodišti ke druhé bráně a za druhou bránu, kde proběhne rozloučení.

9. KONEC PROHLÍDKY

Shrnutí prohlídky

- Na závěr prohlídky je dobré provést **krátké shrnutí** témat a třeba i zajímavostí, na které jste narazili cestou. I zajímavosti, na které se s konkrétní skupinou dostanete mimo běžný plán.

Rozloučení

- Rozloučení je velmi **důležitou součástí prohlídky** a musí být důstojným završením celé prohlídky. Neodbývejte ji tedy.
- Při loučení je nutné především poděkovat za návštěvu, dále za pozornost.
- Další nutnou částí loučení je pozvánka na další prohlídkové okruhy, případně další aktivity na hradě, jako je posezení s občerstvením, lodička, právě konaná akce a podobně.
- Na závěr popřejte návštěvníkům příjemný zbytek dne!

Literatura

- Beranová, M. Jídlo a pití v pravěku a středověku, Academia, Praha, 2005, ISBN 80-200-1340-7
- Durdík, T. Encyklopedie českých hradů
- Herout, J. Slabikář návštěvníků památek, Tvorba, ISBN 80-85386-92-5
- Herout, J. Staletí kolem nás
- Janotka, M. – Linhart, K. Zapomenutá řemesla. Vyprávění o lidech a věcech. Svoboda, Praha, 1984
- Jirák, J. Švihovští z Rýzmběrka, Archivní rešerše, 2014 (dostupné v archivu hradu Švihov)
- Kybalová, L. Středověk, Dějiny odívání, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 2005, ISBN 80-7106-146-8
- Menclová, D. České hrady II
- Menclová, D. Švihov – hrad pozdního středověku, in Zprávy památkové péče, č.6-7, SPN Praha, 1954
- Šimůnek, R. Reprezentace české středověké šlechty, Argo, Praha, 2013, ISBN 978-80-257-1004-3
- Štorm B., Obnova státního hradu Švihova, in: Zprávy památkové péče, č.6-7, SPN Praha, 1954
- Vondruška, V. Život ve staletích, 15. století, Lexikon historie, MOBA, Brno, 2012, ISBN 978-80-243-4641-0

II. KUCHYNĚ – Zázemí šlechtického sídla

VÝBĚROVÝ PROHLÍDKOVÝ OKRUH

Autor:	Vendula Hnojská: <i>Ze sklepa do kuchyně aneb Starosti pana purkrabího, 2021</i>
Autor poslední úpravy:	Linda Sikytová
Datum poslední úpravy:	20. 3. 2022
Výpis změn a úprav:	2022, Úprava autorského textu po vyzkoušení v praxi

Prohlídka představí návštěvníkům, jakou měl purkrabí na hradě pozici, jaké byly jeho pracovní povinnosti a na co dohlížel na přelomu 15. a 16. století. Návštěvníci projdou obě patra sklepů pod jižním palácem, kde se skladovaly a uchovávaly potraviny. Pod kaplí výklad popisuje vojenskou hradní posádku ve strážnici a povinnosti purkrabího v kanceláři. Návštěvníci poté přejdou jihovýchodní parkán a objeví některé stavební prvky hradu, jako např. původní vchod na hradby. Prohlídka je zakončena v černé kuchyni shrnutím práce purkrabího a zajímavými fakty ze stravování konce středověku.

Cílem prohlídky je, aby si každý odcházející návštěvník uvědomil, že sídlo šlechtice nejsou jen skvostné sály, ale také funkční zázemí. Hlavním sdělením je přehled všech povinností purkrabího Dominika a to, jak probíhalo zásobování hradu – co a kde se skladovalo, kdo hrad zásoboval, v jakém množství, a co se kde připravovalo a vařilo. Vedlejším a doplňujícím sdělením jsou i některé architektonické zajímavosti či informace o obraně středověkého sídla.

Součástí této prohlídky není výklad o historii hradu a jeho majitelích!

Prohlídka trvá 40 minut a je určena nejvýše pro 15 osob. Na prohlídku je možné jednotlivcům zapůjčit text ve vybraných jazycích.

1. ZAČÁTEK PROHLÍDKY

Ohlášení prohlídky

- **Před zahájením prohlídky odchází průvodce vždy ze vstupenkové pokladny**, kde se dozví všechny potřebné informace (počet návštěvníků v prohlídce, odhad obsluhy pokladny o možných odchylkách od běžné prohlídky, potřebu cizojazyčných textů apod.).
- **Na prohlídky odchází průvodce z pokladny přes výstavního sál a nádvoří až k mostu.** Cestou na sebe nemusí nijak upozorňovat – např. významné chrastění svazkem klíčů je nevhodné.
- **Na mostě před hradem průvodce stručně a hlasitě vyhlásí okruh a čas začátku prohlídky.**
Například: „Začíná prohlídka Hrad ve třináct patnáct.“
- **Pokud začíná více prohlídek ve stejnou dobu**, odchází průvodci těchto skupin vždy spolu a návštěvníky si rozdělí.

Kontrola vstupenek

- Při procházení návštěvníků bránou probíhá kontrola vstupenek – pečlivě sledujte informace na vstupence – zakoupený okruh a čas, počet osob.
- V souladu s návštěvním řádem požádá průvodce již při kontrole vstupenek o odložení jídla, nápojů či odpadků do tašek nebo do odpadkového koše.

Přivítání na prohlídce

- **Přivítání probíhá v prostoru jihozápadního parkánu před vstupem do jižních sklepů.**
- Průvodce pozdraví celou skupinu, představí se a jménem Národního památkového ústavu, který v současnosti spravuje státní hrad Švihov, všechny srdečně přivítá.
- V úvodu průvodce stručně popíše vybraný okruh, oznámí dobu trvání prohlídky a seznámí návštěvníky s nutností dodržovat návštěvní řád.
- Dále průvodce stručně požádá pouze o některá důležitá pravidla z návštěvního řádu. (Např. taková, která mu přijdou nezbytná vzhledem ke složení skupiny.) Případně požádá i o ztišení mobilních telefonů. Zároveň nabídne návštěvníkům, aby se během prohlídky nezdráhali a ptali se na věci, které je budou zajímat.
 - a. **Je nežádoucí zahlítn hned na začátku návštěvníky zákazy a příkazy!** Ve většině případů stačí jít dobrým příkladem a dodržování návštěvního řádu vyžadovat až ve chvíli nevhodného chování.
 - b. Při udělování zakazů je vždy vhodné také vysvětlit, proč je daná věc zakázána.
 - c. Pokud něco návštěvníkům zakazujete, nikdy to sami nedělejte!
- Při prohlídce hradu platí mimo jiné tato **důležitá pravidla** (viz návštěvní řád):
 - d. Při prohlídce jsou návštěvníci povinni pohybovat se s průvodcem ve skupině.
 - e. Není dovoleno dotýkání se předmětů a poškozování exponátů či stavebních prvků hradu, používání mobilního telefonu a konzumace jídla nebo nápojů (včetně žvýkaček!).
 - f. Do hradu není dovoleno vstupovat s kočárky a dalšími rozměrnými zavazadly – posouzení je na průvodci.
- Pořizování fotografií pro osobní účely **není zakázáno**, je však nutné vyžadovat tyto **podmínky**:
 - e. za žádných okolností nesmí být použito blesku, stativu či selfie tyče,
 - f. nesmí jakkoli obtěžovat ostatní návštěvníky, a to ani zvuky ostření nebo spouště,
 - g. vzhledem k ustanovení občanského zákoníku nesmí dojít k přímému fotografování osob,
 - h. fotografování by nemělo zdržovat prohlídku, pokud to průvodce neumožní záměrně.

2. JIHOZÁPADNÍ PARKÁN

- Průvodce dbá během celé prohlídky na svou bezpečnost i na bezpečnost návštěvníků, vyzve k opatrnosti např. zde, hned při sestupu ze schodů na jihozápadní parkán.
- Výklad zde uvede rámcově dobu a osobnost, které jsou součástí okruhu.

Nejvýznamnějším majitelem a stavitelem hradu byl **Půta Švihovský z Rýzmburka**. Za svoje služby králi Vladislavovi II. Jagellonskému získal povolení přestavět své rodové sídlo ve Švihově a v průběhu let 1480-1489 nechal vybudovat dnešní hradní jádro.

Půta Švihovský byl nejvyšším královským sudím, často pobýval u královského dvora nejen v Praze. Byl také diplomatem a navštěvoval i cizí panovnické dvory. Byl tedy šlechticem, který hodně a často cestoval. Protože vlastnil řadu panství v Čechách, ale i ve Slezsku, nemohl všechny své hrady spravovat sám.

Dále byl Půta např. hejtman plzeňského a prácheňského kraje, jeden z rádců krále Vladislava Jagellonského ad. Byl jednou z nejvýznamnějších osobností Českého království, a to ve složité době kdy České království bylo rozděleno mezi dva krále – Vladislava a Matyáše Korvína, ale také tu žili vedle sebe lidé vyznávající dvě různé víry. Díky tomu, že byl „skoupý na groš“, se brzy majetkem vyrovnal Rožmberkům a Pernštejnům. Podrobněji o Půtovi viz „Doplňující kapitoly“. Výklad historie však není předmětem této prohlídky!

Od roku 1490 sídlil královský dvůr Vladislava II. Jagellonského trvale v Uhrách, resp. v Budíně.

Nejvýše ve správě hradu a panství v této době stál purkrabí. Půtovým švihovským purkrabím byl **Dominik z Újezda**. Pocházel z vladyslavského poplužního dvora, který byl součástí švihovského panství. Když začal Půta Švihovský přestavovat hrad, pracoval pro něj Dominik už více než šest let. V té době sloužila jako purkrabství jedna z budov pozdějšího hospodářství, dnešní špýchar v rohu nádvoří. Dominik dohlížel na celkový chod a obranu hradu i švihovského panství. Zajišťoval také zásobování, a to nejen pro panstvo, ale také pro vojenskou hradní posádku a sloužící čeleď.

Újezd – vesnice nedaleko Horšic u Přestic.

Písemná zmínka o švihovském purkrabím panoši Dominikovi z Újezda je s určitostí už v roce 1474 (SEDLÁČEK 1935, 9, s. 14.).

- Prohlídka pokračuje průchodem sklepů (lednice).

3. LEDNICE

- Před vstupem do lednice průvodce upozorní na strmé schody, vchází jako první a rozsvítí, za návštěvníky hned zamyká dveře.
- Výklad ve všech sklepních místnostech se vždy věnuje účelu dané místnosti a povinnostem purkrabího v návaznosti na konkrétní zásoby, suroviny a potraviny.
- Vhodné místo pro výklad je vedle ledového stohu u dveří východu.

Hrady konce středověku měli často jako součást sklepení i lednici. Chladné místo sklepa, jehož název napovídá, že **led** byl jeho důležitým prvkem. Když v zimě zamrzly okolní vodní plochy, rybníky či příkopy, poddaní vysekali a vyřezali velké kry ledu, které byly převezeny do hradní lednice.

K vyřezávání ledu se používaly pily tzv. břichatky. Ty byly na jedné straně opatřené závažím. Do dostatečně silného ledu se vysekal ledařskou sekerou otvor, do kterého se vložil konec pily se závažím a ledař řezal tahem pily nahoru a dolů v ledu přiměřeně dlouhé pásy. Ty potom rozřízl ještě příčně na takový rozměr, aby se s kvádry dalo manipulovat. Nařezané ledové kry pak ledaři plavili pomocí háků na dlouhé násadě ke břehu k povozu. Kvalitní led v sobě má málo bublinek, je čirý. Vzniká při velkém, „rychlém“ mrazu.

Led se následně vyskládal tak, aby na sebe jednotlivé kusy co nej přesněji přiléhaly. Ledový stoh byl následně obalen slámou, která dobře izolovala a led tak ve sklepě dlouho vydržel a nezačal tát. Pokud byl kvalitní, vydržel údajně i do další zimy a odtával jen velmi pomalu.

Postupné odtávání ale bylo také využito a stružkami v hliněné podlaze byla ledová voda odváděna i do dalších prostor. Tím se znatelně ochlazoval vzduch i v okolních částech sklepa.

Tento princip chlazení fungoval v pivovarech a hospodách ještě v polovině 20. století.

Důležitou funkci ve sklepech měl sklepník, který dohlížel nejen na kvalitu ledu v lednici, ale i na kvalitu všech uskladněných zásob.

- Skupina přejde do vedlejší místnosti, průvodce nezapomene v lednici zhasnout.

4. MLÉČNÁ KOMORA

- Osvětlení se zapíná automaticky při příchodu.
- Vhodné místo pro výklad je před expozicí.

Písemné prameny dokládají, že v tomto patře sklepů byla kromě lednice také mléčná komora a dále pak pivní, vinný a masný sklep.

Jak název napovídá, v mléčné komoře byly uloženy **zásoby mléka a mléčných výrobků**. Mléko se na hrad dodávalo pravidelně a z několika zdrojů. Jedním z nich bylo několik poplužních dvorů, které k hradu patřily a kde se hospodařilo a byl ustájený dobytek. Navíc i obyvatelé poddaných vesnic a města museli vrchnosti odevzdávat dávky mléka nebo mléčných výrobků. Na odevzdávání poddanských dávek dohlížel právě purkrabí. Rozhodoval také, kolik surovin se jak zpracuje, kolik se uskladní, případně kolik se dále prodá, ať už v podobě mléka nebo z něj vyrobených produktů.

V mléčné komoře se především vyráběly a skladovaly sýry a suroviny pro jejich výrobu (tvaroh, mléko), nebo i další mléčné produkty, smetana a máslo.

Z mléka se sbírala na povrchu usazená smetana. Pro sbírání smetany se užívaly dřevěné lžice, protože pokud by použili kovový materiál, mléko by se rychle srazilo. Ze smetany se v dřevěné máselnici stlouklo máslo. Před podáváním na stůl se máslo formovalo do mokrých dřevěných formiček z měkkého dřeva. Na jejich dně bývaly vyřezávané jednoduché, většinou rostlinné motivy.

Sýry byly na sklonku středověku jedním z nejčastějších běžných pokrmů, a to vedle chleba a nejrůznějších placek nebo hrachu. Z dnešního úhlu pohledu, je ale složité označit, co už bylo ve středověku považováno za sýr a co byl ještě tvaroh. Výroba sýra byla v základu podobná té současné. Zkyslé mléko se pomalu bez míchání ohřívalo, až se srazilo. Sraženina se sebrala do plátýnka a nechala se vykapat nebo se vylišovala. Tak vznikl tvaroh.

Vedlejším produktem při výrobě tvarohu je syrovátka. Ta se pila, vařily se z ní polévky, zadělávalo se s ní těsto, co se nespotebovalo, dávalo se dobytku.

Do tvarohu se přidala sůl a koření, např. kmín nebo jiné bylinky, a z této tvarohové hmoty se vytvořily malé bochánky, tzv. homolky, které se postupně sušily vyskládané na lískách nebo na loubkových roštech. Sušení sýra trvalo týdny i měsíce.

Kromě sýrů se v průvanu sušily i uzeniny ze zabijaček.

Usušené homolky se nakládaly do soli a nechávaly se zrát. Sýr tak odolával rychlé zkáze a vydržel požitelný i několik měsíců.

Příklad starých receptů na sýrové pokrmy: „Sýrový koláč – sejra mladého a část sejra starého a hrst jáhel vlejš tam vajec co chceš, pak udělej těsto bochníkové s kořením a to směs se sejrem chceš mít krutej a dobře syrnej dej sejru třetí díl.“; „Koblihy – vzali sejru suchý nalili naň vajec a opeřili, upravili v kulíčku a v másle na pánvi zapekli.“; „Kaše bílá ze smetany – vejce, mléko, ocet dej, až se srazí jako drn, se syrovátkou mandle a koření přilej.“

- Skupina přejde do vedlejší místnosti, kde se opět rozsvítí automaticky.

5. PIVNÍ, VINNÝ a MASNÝ SKLEP

- *Vhodné místo pro výklad je uprostřed místnosti nebo vpravo od dveří, kterými skupina vešla. Průvodce nikdy nestojí ve vchodu do sklepa (kvůli zastínění obličeje).*

V poslední místnosti tzv. chladných sklepů je instalace uskladnění piva, vína a masa. Z pramenů je zřejmé, že v okolí města Švihova se v minulosti nacházely obdělávané chmelnice i vinice (vinice např. v okolí kostela sv. Jiljí). Na hospodaření na těchto místech dohlížel také purkrabí.

Středověké **pivo** se od toho, které známe dnes, výrazně odlišovalo. Bylo řídké pivo na pití – někdy se mu přezdívalo patok, ale také husté až kašovitě, které se konzumovalo pomocí lžice z misky jako polévka – ve staročeštině se říkalo, že se pivo „žralo“ (odtud slovo ožrala).

Pivo se vařilo přímo na hradě. Pivovar a sladovna byly poblíž dnešní pokladny. Pro výrobu piva byl ve středověku stejně jako dnes kromě vody, ječmene a kvasnic nezbytný chmel, který se také pěstoval přímo na švihovském panství.

Není známo, jaké odrůdy **vína** se tady v Pošumaví pěstovaly, a zda bylo víno kvalitní (např. zda v sobě obsahovalo dostatek nezbytného cukru). Nicméně vzhledem k tomu, že Půta Švihovský se pohyboval ve vysokých panovnických kruzích, že jezdil s králem Vladislavem např. do Uher, a že navštěvoval i německé země, měl k dobrému vínu zřejmě snadný přístup. Víno se v té době velmi často ředilo pramenitou vodou nebo se podávalo horké.

Šlechta pila často víno, pivo nebo medovinu a z nealkoholických nápojů se pila čerstvá pramenitá voda, mléko (sladké i kyselé) a bylinné vývary.

Zbytek náznakové instalace odkazuje na uskladňování **masa** v této části sklepa. Skladovalo se zde nejen maso z dobytka vykrmeného v panských chlévech a maso dodané poddanými, ale i zvěřina z lesů.

Koncem středověku šlechtici prostřednictvím lovu sami často zajišťovali zásoby masa. Dále se ve sklepech uchovávaly i ryby a raci z rybníků, potoků a řeky Úhlavy. Zajímavostí je skutečnost, že když se zatahovaly panské tůně, purkrabí nechával oznamovat švihovským měšťanům tuto událost, konkrétně to, že vrchnost má na prodej ryby a poddaní jsou povinni si kapry a štiky koupit. Jinak se ryby nejčastěji uskladňovaly v sudech se solí.

Purkrabí zadával poddaným každý měsíc robotu, která mimo jiné spočívala i v obdělávání chmelnic a vinic milostivé vrchnosti. Na chmelnici a ve vinici robotovali větší děti poddaných (jednalo se o děti poddaných domkářů, chalupníků a podruhů ze dvorských služeb), které čechraly zem ve vinici u kostela svatého Jiljí a vázaly révu na tyče.

Vedle vína a piva se s velkou oblibou pila také medovina a pálenka – ta se páčila ve vinopalně, která byla rovněž součástí hradu.

Ve studničním sklepě na hradě se zachycovala dešťová (tzn. užitková, nepitná) voda ze střech a z nádvorí.

Řezníci museli dodávat určité množství masa od panských sklepů a museli chodit také na štvance se svými psy. (Zajímavostí je, že před vzácnými hosty se prý museli řezníci převlékat pro kratochvíli panstva do medvědí kůže, za což byli odměněni švihovským pivem...)

Za dostatečné množství lovné zvěře v lesích zodpovídal purkrabímu lovčí. K ruce mu byli po(d)lesní, fořti, náhončí a další pomocné síly.

Ryby v panských rybnících měl na starosti porybný. Staral se o pravidelnou násadu mladých ryb do rybníků, o správnou dobu výlovu, aby na rybnících nikdo nepytlačil atp. Porybný ručil purkrabímu za dostatečný výlov.

Veškeré zásoby ve sklepech měl na starost **sklepník**, který dohlížel na kvalitu a množství potravin. Úzce spolupracoval samozřejmě s purkrabím a každodenně mu podával hlášení o stavu zásob. Purkrabí musel mít o zásobách přesný přehled, aby věděl, jestli nasytí každý den všechny přítomné na hradě. Navíc musely zásoby vystačit v případě nouze i na několik dní dopředu. Mezi přítomné se nepočítalo jen panstvo, ale i veškerá vojenská posádka, stráž a hradní služebnictvo.

Ryby bylo možné uchovat také čerstvé, resp. živé v proudící vodě.

Purkrabí tedy dostával informace od sklepníka o tom, co ve sklepech je a v jakém stavu. Zároveň s tím se staral o zajištění dodávání surovin, takže také sledoval, jaká se očekává úroda, jaké budou výnosy z lesů a rybníků apod.

- *Průvodce nasměruje skupinu ze sklepa ven na vnitřní nádvoří.*

5A. PŘESUN – VNITŘNÍ NÁDVOŘÍ SCHODY

- *Průvodce se skupinou zůstává hned pod schody, kam je záhy nasměruje (snaží se, aby se návštěvníci zbytečně nerozešli po nádvoří.)*

Sklepy na hradě mívaly **dvě patra**. Jedno spodní, tzv. studené sklepy, s nízkou teplotou a stabilní vlhkostí. Sloužilo pro uskladnění potravin, kterým vyhovuje větší chlad a vlhkost. Horní patro sklepů se naopak označovalo jako suché a uchovávaly se tam potraviny, kterým takové prostředí vyhovovalo lépe.

- *Průvodce vychází po schodech k chlebovému sklepu jako první, odemkne dveře, rozsvítí, následně zkontroluje, zda nezůstal nikdo na nádvoří.*

6. HORNÍ PATRO SKLEPŮ

- *Vhodné místo pro výklad je v rohu místnosti, u provazu, který odděluje vstup do vedlejší místnosti.*

Z historických pramenů víme, že v tomto patře byla chlebová komora, ale prameny již neuvádí, která z místností to byla. V chlebové komoře se pouze **skladovaly upečené bochníky** chleba. Pekl jej panský pekař v pekárně, která byla rovněž součástí hradu, ale pravděpodobně se nacházela směrem vně hradu, kvůli vyššímu riziku vzniku požáru. Dodnes jsou viditelné pozůstatky jedné pece za červenou baštou.

Působil zde samozřejmě mimo pekaře také panský mlynář, který mlel zrna z pšenice nebo žita ve mlýně před hradem. I s ním musel purkrabí každý den spolupracovat, aby měl přehled o zásobách mouky. v jednu dobu byly přímo na hradě mlýny dokonce dva (v době, kdy byl hrad rozdělen mezi dva majitele, Půtovy syny.)

Z náznakové instalace je patrný postup výroby chleba. **Chléb** se pek do zásoby na několik dní a uskladněn byl tedy v chlebové komoře. Podával se téměř ke každému jídlu. Zatímco panstvo si pochutnávalo především na světlém pečivu z dražší pšenice, čedeř jedla spíše tmavý žitný chléb nebo placky.

Těsto na chléb se zadělávalo v dřevěné díži. Do chlebového těsta patřil kvásek, který se uchovával z předchozího pečení, mouka, sůl, kmín a mléko nebo voda. Těsto se nechalo vykynout přikryté lněným plátnem, někdy kynulo od rána do poledne, ale v chladném prostředí i do večera. Když těsto nakynulo, poprášil si pekař celé paže moukou, aby mohl z díže odebrat kus těsta o velikosti hlavy (bochník vážil 4–5 kg), který hnětl na pomoučeném stole. Uhnětené těsto lehce vlačil do slaměné misky a nechal opět kynout. Po vzejití těsta z něj válel požadovaný tvar a nechal na teplém místě dokynout. Pak jej potřel vodou, máslem či žloutky, aby vznikla hladká kůrka. Pak se sázely bochníky chleba do vytopené pece. Pekly se 1-3 hodiny a správně upečený chléb se poznal podle hnědočervené kůrky a „zvonivého“ zvuku při poklepání na spodek bochníku.

Ztvrdlý chléb se nikdy nevyhazoval, protože šlo o „boží dar“. Místo toho se používal i ztvrdlý, nastrohaný jako zahušřovadlo omáček, polévek, kaší nebo místo mouky do koláčů. Oblíbenou přílohou byly i topinky smažené na másle.

Příklad starého receptu na chlebovou polévku: „Na sádle zpěň nakrájenou cibuli, přidej starý chléb, rozlámaný na menší kousky a osmaž. Poté zalij masovým vývarem (např. z uzeného masa), přidej utřený česnek, sůl a kmín. Vař, dokud není chléb dobře rozvařený. Zalij rozšlehanými vejci. Okořeň nakrájenými zelenými bylinkami (kopřiva, hrášek atp.).“

- *Další výklad komentuje především částečný pohled do vedlejší místnosti a je vhodné ho zařadit, pokud je dostatek času.*

V ostatních komorách tohoto patra se nacházely další „suché“ (= luštěné) zásoby, které byly pro středověký hrad nezbytné. Kromě mouky nesměly ve spíži chybět kroupy, které byly častou slanou i sladkou přílohou. Dále např. hrách nebo jáhly (= oloupané proso), ze kterých se vařily především kaše. Nechybělo jistě ani sušené ovoce, bylinky a koření.

Kroupy = oloupaná celá obilná zrna – pšeničná, ovesná, žitná.

Zajímavostí je, že sůl se za purkrabího Dominika skladovala jinde. Byla ve skladu soli v mostní bráně. Tam odtud ji vydával a prodával samotný purkrabí.

Na hradě nechyběly ani sklady na jadrné mýdlo od mydlářů, které bývaly ovoněné bylinkami. Mydlář na hradě vařil i obyčejné mýdlo a za odměnu dostával jednou denně najíst. V tomto vyšším patře sklepů měl někde svou komůrku také klíčník, který zodpovídal purkrabímu za uskladněné konvice a sklenice.

Příklad zásobování hradu počátkem 16. století: „Jen z města Švihov platil ročně každý hospodář z jednoho lánu (pozn. tj. cca 18,6 ha) 6 kbelců ovsu (pozn. 1 kbel = cca 70 l, tj. celkem asi 8 pytlů ovsu), 12 slepic, 50 vajec, robotních peněz také z jednoho lánu 18 grošů; a každý chalupník platil 3 slepice, jeden rok 12 vajec, druhý rok 13 vajec. Měšťanské sladovny platily pánovi 12 grošů, řezníci tři vepře za 15 grošů. Poddaní na hrad dodávali i kůži, předivo, plátno... Něco bylo formou robotní povinnosti, něco bylo na hrad odkoupeno. Poddaní museli robotovat, při žních, při rytí řípy, okopávání zelí, česání chmele, práci s potahem, při sklizni atd. atd.“

- Po skončení výkladu průvodce nasměruje skupinu na nádvoří, zhasne a odchází poslední.

7. VNITŘNÍ NÁDVOŘÍ

- Průvodce dohlíží, aby návštěvníci nevstupovali do odtokového kanálu (hrozí např. úraz hlavy), ani do dalších sklepení.
- Výklad může jen stručně popsat architekturu hradu.
- Zde průvodce zajistí návštěvníkům „odpočinkovou vsuvku“ od přemíry informací. Může např. vyprávět o soužití dvou bratrů Švihovských.

Celé vnitřní hradní jádro nechal postavit Půta Švihovský. Jižní a severní obytný palác spojuje na západní straně schodiškové křídlo. Na východní straně je hradní kaple a na ní navazuje tato více než 17 m vysoká zeď, po níž vede pavlač.

Na konci středověku jistě nebylo vnitřní nádvoří prázdné, jako je tomu dnes. Funkční zázemí hradu zaměstnávalo každý den plno služebnictva a provoz v těchto místech byl jistě velký.

V době, kdy byli majitelé hradu dva (synové Půty Švihovského začátkem 16. století) tu bylo také velmi rušno, protože každý z nich měl svého vlastního purkrabího, tedy i své vlastní zázemí. Tito dva bratři, Jindřich a Václav Švihovští, společně užívali kapli, věž, most, vězení, některé sklepy, mlýn pod hradem a příkop okolo předhradí. Společné bylo i vaření piva nebo obrana.

Zbytek hradu a panství si bratři rozdělili napůl. Jindřich využíval jižní a Václav severní palác. Každý měl např. svůj další mlýn, svůj studniční sklep nebo svou kuchyni. Bratři spolu zřejmě neměli příliš dobré vztahy, což dokládají četné prameny.

Traduje se, že tento systém odtoku vody bylo možné použít i opačným způsobem – zatopit nádvoří v případě ohrožení, čím by se ztížil přístup nepříteli do paláců. Není to však doloženo, v každém případě by to nemělo smysl po dostavění schodiškového křídla na západní straně koncem 15. století. Uvažovat lze o tomto systému ve starší době, kdy suterén hradu byl prvním patrem a kdy na vnitřním nádvoří fungovaly dřevěné pavlače a schodiště na nich, v tomto případě se ale posouváme o sto let zpět a nemá smysl o tom mluvit na této prohlídkové trase, věnované purkrabímu, zásobování, vojenské a hradní posádce. Je to informace pouze na přímý dotaz návštěvníků!

Někde u východní zdi bývala dle Sedláčka za časů Půty Švihovského studna. Pokud jsou tu po ní nějaké zbytky, tak se schovávají pod touto renesanční dlažbou. Písemně doložené jsou studniční sklepy, které jsou popisovány při dělení majetku mezi Půtovy syny: jeden je situován do suterénu bílé bašty a stopy kanálků na povrchovou vodu se našly i v suterénu červené bašty. Pod schodištěm je dochovaný odtokový systém. Do něj byla odváděna veškerá voda z nádvoří, včetně vody stékající při dešti ze střech.

Nad vnitřním nádvořím se dalo procházet mezi některými místnostmi po dřevěných pavlačích, které mohly být opatřeny i schody. Pavlačový systém komunikací lze doložit zazděnými dveřmi a trámkami v úrovni vstupu druhé brány ve fasádě jižního paláce.

Bratři si rozdělili i město Švihov, každý ke své polovině panství získal i několik vesnic. Jindřich měl ještě město Měčín, 6 vsí a ještě 6 částí zaniklých vsí. Václav, resp. později jeho syn Jan Půta, měl ještě zaniklý dvůr, 11 vsí a polovinu města Přestic.

- Skupina se přesune do prostoru pod kaplí.
- Na dřevěných schodech průvodce opět nabádá k opatrnosti, vchází do podkaplí jako poslední a zavře za sebou dveře průchodu.
- Výklad zde stručně popíše stavební zajímavosti prostoru.

Prostor pod kaplí působí zvláště a v době stavby hradu to byl zřejmě jen velký zaklenutý prostor, jakýsi průjezd z jihovýchodního parkánu na severovýchodní parkán.

Mohl sloužit pro zásobování i pro rychlý přesun zbrojnošů při obraně hradu. Později byl prostor uzavřen zdmi, do kterých byla včleněna velká renesanční okna, a byl různě přepatrován a zpřístupňován probouráváním dveří ze všech stran.

Starší vstupní otvory vedou na vnitřní nádvoří a další vedou do strážnice a do kanceláře purkrabího.

- Průvodce postupně navede skupinu do strážnice a potom do kanceláře – v obou případech je nutné upozornit na velmi strmé schodiště, zejména při sestupování!

8. STRÁŽNICE

- *Průvodce nezapomene zajistit odemčené dveře háčkem na zdi v místnosti, světlo se rozsvítí automaticky.*
- *První část výkladu popisuje stručně architektonické souvislosti s obrannými prvky hradu.*
- *Zbytek výkladu je zde zaměřen na ozbrojenou posádku hradu a další povinnosti purkrabího.*

O dvě patra výše nad touto hvězdicovou cihlovou klenbou je kaple, tedy sakrální prostor. Dvě spodní patra ale sloužila především k obraně hradu jako strážnice. Místnost v **baště** osvětlují malá gotická okna a naproti vstupním dveřím je zajímavý otvor pro padací lávku. Po lávce mohla ozbrojená posádka hradu přejít suchou nohou nad vnitřním **vodním příkopem** na vnější linii opevnění.

Strážnice mohla sloužit i jako zázemí **členům posádky**. Ta tu měla zbraně (u zdi se nacházejí halapartny) a trávila zde službu, odpočívala, občas si i krátila čas různými hrami. Důležitou součástí služby byl ale také vojenský výcvik k boji a obraně hradu. Součástí výcviku bylo šermířství, pěstní souboj, střelba, jízda na koni atd. Pro výcvik již v té době sloužily ručně psané manuály.

Oblíbeným krácením dlouhých chvil stráží byly hry – kostky, vrhcáby nebo karty.

Manuály byly od 13. století manuskripty, po vynálezu knihtisku i tištěné knihy, v nichž byly popsány a obvykle i vyobrazeny dobové techniky boje. Ringbuchy obsahovaly zápasy a pěstní souboje. Fechtbuchy se specializovaly na výuku šermu. Nejruznější vyobrazení soubojů byla též např. na kachlích, stěnách, rytinách. Nejvíce se strážní a zbrojnoši ale naučili pravidelným tréninkem se zkušenými vojáky. Ukázku vyobrazení takového středověkého pěstního souboje si můžete prohlédnout v baště na prvním návštěvnickém okruhu.

Zodpovědnost za práci ozbrojené posádky měl opět purkrabí, který muže ve zbroji verboval do služby, prostřednictvím velitele jim přiděloval úkoly na daný den a vyplácel je z přidělených peněz. Strážce a celá posádka měly různé úkoly, někdo např. střežil hrad, jel jako doprovod se spíznými vozy pro zásoby, doprovázel svého pána Půtu Švihovského na diplomatických cestách, někdo dohlížel nad plněním robotních povinností nebo hlídal vězení.

Purkrabí dohlížel i na vrátné, kteří měli na starost ranní otevírání a večerní zavírání bran hradu. Na věžích, v baštách a na hradbách pak hlídali pěšáci a v noci měli službu navíc hlásní. Ve službě strážní posádky se mnohdy střídali muži z okolních vsí. Byli to poddaní, kteří tu sloužili v rámci své robotní povinnosti, takže nedostávali plat, pouze stravu.

V městečku Švihově bylo 180-200 mužů, kteří v případě potřeby mohli být povoláni do stráže či do vojska. Např. když byli švihovští bratři vyzváni, aby se účastnili zemské výpravy proti Šlikům do Lokte, tak vyslali 70 pěších, 3 jezdce a 7 válečných spížních vozů. Jedna vojenská zajímavost: Půta Švihovský měl na svých sídlech vzorně vedené vojenské hospodářství. Dokonce se na něj jezdili dívat Rožmberkové, aby se jim také povedlo na jejich panství zavést takový řád.

- *Skupina vyjde ven z místnosti, průvodce odchází vždy jako poslední a nezapomene za sebou zamknout trojúhelníkový visací zámek.*

9. KANCELÁŘ PURKRABÍHO

- Výklad obsahuje opět stavební zajímavost týkající se obrany hradu a ve své druhé části shrnutí práce purkrabího.

Kancelář se nachází mezi strážnicí a kaplí, která je přímo nad ní. Také toto patro bašty sloužilo původně jako strážnice, ze které se dalo vyjít na **ochozy** na hradbách plášťovou chodbou, jejíž pozůstatek můžete vidět nade dveřmi. Východ plášťové chodby je poté k vidění i zvenku z parkánu.

Z oken vidíte na hradby vnějšího opevnění, které vystavěli Půtovi synové Jindřich s Václavem. Tyto hradby neměly dlouhého trvání, protože právě díky skvělému fortifikačnímu systému představoval Švihov významnou pevnost i po třicetileté válce, a tak se na něj vztáhly demoliční dekrety Ferdinanda III. Habsburského. Tehdy se Černínům dařilo demolici oddalovat – chtěli, aby demolici zaplatila císařská pokladna, a tak nakonec přišel hrad (kolem roku 1655) „jen“ o své vnější opevnění, oba vodní příkopy a dvě východní bašty (Zlatou a Zelenou).

Dnes je zde instalovaná kancelář purkrabího, který měl na hradě nespočet důležitých úkolů a povinností. Purkrabí byl **správce hradu a vlastně i celého panství** z hlediska bezpečnosti a hospodaření, včetně dozoru nad poddanými při plnění jejich robotních povinností. Zastupoval majitele panství, kterým byl šlechtic. Purkrabí hájil nejen zájmy svého pána, ale také zájmy poddaných (mohl kontrolovat například míry ve mlýně nebo v šenku atp.)

Nábytek je až z pozdější doby, proto není žádoucí na něj příliš upozorňovat. Např. pracovní stůl s malým trezorem a kalamáři, knihovna z 18. století a větší trezor z 19. století.

Vrchnost uzavírala s purkrabím vždy smlouvu, která mívala v 16. století roční výpovědní lhůtu. Byla v ní uvedena roční suma peněz, která byla purkrabímu vyplácena, ale také počet osob, které musel purkrabí z této částky vydržovat. Dále tam nechyběl výčet naturálií a jiné výhody, které purkrabí užíval ze své pozice.

Příklad naturálií: desátek vajec z některé vsi, mláto z některého z pivovarů, desátek ze sýrů, výnos z některých vsí, potoka, z lovu zaječích, 50 džberů žita, sto džberů ovsa, podíl na úročních platech.

Purkrabí zodpovídal za inventář hradu i panství, účetnictví, vybírání daní, správní dokumenty, podléhali mu panští úředníci, hradní posádka, i poddaní. Peníze mohl bezpečně zamykat do podobných okovaných truhel, jaké jsou v místnosti instalovány. (Jiný mobiliář nezmiňovat, je výrazně mladší, jen dokresluje iluzi kanceláře.)

Panstvo mělo i další „ouředníky“. Např. Jindřicha Švihovského na komorním soudu zastupoval ouředník Jiřík Burian ze Švihova.

Purkrabí byl povinen vést hospodářství tak, aby neslo užitek, aby měla vrchnost příjem z výnosu. V administrativních záležitostech purkrabímu pomáhal hradní písař, který dostával nejen výplatu, ale i naturálie.

Správce hradu tedy denně dohlížel na celé osazenstvo a provoz hradu. Spravoval vše, od zásob přes vojenskou posádku až po přípravu jídla v kuchyni. Musel zaopatřovat desítky lidí na hradě.

Stejně jako purkrabí kontroloval množství jídla, dával pozor i na to, aby se topilo dřevem jen tolik, kolik bylo nezbytně nutné. Tato opatrnost byla nejen z důvodu spořivosti, ale i kvůli obavám před požárem.

- Po skončení nasměruje průvodce skupinu ven z místnosti, znovu upozorní na opatrné sestupování ze strmého schodiště a nezapomene zamknout.

10. JIHOVÝCHODNÍ PARKÁN

- Po odemčení mříže na parkán průvodce nasměruje návštěvníky na nároží (ke keři klokočí), kde je nejlepší rozhled na vše, co je ve výkladu. Mříž nezapomene zamknout.
- Výklad je zaměřen na stavební a obranné zajímavosti a navazuje na již zmiňované detaily ze strážnice a kanceláře.
- Pokud je dostatek času, může průvodce upozornit i na prevét či výlevku před kuchyní.

Z prostoru pod kaplí vede cesta do kuchyně přes jihovýchodní parkán. Z něj je dobře vidět celá třípatrová bašta, kde se nachází právě navštívené prostory strážnice a kanceláře a kaple. Najdeme na ní jak gotická okna v nejvyšším patře, tak později osazená renesanční okna a zazděný průjezd ve spodní části.

Mezi okny v prostředním patře je **zazděný vstup**, odkud se vstupovalo do plášťové chodby na hradby. Pod ním je jen pozůstatek hradního opevnění, původní zdivo dosahovalo výše, právě až k úrovni vchodu ve druhém patře.

Na stěně jižního paláce v nejvyšším patře je zazděný vchod do spojovací kryté chodby vedoucí do Zelené bašty. Obránci mohli přebíhat z paláce na hradby a zpět.

Na druhé straně prostoru je zeď ještě vyšší (17 m vysoká), je tedy možné si představit, jak hrad působil v 16. století mohutně a že byl opravdu ve své době jedním z nejlépe opevněných hradů. Parkán, což je právě takový prostor mezi zdmi opevnění, umožňoval bezpečný a rychlý **průchod obránců** po celém obvodu hradu.

Cesta parkánem vede dále podél jižního paláce a výklenek, který z paláce vystupuje je prevet, čili středověký záchod, nacházející se ve zbrojnici.

Plody keře klokočí, který na parkánu roste, se ve středověku užívaly pro výrobu růženců a jiných ozdob.

Před vstupem do kuchyně je možné si všimnout ještě otvoru, který sloužil jako výlevka a nacházel se dříve uvnitř kuchyně. Původní místnost s černou kuchyní byla totiž asi dvakrát větší než dnes a dokládají to pozůstatky obvodové zdi na zemi.

- Celá skupina se průběžně přesune parkánem až ke kuchyni.

11. KUCHYNĚ

- Po vstupu všech osob do místnosti nesmí průvodce zapomenout uzamknout dveře! (prostor černé kuchyně není jinak zvenčí chráněn)
- Průvodce v této místnosti dbá, aby se návštěvníci nedotýkali vystavených předmětů.
- Nejvhodnější místo pro výklad je v rohu za stolokrbem, hned u špalku se sekerou (u které je také zvýšená pozornost, aby se jí nikdo z návštěvníků nedotýkal.)
- Světlo se i zde rozsvítí a zhasne automaticky.
- První část výkladu se věnuje vybavení a fungování černé kuchyně.

Prostor kuchyně u jižního paláce býval na začátku 16. století kuchyní jednoho ze zmiňovaných bratrů, Jindřicha Švihovského. (Václav měl vlastní kuchyni na druhé straně hradu.) V této černé kuchyni se vařilo jen pro panstvo. Kuchyně pro služebnictvo byla v dnešních hospodářských budovách na nádvoří.

Označení „**černá** kuchyně“ se vžilo pro všechny kuchyně, kde býval otevřený oheň a kouř zanesl sazemi zdi prostoru, které tak zčernaly.

Otevřené ohniště bylo základem středověké hradní kuchyně a uprostřed stával tzv. **stolokrb**. Má dvě části – na jedné byl rozdělaný otevřený oheň a na druhé byl umístěný rošt, když se vrchní cihly odebraly. Nad otevřeným ohněm se vařilo a opékalo na kovových nebo keramických trojnožkách, nebo v různých kotlících. (Nádoby na okolních zdech jsou výrazně mladší, jen dokreslují iluzi kuchyně, proto je raději příliš nezmiňovat.)

Kuchyni kraloval kuchař (kuchmistr) a ve středověku jím byl obvykle muž. Pro panstvo vařil kuchař obvykle dvakrát denně. První jídlo bylo kolem desáté a druhé mezi čtvrtou a šestou hodinou. Snídalo se jen v létě, když lidé vstávali dříve.

Nebylo ničím neobvyklým, pokud šlechtici poslali své kuchaře „na zkušenou“ do kuchyní jiných šlechtických sídel.

Kuchař při své práci potřeboval opět purkrabího, se kterým domlouval, co se bude vařit a podávat, a také sklepníka, který věděl, jaké suroviny ze sklepa kuchař potřebuje do kuchyně nanosit.

- Druhá část výkladu se zaměřuje na jídlo z období konce středověku.

Základem středověké kuchyně byly **kaše**. Kuchařské návody z 15. století uvádí dokonce 46 druhů kaší. Byly masové, moučné, zeleninové nebo ovocné. Běžné byly i vývary nebo husté polévky, které se svou konzistencí kaši blížily.

Důležitou součástí jídelníčku byly také luštěniny, resp. hrách a čočka. Z hrachu se připravovala nejen obyčejná a postní jídla, ale také slavnostní pokrmy, které byly slané i sladké.

Fazole byla do Evropy přivezená až v 16. století.

V době půstu se vařila především pučálka – hrách se den předem namočil, aby napučel, poté se upražil, upek, usmažil na tuku nebo se jen dochutil.

Středověké jídlo si nelze představit bez masa, jímž se ale rozhodně neplýtvalo. K masu se podávaly různé omáčky, ve kterých se máčely placky nebo chléb a jiné pečivo. Na stole nesměly chybět ani sýry nebo ovoce.

Aby bylo jídlo chutné, používalo se samozřejmě hojně i různé **koření**. Především to, které u nás bylo běžně dostupné, tzn. vypěstované (např. kmín, kopr, pelyněk, rozmarýn, máta, majoránka ad.) Na bohatém šlechtickém dvoře nechyběly ale ani cizokrajné, dovážené druhy koření (např. skořice, hřebíček, muškátový oříšek, pepř ad.) Sladilo se nejčastěji medem a sušeným ovocem.

Jako **zajímavý příklad** pozdně středověkého jídla je možné uvést např. veverku („vařenou v hovězí polévce, podávanou s omáčkami a žitnými plackami“).

Během roku byla řada postních dní, v nichž se lidé měli zdržet jistých pokrmů, nebo dokonce veškerého jídla. Největší půst v roce byl na Velký pátek, kdy se nesmělo jíst nic. Tomu předcházela čtyřicetidenní půst před Velikonocemi, kde se smělo jíst jen jedno jídlo denně a jen určité potraviny. Nesmělo se konzumovat maso, vejce, mléko a sýr.

Ovoce se uchovávalo čerstvé ve sklepech nebo se sušilo.

Med se mohl nahradit javorovou nebo březovou mízou. Z Orientu se dovážel i třtinový cukr, který se užíval ale spíše v lékařství a obchodovalo se s ním jako s exotickým kořením.

Více o jídle v minulosti - viz doplňující kapitola *Jídlo a stravování*, případně publikace *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku* od Magdaleny Beranové.

12. KONEC PROHLÍDKY

- Na úplný závěr je nutné shrnout hlavní cíl prohlídky.

V černé kuchyni končí prohlídkový okruh, který přibližuje práci purkrabího Dominika na hradě Švihov. Hrad na přelomu 15. a 16. století disponoval tedy velice funkčním zázemím a jeho provoz byl promyšlený. Je zřejmé, že **vedle reprezentativních sálů a šlechtické rodiny, potřebovalo tak rozsáhlé sídlo i celou řadu provozních prostor, služebnictva** a spolehlivých lidí, jako byl purkrabí, kteří pánovi dobře a svědomitě spravovali majetek.

- Při odchodu je nutné ověřit dobré uzamknutí dveří – zvláště zde u výstavy v Bílé baště je to důležité!
- Rozloučení je **DŮLEŽITOU** součástí prohlídky a musí být jejím důstojným završením.
- Při loučení je nutné především poděkovat za návštěvu, dále za pozornost. Další nutnou částí loučení je pozvánka na další prohlídkové okruhy, případně další aktivity na hradě, jako je posezení s občerstvením, lodička, právě konaná akce a podobně.

Literatura

- FIŠAR, Vít. Výuka šermu v 15. a 16. století v porovnání se současným nácvikem historického šermu. Diplomová práce pod vedením PhDr. PaedDr. Ladislava Kašpara, Ph.D., Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta. 2016.
- PAVELEC, Petr, Martin GAŽI a Milena HAJNÁ, ed. Ve znamení Merkura: šlechta českých zemí v evropské diplomacii. České Budějovice: Národní památkový ústav, 2020. ISBN 978-80-87890-31-8.
- SEDLÁČEK, August. Hrady, zámky a tvrze Království českého IX. Domažlicko a Klatovsko. Praha, 1935.
- TEPLÝ, František. Františka Zemana Kniha o Švihově a okolí. Švihov: Fr. Trnka, 1927.
- VONDRUŠKA, Vlastimil. Významná sídla české šlechty. Praha: Albatros, 2005. Klub mladých čtenářů (Albatros). ISBN 80-00-01520-X.
- VONDRUŠKA, Vlastimil. Život ve středověku. Průvodce základními pojmy. Brno: MOBA, 2021. ISBN 978-80-243-9793-1.
- WINTER, Zdeněk. Kuchyň a stůl našich předků za XVI. stol. Praha 1892.
- https://encyklopedie.ckrumlov.cz/cz/region_histor_puhrro/
- BERANOVÁ, Magdalena: Jídlo a pití v pravěku a ve středověku. Praha 2005.
- Seriál Středověká kuchyně, Český rozhlas (plus.rozhlas.cz, 2015)

III. VĚŽ – Od zříceniny k památce

VÝBĚROVÝ PROHLÍDKOVÝ OKRUH

Autor:	Lukáš Bojčuk 2018
Autor poslední úpravy:	Linda Šikytová Lukáš Bojčuk
Datum poslední úpravy:	22. 3. 2023
Výpis změn a úprav:	2022, Drobné opravy 2023, Přidání výkladu v přízemí, Úprava do stylu scénáře

Tento prohlídkový okruh byl pro návštěvníky otevřen v roce 2016 po dvouleté rekonstrukci vstupní věže. Od roku 2018 je okruh otevřen se speciální interaktivní prohlídkovou trasou, která návštěvníky moderní a přístupnou formou seznámí nejen s interiéry věže a rozhledem na město a údolí řeky Úhlavy, ale také s detaily, které se týkají stavby hradu a věže, a s problematikou obnovy památky v 20. a 21. století.

Třetí prohlídkový okruh zavede návštěvníky do tajů památkové obnovy hradu. Během postupného stoupání ve věži se průvodce se skupinou zastavuje v každém podlaží, kde probíhá výklad dle expozice v daném prostoru. Ukáže jim mnoho dochovaných a dosud nespátřených stavebních prvků věže, např. původní omítky či zbytky starých dřevěných částí. Z nejvyššího patra je nakonec odměnou po náročném výstupu nečekaný rozhled na město a údolí řeky Úhlavy.

Hlavním cílem je zde poskytnout návštěvníkovi příjemný zážitek a za pomoci oživené expozice mu předložit hlavní sdělení prohlídky, které obsahuje vybrané zajímavosti z oblasti stavebního vývoje památky. Vedlejším sdělením je i stručná historie švihovského hradu a přilehlého okolí.

Prohlídka trvá 40 minut a je určena nejvýše pro 10 osob. Na prohlídku je možné jednotlivcům zapůjčit text ve vybraných jazycích.

Prohlídka je fyzicky náročná a nedoporučuje se osobám s pohybovým omezením či v nevhodné obuvi. Dětem do 6 let věku vstup umožněn není.

1. ZAČÁTEK PROHLÍDKY

Ohlášení prohlídky

- **Před zahájením prohlídky odchází průvodce vždy ze vstupenské pokladny**, kde se dozví všechny potřebné informace (počet návštěvníků v prohlídce, odhad obsluhy pokladny o možných odchylkách od běžné prohlídky, potřebu cizojazyčných textů apod.).
- **Na prohlídky odchází průvodce z pokladny přes výstavního sál a nádvoří až k mostu.** Cestou na sebe nemusí nijak upozorňovat – např. významné chrastění svazkem klíčů je nevhodné.
- **Na mostě před hradem průvodce stručně a hlasitě vyhlásí okruh a čas začátku prohlídky.**
Například: „Začíná prohlídka Hrad ve třináct patnáct.“
- **Pokud začíná více prohlídek ve stejnou dobu**, odchází průvodci těchto skupin vždy spolu a návštěvníky si rozdělí.

Kontrola vstupenek

- Při procházení návštěvníků bránou probíhá kontrola vstupenek – pečlivě sledujte informace na vstupence – zakoupený okruh a čas, počet osob.
- V souladu s návštěvním řádem požádá průvodce již při kontrole vstupenek o odložení jídla, nápojů či odpadků do tašek nebo do odpadkového koše.

Zvláštní opatření na tomto okruhu

- Z důvodu zvláštní dispozice prostor věže bylo nutné zavést několik pravidel s ohledem na bezpečnost a zdraví návštěvníků:
 - a. **Na prohlídku nemají běžně přístup děti do 6 let.** Prohlídka svým charakterem není určena pro děti a kategorie dětí do 6 let není v ceníku. Zcela výjimečně lze po předchozí domluvě přístup dětem umožnit, ale nikdy o tom nerozhodujte sami jako průvodci.
 - b. **Na prohlídku by neměli mít přístup osoby v nevhodné obuvi.** Podmínky schůdnosti schodiště a prostor jsou v některých místech nebezpečná pro osoby v nebezpečné obuvi (pantofle apod.). Těmto osobám je možné umožnit vstup po předchozím ujištění, že odpovědnost berou na sebe. V případě komplikací je třeba zajistit svědecké potvrzení.
- Prohlídka věže je náročnější na zdatnost návštěvníků, přestože cestou nahoru je několik zastavení. **Je velmi důležité průběžně upozorňovat na podmínky cesty** – na schody, zúžené průchody, špatná schůdnost některých schodů.

Přivítání na prohlídce

- **Přivítání probíhá v prostoru severozápadního parkánu před vstupem do věže.**
- Průvodce pozdraví celou skupinu, představí se a jménem Národního památkového ústavu, který v současnosti spravuje státní hrad Švihov, všechny srdečně přivítá.
- V úvodu průvodce stručně popíše vybraný okruh, oznámí dobu trvání prohlídky a seznámí návštěvníky s nutností dodržovat návštěvní řád.
- Dále průvodce stručně požádá pouze o některá důležitá pravidla z návštěvního řádu.
- Na mostě před hradem **průvodce vyhlásí prohlídku s důrazem na okruh a čas začátku.**
- Při procházení návštěvníků bránou probíhá kontrola vstupenek – sledujte informace na vstupence!
- V rukou držené odpadky, jídlo či nápoje je nutné odložit do tašek nebo do odpadkového koše.

2. SEVEROZÁPADNÍ PARKÁN A PRŮJEZD

- *Po úvodu a bezpečnostním upozornění je nutné prohlídku uvést. Jde o výběrový okruh zaměřený na opravy hradu s přesahem do technologie středověkého stavitelství. Na závěr je samozřejmě i atraktivní vyhlídka z oken. Při výkladu je třeba myslet na skutečnost, že část návštěvníků tento okruh vybírá právě kvůli možnosti návštěvy „rozhledny“.*
- *Výklad zde uvede rámcově dobu a osobnost, které jsou součástí okruhu.*

Vstupní věž byla postaveny až ke konci 15. století, tedy jako jedna z posledních částí vnitřního jádra hradu. Mladší je pravděpodobně pouze schodiškové křídlo nad druhou bránou do vnitřního nádvoří.

Ze stop kolem je patrné, že dnešní travnatý parkán byl kdysi stavbou – tzv. západní palác. Nejlépe viditelná jsou palácová okna ve zdi do vnějšího dvora. Před severním palácem jsou patrné zbytky obvodového zdiva tohoto paláce, na Červené baště je zřetelně vidět provázanost zdiva bašty a navazujícího paláce. A konečně je zde otisky střechy paláce.

Úvod prohlídky zaměřujeme na dispozici hradu a orientaci v ní. Je možné poukázat na viditelné prvky architektury, o kterých na jiných prohlídkách není prostor.

Viz letopočet u švihovského erbu uvnitř průjezdu – uveden letopočet 1495.

Otisk střechy je na tomto místě nejzajímavější, protože souvisí se stavbou věže a dokazuje, že západní palác již v době stavby věže existoval – z otisku je patrné, že věž byla přistavěna k němu (vykousnutí).

- *Pokud je to pro danou skupinu vhodné, je možné vrátit se na chvíli do průjezdu a upozornit na několik zajímavostí. Tuto část je možné využít také v závěru prohlídky, pokud zbývá čas.*

V průjezdu je možné upozornit na zmiňovaný erb a letopočet.

Je možné pohovořit o střílnách – jedna z nich je přístupná s výhledem na vstupní bránu do areálu hradu.

Zajímavé jsou i klenby, které nebyly při stavbě věže v plánu. Byly vloženy dodatečně, což souvisí se zazděním branky pro pěší, rozšířením opěrných zdí zvenku stavby a mostem.

Ve věži se zachovala řada původních prvků a stop historického vývoje. Expozice v prvním patře se zaměřuje na stavebně historický vývoj hradu a jeho památkovou obnovu, téma zní: *Od zříceniny k památce. Začíná krátkým filmem.*

- *Prohlídka pokračuje po točitých schodech do prvního patra.*
- *Průvodce sám jde jako poslední. Instruuje skupinu, aby ze schodiště vstoupila do místnosti za prvními dveřmi. Návštěvníci se přirozeně rozprostírají kolem modelu hradu.*
- *Oznamte také, že hned po vstupu do místnosti bez dalšího upozornění proběhne krátké promítání z historie hradu a jeho stavebního vývoje.*

3. PRVNÍ PODLAŽÍ – OD ZŘÍČENINY K PAMÁTKE

- Průvodce vchází do místnosti poslední, skupina zatím může v místnosti prohlížet model hradu a exponáty vystavené ve vitrínách a promítané obrázky.
- Před vstupem do místnosti průvodce stiskne tlačítko ovladače a spustí přehrávání videa. V první části není třeba podávat výklad, protože je komentovaná. Tato část trvá cca 2,5 minuty.

První část filmu je věnována průzkumům Dobroslavy Menclové a zamyšlení Břetislava Štorma.

Film je možné zhlédnout na tomto odkazu:

[► FILM PRO VĚŽ – 2.NP ◀](#)

Přepis textu komentáře:

»Hrad založený v rovině údolí řeky Úhlavky a její vodou spola zpevněný, jemuž co do velikosti, způsobu opevnění a neporušenosti původního zdiva málo v Čechách rovných. Vystaven byl Půtou ze Švihova ve druhé polovici 15. století. Na místě starého hradu ode dávna zde stávavšího, při čemž asi podržena stará dispozice vodního zpevnění a některé části zdiva hradního. v této nové podobě zachovalo se soudobé a dosti věrné vyobrazení jeho v hradní kapli. Na konci čtyřicátých let 20. století se na hradě uskutečnil rozsáhlý archeologický průzkum pod vedením Dobroslavy Menclové.«

»Hned při zahájení archeologických prací na zmíněné jižní straně hradu u budovy purkrabství byly nalezeny základy hranolové věže. Na tuto věž navazovala na východní straně zeď směřující k nárožní baště torzálně vystupující ze země. Takto bylo zahájeno odkrývání tajemství opevnění hradu. Výsledkem našeho průzkumu byla ucelená představa o půdorysu hradu a předpokládaná rekonstrukce podoby hradu.«

»Litografie z poloviny 19. století ukazuje, že hrad je stále panskou sýpkou a hospodářským dvorem. Břetislav Štorm se nad tímto obrazem zamýšlí a plánuje obnovu hradu, pro zpřístupnění pro veřejnost. Přestože puristický přístup k památkám zrovna zde na Švihově dovoloval doslova pohádkovou přestavbu do podoby gotického hradu podle nástěnné malby z kaple, nestalo se tu nic. Doslova píše, že panská sýpka odolala nástrahám restaurátorů. Hrad až do konce druhé světové války sloužil jako hospodářský dvůr. Po válce je jako jedna ze 48 významných památek na našem území vybrán ke zpřístupnění veřejnosti. Hrad je postupně očištěn od hospodářských přístaveb a je mu navrácena tvář pozdně gotické pevnosti.«

- Mezi první a druhou částí animace, která je již bez komentáře, je několik obrázků se zobrazením nadpisu *Hrad*, který přejde do nadpisu *Jak se stavěl hrad*. Zde se průvodce opět ujímá slova. Je třeba navázat na předchozí mluvené slovo a představit stavební vývoj hradu.
- Tato část promítání trvá cca 3 minuty, přechodová část k převzetí slova přibližně 20 sekund.

Druhá část filmu pomocí několika hmotových rekonstrukcí hradu ukazuje stavební vývoj zasazený do základních historických milníků.

Podél symbolické časové osy pevně připevněné na zdi je promítán pruh označující plynutí času. U výřezů se v proužku zobrazí důležité letopočty (1253, 1425, 1480–1489, 1548, 1598, 1925, 1948 a 2018).

První zmínka o Švihově pochází z roku 1245, kdy byla v držení Držkraje, syna Budivoje ze Švihova. Držkraj je v písemných pramenech zmiňován už v roce 1194 a možná už tehdy zde bylo vybudováno menší zemanské sídlo. Ve druhé polovině 14. století byla založena nová tvrz na místě současného hradu.

Po letopočtu 1253 se na zelené ploše začíná stavět jednoduchá tvrz na místě dnešního hradu. O její podobě toho moc nevíme, ale model je vytvořen na základě analogií. Nějak tak tedy mohl vypadat první vodní hrad. Ten byl obležen a pobořen husitským vojskem roku 1425.

Pro doplnění uveďte srovnání promítaného modelu se současností z předchozího zastavení před bránou.

Švihovský hrad byl v roce 1425 obléhán husitským vojskem z nedalekých Klatov. Sto dvacet osm obránců hradu se po dvou týdnech vzdalo přesile devíti tisíc útočníků a opustilo obléhaný hrad. Ten byl husity silně poničen.

V letech 1480–1489 provedl Půta Švihovský z Rýzmběrka velkorysou přestavbu hradu a na jeho práci navázali i jeho synové. Po zásahu architekta Benedikta Rejta byl v roce 1530 dokončen rozsáhlý hradní komplex s unikátním dvojitým vodním příkopem.

V letech 1480 až 1489 se Půta Švihovský pouští do rozsáhlé přestavby, přičemž se ale původní půdorysná dispozice zachovává v pozdější pevnosti jako hradní jádro. Stavbu mnohem rozsáhlejšího hradního komplexu ukazuje další model.

Druhá rekonstrukce ukazuje představu o hradě, jak mohl vypadat na začátku 16. století po dostavbě syny Půty Švihovského. Představu poprvé na základě průzkumů, malby v hradní kapli a rytině z přelomu 16. a 17. století vytvořila právě Dobroslava Menclová.

V roce 1548 prodal Jindřich z Rýzmběrka hrad Heraltu Kavkovi z Říčana a ze Štěkně. Důvodem byly pravděpodobně dluhy, které po přestavbě hradu Jindřich nezvládal splácet.

Následuje rok 1548, kdy se Švihov dostal do rukou Kavkům z Říčana. Jeho podobu období zřejmě moc nezasáhlo až na několik renesančních úprav. Tyto nejsou blíže ukázány.

Avšak ani v držení Říčanských nezůstal hrad dlouho, jen do roku 1598, kdy ho odkoupil rod Černínů z Chudenic. Hrad v jejich držení přežil třicetiletou válku, demoliční dekrety Ferdinanda III. Habsburského a nakonec byl proměněn na hospodářský dvůr.

Dalším důležitým milníkem je rok 1598, kdy se švihovské panství dostává do rukou Černínům.

Další rekonstrukce ukazuje zánik části areálu po nařízené demolici a vznik hospodářských budov v prostoru dnešní zahrady. Proměna na dvůr našla hradu nové uplatnění a lze tvrdit, že ho zachránila před zánikem. Vděčíme tomuto období za zachování mnoha prvků architektury a výzdoby.

V první polovině 20. století si hrad prošel složitým obdobím střídání správců, chátření a oprav. Od roku 1948 je jednou z památek, která je spravována státem.

Významným milníkem je také pozemková reforma roku 1925 a dalším rok 1948, kdy hrad přechází do rukou státu a je určen ke zpřístupnění. Jak bylo výše řečeno, z hospodářského dvora dostává Švihov rekonstrukcí zpět tvář hradu.

Poslední model ukazuje současný stav areálu v době zpřístupnění věže.

- *Promítání končí leteckým pohledem na hrad zhruba ve stejné poloze, jako je model hradu (pro člověka stojícího před modelem proti promítání). Nabízí se tedy upozornění na model a srovnání dnešního stavu a modelovou rekonstrukcí.*
- *Dále je věnována pozornosti také vitrínám a jejich obsahu.*

Model hradu dokumentuje stav z první čtvrtiny 16. století, kdy byla stavba hradu dokončena. Model byl vytvořen podle archeologických nálezů doktorky Dobrosavy Menclové z 50. let 20. století. Na základě těchto nálezů byl hrad v téže době také rekonstruován Ing. arch. Břetislavem Štormem. Dnes již víme, že poznatky obou odborníků nebyly úplně přesné, ale v důležitých ohledech se shodují se současným stavem poznání.

Místnost, ve které se prohlídka nachází, je jediným prostorem věže, který je zaklenutý klenbou. Ve vyšším patře je možno „nakouknout“ do klenby shora.

Čtyři vitríny s unikátními exponáty (vitríny je žádoucí zapojit okrajově do výkladu – z každé vybrat nějakou zajímavost dle vlastního výběru).

U oken je možné vstoupit do prostoru tzv. sedilí, prostory na sezení u oken, kde díky venkovnímu světlu bylo nejlepší osvětlení.

Při vycházení z místnosti je k vidění zazděný vchod do západního paláce, který lze též vidět zvenku.

- *Po výkladu směřujte skupinu o patro výš – opět prvním možným otvorem ze schodiště do místnosti.*
- *Upozorněte návštěvníky na horší stav schodů, které od točitého schodiště vedou do místnosti o patro výš.*

Zajímavost: Tato místnost měla být při rekonstrukci věže bez větších zásahů (již předtím se sem chodilo v rámci druhého prohlídkového okruhu). Při stavbě však bylo objeveno, že pod novou štukovou omítkou se nachází starší omítky odpovídající době stavby věže. Nové omítky byly tedy sejmuty a staré restaurovány do této podoby.

1 Přímo pod promítačkou v největší vitríně se nachází první z nich s nejvýznamnějšími archeologickými nálezy přímo z hradu. Jsou zde vystaveny nálezy z různých materiálů a u nich jsou i popisky

2 Další vitrína obsahuje práce archeoložky a hradoložky Dobrosavy Menclové.

3 Další vitrína poukazuje na dílo architekta Břetislava Štorma, který rekonstruoval hrad Švihov. Shrnutí jeho pohledu na puristický a konzervativní přístup byl popsán v promítaném filmu, Štorm nakonec zvolil jakýsi kompromis mezi oběma proudy.

4 Poslední čtvrtá vitrína se věnuje otázce Švihova v odborné literatuře a prezentuje knihy, které o hradu vznikly.

Odkaz na tyto výklenky je možné provázat s výkladem o patro výše, kde se dochoval jeden originál.

4. DRUHÉ A TŘETÍ PODLAŽÍ – CO SKRÝVÁ VĚŽ A HRAD

- Průvodce vchází do místnosti poslední. Skupina zatím v místnosti před příchodem průvodce prohlíží sedilia, model věže, prosklenou podlahu a herní prvky v dalším z rohů.

Druhé patro se zaměřuje na věž jako specifickou stavbu hradní architektury. Místnost zahrnuje prostor dvou podlaží, neboť zde zcela viditelně chybí trámový strop mezi třetím a čtvrtým nadzemním podlažím. Byla zvažována varianta na jeho obnovu, ale nakonec se upřednostnila snaha o zachování co největší vypovídací hodnoty a historického prostředí interiérů.

Omítky v této místnosti byly při rekonstrukci pouze očištěny – jsou tedy ponechány v původní podobě z doby stavby věže. Jakým účelům sloužily tyto prostory však není jisté, je možné se domnívat, že byly využívány jako obytné.

Model věže je zavěšen na stropu místnosti, kde pomocí motoru může být přes kladku vytahován nahoru. Toto ovládá průvodce pomocí dálkového ovládání. Zpět je spuštěn model automaticky.

V centru místnosti se nachází názorný model věže. Následuje popis věže z exteriéru včetně poukázání na naznačení původní výšky věže s dalším hrázděným patrem (drátěný model). Poté následuje vytažení střechy a vnějšího pláště nahoru a popis vnitřní dispozice věže.

Je vhodné alespoň odlehčenou formou připomenout prostory předchozího výkladu, současné umístění a naznačení pokračování prohlídky.

To vše je ještě doplněno o půdorys areálu hradu zachycený na prkenné podlaze až ke stěnám místnosti, ukazující stavební souvislosti částí hradu a věže.

Je zde také několik zajímavých stavebních prvků. V jedné části se je dochovaná sedile. V rohu je zasklená část podlahy, která umožňuje vhled pod podlahu až do hloubky skoro dvou metrů k patě klenbových oblouků. Nad klenbou lze také vidět trámy, na kterých je umístěna podlaha místnosti.

Při protější stěně místnosti lze využít dvě sestavy s kamenickými značkami, jejich umístěním v areálu hradu a dvou obrázků. Na prvním z nich je reprodukce staré malby s tématem stavby věží ze středověkého rukopisu, na druhém je fotka hradu Švihov. Hranoly v sestavách lze libovolně otáčet a získávat tak další poznatky o hradu.

- Po dokončení prohlídky průvodce vyše skupinu do nejvyššího patra. Návštěvníci mohou místnost ještě jednou vidět cestou po točitém schodišti z úrovně stropu místnosti. Odtud lze při rychlém postupu sledovat i vyjíždějící model věže.
- Výprava po točitém schodišti vystoupí nejprve do pátého patra, to je však zhasnuté a je nasvícena pouze cesta ke schodům do patra čtvrtého. Návštěvníci pokračují dál, průvodce je upozorní, že v tomto patře bude prohlídka věže končit, ale nejprve je třeba ještě navštívit expozici o patro níž.
- Sestup do nižšího patra vede po velmi prudkých schodech, průvodce opět upozorní návštěvníky na opatrný sestup a nutnost dbát na osobní bezpečnost i bezpečnost ostatních účastníků prohlídky. Je třeba upozornit na příkroست schodů dolů a na trám nad schody.

5. ČTVRTÉ PODLAŽÍ – STAVĚLI TESAŘI ZEDNÍKŮM LEŠENÍ

- Průvodce kontroluje skupinu z pátého patra, upozorňuje na trám nad schody, do čtvrtého patra sestupuje jako poslední ve chvíli, kdy už sešli v bezpečí všichni návštěvníci.

Čtvrté patro má za úkol připomenout středověké postupy a řemesla.

V centru místnosti se nachází model krovu věže v horním (pátém) patře a jeho půdorys a bokorys. Model krovu je velice zajímavým a na povídání vděčným exponátem. Bylo by dobré v návštěvníkovi vytvořit představu, jak mohla věž vypadat.

Na stěnách místnosti si lze všimnout otvorů po štenýřovém lešení. Štenýřové lešení fungovalo tak, že se postavil pruh zdíva, na to se položily trámký dalšího patra lešení, ty se zazdily dalším pruhem zdíva a po dokončení stavby se trámký odřízly. Pozůstatky po nich se nachází na téměř každé gotické stavbě v podobě pravidelných otvorů ve zdech.

Dobová ikonografie zobrazuje stavitele hradů a věží ve středověku, jejich nástroje a pracovní postup. Plastické malby ze středověkých rukopisů zachycují zedníky při práci. Oba plastické obrázky jsou doplněny o informace o dění na stavbě, jednotlivých řemeslech pomůckách středověkých stavitelů a stavebních postupech.

Nejlepší začátek představy o zhotovení krovu je příčný trám pod stropem, ze kterého jsou spuštěny dráty modelu – tento trám je na modelu krovu znázorněn úplně vespod. Další konstrukce je o patro výš. Je dobré zdůraznit, že jde o dřevěnou konstrukci vestavěnou mezi kamenné zdi. Pomocí této zapuštěné konstrukce byla dvojitým trámovým sevřena další navazující konstrukce, která držela dnes již neexistující podlaží s vysokou střechou. Tato část je nyní naznačena drátěnou konstrukcí.

Zde je navíc v některých dochovaných otvorech (kapsách ve zdívu) v rohu místnosti vytvořena náznaková rekonstrukce středověkého lešení včetně pracovní plošiny a autentických pracovních nástrojů. Celá rekonstrukce tak působí dojmem, že středověcí zedníci si jen na chvíli od práce odskočili a nechali po sobě rozdělané pracovní místo, kam se za chvíli chtějí vrátit. Při stěnách místnosti se navíc nachází dvě vitríny s plastickými malbami ze středověkého rukopisu s tématem stavby věže, jedna vitřina s archeologickými nálezy na hradě v 21. století a jeden dotykový panel (obrazovka) s dobovou ikonografií související s tématem středověkých stavebních řemesel a postupů při stavbě hradů či věží.

První výjev je ze stavby kostela s názvem Obraz staveniště z knihy Román Girarta de Roussillon od neznámého autora (asi z let 1448-1450), druhý ukazuje přímo středověký postup při stavbě věže, zde se jedná o stavbu věže ve starověkém Babylónu z Kroniky světa (Weltchronik) Rudolfa von Ems (1383).

Dotykový displej obsahuje obrázky a texty použité pro tvorbu celé expozice. Není nutné jej přímo komentovat.

- Po prohlédnutí nasměrujte skupinu po schodech nahoru s tím, že si pustíte ještě jeden krátký film.
- Až bude většina ze skupiny nahoře, spusťte tlačítkem promítání.

6. PÁTÉ PODLAŽÍ – KDYŽ JE HRAD VODNÍ

Tématem nejvyššího patra věže je proměna okolní krajiny. V centru místnosti stojí sokl se slepým reliéfem krajiny v okolí hradu. Na sokl se pomocí promítá sekvence představující proměny okolní krajiny, řeky Úhlavy, města i samotného hradu v toku času.

Animace zobrazuje historii Švihovska od pravěku do současnosti. Popisuje nejstarší osídlení, období středověku a vývoj Švihova coby vesnice, poté dvojměstí a nakonec i města. Všímá si také vývoje švihovského hradu, dokládá rozvoj města v období novověku a moderní doby a cestu k současnosti.

Film je možné zhlédnout na tomto odkazu:

[▶ FILM PRO VĚŽ – 6.NP ◀](#)

- Po skončení filmu se průvodce ujme slova a krátce zhodnotí film.

Prostor pátého nejvyššího patra věže představuje díky trámovým konstrukcím po obvodu místnosti a krovu nad hlavami návštěvníků významný autentický pohled na historii věže a její nejvýznamnější stavební prvky.

Tyto prvky jsou samy o sobě významným exponátem. Nasvícení krovu a tesařských prvků má za úkol ještě více zvýraznit prostor a plasticitu krovu. Podél obvodu zdí si všimněte dřevěné konstrukce, která podpírala poslední hrázdné patro věže. Ve stěnách jsou viditelné otvory po štenýřovém lešení. Dochovaná dubová konstrukce patří mezi velice vzácně dochované dřevěné prvky věžových staveb.

Ve stojanu nad schody z nižšího patra je umístěno torzo starého dřevěného trámu. U středověkých dřevěných trámů lze určit jejich stáří pomocí dendrochronologie. Tato vědecká metoda datování je založená na analyzování letokruhů dřeva. Umožňuje určit stáří dřeva s přesností na jeden kalendářní rok. Dendrochronologická analýza trámů ve stavbě věže ukázala, že při stavbě byly použity kmeny jedlí a borovic pokácených v letech 1485–1487. Trámy krovu byly zhotoveny z dubů pokácených v letech 1487–1488.

Po skončení animace můžete přistoupit k oknům a pohlédnout na okolní krajinu. Nejprve lze vykuknout ven pomocí otvorů na oči a pak lze zcela roztáhnout okenice v oknech a rozhlédnout se z oken po krajině v okolí. Můžete procházet místností a pokochat se výhledem do všech čtyř světových stran po malebné krajině Švihovska.

Návštěvníci by měli vědět, kde se co nachází a co všechno mohou vidět:

(V)

Na východě je to například vidět špitální kostelík svatého Jiljí, kde se rozkládala původní švihovská vesnička u zemské stezky a u ní i první švihovská tvrz, cesta k nádraží či vrch Kamýk, odkud se bral kámen (buližník) na stavbu hradu a věže

(S)

Na severu městečko Švihov s dominantou radnice, údolí řeky Úhlavy směrem na Červené Poříčí, Přestice a Plzeň (kde se Úhlava ještě před Plzní vlévá nejprve do řeky Radbuzy a nakonec se z ní stává Berounka)

(Z)

Na západě opět část Švihova pod výraznými vrchy Běleč a Tuhošť

(J)

Na jihu opět malebné údolíčko říčky Úhlavy směrem na Kokšín (lze upozornit na vesnici i nedaleký hrádek, který s hradem Švihovem souvisel), Klatovy a Šumavu, kde Úhlava pramení.

- Když se návštěvníci vynadívají z oken (někteří z nich možná vyrazili na prohlídku okruhu hlavně kvůli vyhlídce po okolí), průvodce vyzve skupinu k sestupu po chodech z věže dolů.
- Před sestupem si průvodce shromáždí celou skupinu a oznámí, že na tomto místě prohlídka končí a že společně sejdou zpět dolů.
- Průvodce pověří jednoho z návštěvníků, aby šel v čele a skupinu vedl. Celou skupinu požádá, aby se všichni, poté co sejdou schody, drželi v blízkosti vstupu do věže, aby nepřekáželi jiné prohlídce, či se do ní nepřimíchali.

7. KONEC PROHLÍDKY

- Ukončení prohlídky je stejné jako v případě základní prohlídkové trasy – viz [KONEC PROHLÍDKY](#).
- Ukončení prohlídky probíhá venku u paty věže.

Literatura

DALŠÍ NABÍDKA OKRUHŮ

HRAD BEZ BARIÉR

MIMOŘÁDNÝ PROHLÍDKOVÝ OKRUH, VIRTUÁLNÍ PROHLÍDKA

Autor: Michal Mašek, 2018

Prohlídkový okruh Švihov bez bariér je určený pro návštěvníky, kteří nemohou navštívit všechny vnitřní prostory hradu z důvodu omezení pohybu. Zcela nová forma prohlídky nabízí pohled do všech zpřístupněných prostor pomocí promítací techniky. Lze v ní nahlédnout i do běžně nepřístupných prostor a pokochat se leteckým pohledem do okolí. Délka je přibližně 50 minut stejně jako u okruhu Hrad. Hendikepovaní si tak mohou vychutnat prohlídkový okruh Švihov bez bariér a jejich průvodci běžný okruh Hrad. Plánovaná maximální kapacita je 30 osob ve skupině.

Švihov bez bariér je natolik specifický, že více než kdy jindy platí, že každá prohlídka je zcela jiná. Proto je tento sylabus spíše **inspirací** pro možné další průvodce, nikoliv závazným textem, který je třeba za každou cenu dodržet. Uvedu zde spíše **soupis nápadů, které se osvědčily**, text samotný každý průvodce zná ze sylabů běžných prohlídkových okruhů.

Je třeba, aby průvodce, který jej vede, byl nejen **schopný při práci s technikou** (notebook a projektor) a **znal specifika aplikace**, ve které se pohybuje, **dobře znal hrad** a jeho interiéry, ale byl také **empatický** a byl **schopen** se podívat na místnosti očima někoho, kdo je vidí poprvé. Návštěvníci mohou mít různou formu postižení (na mé poslední prohlídce byl i nevidomý) nebo to mohou být staří lidé, pro které není možné se vyškrábat tři patra. Je dobré **udržovat se skupinou neustálý kontakt** (mluvit s lidmi, nikoliv mluvit k lidem) a **ujíždět se, že skupina výkladu rozumí**, protože místnosti nevidí plasticky, ale jen na plátně. Doporučuji co nejčastěji **používat otázky**, a to jak běžné otázky didaktické (Poznáte podle oltáře, komu je zasvěcena švihovská hradní kaple?), tak i otázky návodné (Myslíte si, že šlechta a poddaní seděli v kapli ve stejných lavicích?).

1. PŘÍPRAVA PROHLÍDKY

Virtuální prohlídka musí být vždy dopředu rezervována. Jedním z důvodů je také to, že je třeba na ni speciálně připravit prostor: zapojit a zapnout počítač a projektor, spustit program a ujistit se, že vše správně funguje a reaguje. Pro vozíčkáře je třeba vyhradit dostatek místa, pro ostatní je třeba připravit odpovídající počet židlí.

Po příjezdu skupiny/jednotlivců je nutno je pomoci dopravit na místo prohlídky (gotický sál či špejchar), který je dosažitelný bezbariérově. Návštěvníci jsou tak v hradě, ačkoliv je jejich pohyblivost nižší než u běžných návštěvníků. v případě uskutečnění promítání v gotickém sále je nutno, aby byli návštěvníci teple oblečení. Na místě je třeba se ujistit, že všichni mají pohodlí a dobře vidí a slyší. Pak teprve lze zahájit prohlídku.

2. ZAHÁJENÍ PROHLÍDKY

V úvodu prohlídky se průvodce představí a přivítá návštěvníky na Švihově. Představí i švihovský hrad a řekne návštěvníkům, v jakém prostoru se nacházejí (gotický sál/špýchar) a něco k jeho využití. Krátce popíše prohlídkový okruh Švihov bez bariér a prozradí návštěvníkům, co je v následujících 50 minutách

čeká. Je dobré využít příběh o Lukášově babičce, aby naši motivaci k vytvoření virtuální prohlídky. Lze je také vybídnout k tomu, že pokud by měli v průběhu prohlídky jakýkoliv dotaz, ať se zeptají, neboť průvodce je tam kvůli nim.

3. ÚVODNÍ OBRAZOVKA a CELKOVÉ POJETÍ PROHLÍDKY

Při svých prohlídkách jsem používal vždy stejný postup, který zde popíšu, ale opět zdůrazňuji, že je jen jedním z možných postupů. Kterýkoliv průvodce by měl pocit, že je třeba místnosti do prohlídky poskládat jinak, nechť tak učiní. Svůj postup jsem zvolil kvůli jeho systematickosti – nejprve popíšu členění hradu, poté místnosti severního paláce, následně pak místnosti jižního paláce, zakončím to kaplí, černou kuchyní a případně (pokud zbyl čas a energie) červenou baštou a nepřístupnými místnostmi hradu. z prezentace vynechávám některé pohledy na hrad zvenku a také některé místnosti – např. věž, strážnici (pokud byste ji chtěli ukázat tak pozor – chybí u ní fotky klenby) a hejtmanskou kancelář – pokud na ně nedojde v dotazech. Neukazuji tedy všechny „slajdy“, ale jen ty, které mi přijdou důležitější, vizuálně zajímavější a přehledné pro popis. Kdokoliv si chce pojmout místnosti v jiném sledu či některé přidat, nechť činí podle své libosti.

Jako úvodní obrazovku, při které probíhá i celé zahájení prohlídky, používám letecký pohled na hrad. Ten se může samovolně pohybovat. Když zahájení skončí, upozorním ještě jednou návštěvníky, že jsou na hradě Švihov, který leží ve městě Švihov. Zde už jim lze ukázat městečko, nechat je zorientovat se – tímto směrem deset kilometrů leží Klatovy, tímto směrem zhruba čtyřicet kilometrů leží Plzeň – upozornit na Úhlavu, na kopce v okolí (Běleč, Tuhoš, Kamýk)...

Poté stočím ptačí pohled na hrad, zastavím promítání a ukážu jim, z čeho se hrad dnes skládá: upozorním na vodní příkop, na vnější obranný prstenec hradeb a budovy v něm, na nádvoří. Pak upozorním na jednotlivé části hradu: vnitřní nádvoří, oba paláce, čtyři nárožní obranné bašty, kapli, velkou věž. v případě prezentace v gotickém sále je možné ukázat i cestu, kterou jsme prošli.

Pak jim ukážu, jak se na hradě budeme pohybovat my: že jim nejprve zprostředkuji místnosti severního paláce, pak místnosti jižního paláce a na závěr nás bude čekat několik zajímavých místností mimo paláce: kaple, černá kuchyně a pokud zbude čas i červenou baštou a nepřístupnými místnostmi hradu.

4. MÍSTNOSTI SEVERNÍHO PALÁCE

Popis místností severního paláce začnu odspodu a pokračuji směrem výš. Jako první tedy promítnu skupině gotický sál, ve kterém se právě nalézáme. Popíšu jeho účel, upozorním na transfery a na záměr vytvořit zde malou „galerii“ gotického umění. Pokud probíhá virtuální prohlídka v gotickém sále, uvidí v ten moment návštěvníci, co je kolem nich a jak to vypadá promítnuté, a snáze si představí další promítané místnosti.

O patro výš promítnu vstupní síň. v ní lze na začátku ukázat sádrový odlitek náhrobního kamene Půty Švihovského z Rýzmburka a stručně nastínit historii hradu od začátku až do současnosti. v části historie, která se váže k Půtovi lze zapojit Půtovu detailní charakteristiku, jak ji podáváme ve vstupní síni normálně. Poté lze místnost popsat, lze se podívat i nahoru na křížové klenby, lze nascrollovat v detailu na obraz Rabí, polovinu oltářní archy atd.

Logicky lze dále poukázat na dveře do hodovní síně a pokračovat tam. Zde lze upozorňovat na detaily, které jsou zajímavé i v běžných prohlídkách: výmalba na stropě a kolem dveří s erby, tapiserie, nádobí, rozety... Je dobré také říct o stolování a kuchyni ve středověku.

Poté se přes šipky vyklouzne opět z hodovní síně a přes vstupní síň se vklouzne do ložnice. v této vizuálně atraktivní místnosti lze opět nalézt spoustu zajímavých detailů a lze se důsledně držet průvodcovského sylabu pro okruh Hrad. Lze zkoumat detaily všech zateplovacích prvků, oltářního triptychu v září

rozsvícených svíček, oltární archy se svatou Voršilou a papežem, nábytku včetně postele. Lze mluvit o bydlení ve středověku i o funkci fraucimoru.

Sál v nejvyšším patře severního paláce jsem při prohlídkách neukazoval, ale lze ho ukázat v návaznosti na to, jak vypadá sál před rekonstrukcí a jak vypadá po rekonstrukci (následující taneční sál).

5. MÍSTNOSTI JIŽNÍHO PALÁCE

Popis místností jižního paláce oproti severnímu paláci začnu v nejvyšším patře v tanečním sále a pokračuji pořád níž. První prezentovanou místností je tedy taneční sál, který podle mého ztrácí při virtuální prohlídce na své působnosti, protože si diváci z plátna jen těžko představí jeho úchvatný prostor téměř 300 m² a rozhled z oken po okolí. Co si lze pěkně prohlédnout (tentokrát bez zaklání hlavy) je renesanční dobrovický strop. Lze ho vidět v celé jeho šíři a pak si přiscrollovat k jeho jednotlivým detailům a pořádně je popsat.

Poté pokračuji ve výkladu zbrojnice, která se nachází o patro níž. Lze nakouknout do obou místností, já však ukazuji jen tu první. Instalace zbrojnice je trochu jiná, než při běžné návštěvě hradu. Kamera navíc stojí ve vchodu do místnosti a nikoliv uprostřed. Jsou dobře vidět všechny tři zbroje, většina chladných zbraní, vchod na prevét, zimní jezdecké boty, kuše, modely děl, pomůcky k osvětlení místnosti a pár dalších detailů.

Poté lze ukázat jižní sklepy v nejnižším patře jižního paláce, upozornit na podsklepení obou paláců a významu sklepů pro každodenní chod středověkého hradu. Popřípadě říct něco ke středověké kuchyni, pokud jste o tom nemluvili už v hodovní síni. Sklepy hodnotím ale spíše jako nepříliš vizuálně zajímavé.

6. DALŠÍ MÍSTNOSTI

Po průletu oběma paláci pokračuji prohlídkou několika dalších místností, které se nacházejí mimo oba paláce. Jedná se zlatý hřeb prezentace, vybírám vizuálně zajímavější místa: kapli, černou kuchyni a případně (pokud zbyl čas a energie) červenou baštu.

V kapli se lze vyloženě vyřádit. Můžete přibližovat nástěnnou malbu se svatým Jiřím a popisovat ji, můžete si zblízka prohlédnout galerii erbů na kruchtě, oltář, jednotlivé plastiky světců, hvězdnicovou klenbu, gotická okna a spoustu dalších zajímavých architektonických prvků. Je dobré také promluvit o tom, že kaple je do dnešních dnů vysvěcena a používána (nejen) k liturgickým účelům.

Černá kuchyně je neméně působivá – z místa od dveří je výborně vidět veškeré instalované nádobí. Co se návštěvníci nedozvěděli o středověké kuchyni v hodovní síni či v jižních sklepech, to jim jistě povíte tady.

Interiér červené bašty je instalován i modelem hradu, ale nejzajímavější bude asi spíše popis fresek, které se opět dají přiblížit lépe než při běžné prohlídce.

Celou prezentaci lze ukončit a nepřístupnými místnostmi hradu – především Půtovou ložnicí. Ta sice není nikterak oslnivá, ale můžete návštěvníkům říct, že do téhle místnosti se mnoho návštěvníků nepodívá a oni teď tu příležitost mají (po pořádek: návštěvníci si ji mohli na vlastní oči prohlédnout o dvou víkendech v roce 2006 a pak až o dalších dvou víkendech v roce 2018). Pokud poté někomu z vás zbyde čas a energie a chtěl by ke své virtuální prohlídce některé další místnosti přidat, nechť činí podle své libosti.

7. UKONČENÍ PROHLÍDKY

Na závěr prohlídky přichází možnost pro dotazy návštěvníků. Vyzývám je k položení dotazů i v případě, že se v průběhu virtuální prohlídky už pravidelně ptali. Z osobní zkušenosti musím říct, že ani při absolutní snaze není vždy vše pochopeno správně (místnosti vidíme na plátně, nejsme v nich, takže si návštěvníci mohou nějaké věci představovat odlišně od skutečnosti). Tato část mi obvykle zabere 10 až 20 minut, ale dovedu si představit, že s většími prohlídkami to může být i delší. Je třeba si na ni nechat nějaký čas v zásobě. Mám zkušenost, že se návštěvníci Švihova bez bariér zajímali i o další aspekty památkového provozu – ptají se na zaměstnance na hradě, na fungování památkové správy, na práci průvodců, na filmaře na hradě... Průvodce by měl být tedy připraven i na tyto typy dotazů.

Když jsou dotazy ke spokojenosti všech zodpovězeny, průvodce se rozloučí. Pokud mají vozičkáři doprovod, pokusí se ho průvodce sehnat. Pokud ne, mohou lidé s průvodcem místo opustit a vyjít ven z hradu. Průvodce pak čeká ještě úkol techniku opět sklidit (vypnout, vypojit, odnést) podle domluvy se zaměstnanci správy hradu.

HRAD PRO RODINY

ZÁBAVNÝ PROHLÍDKOVÝ OKRUH – NÁVŠTĚVA U PŮTY ŠVIHOVSKÉHO

Autor: Linda Sikytová, Barbora Křivohlavá, 2021

Poslední úprava: Linda Sikytová, 2022

Tento prohlídkový okruh byl vytvořen pro rodiny s mladšími dětmi, které tvoří velkou část návštěvníků. Prohlídka má podobu návštěvy na šlechtickém sídle. Urozený pán, zde na Švihově tedy Půta Švihovský z Rýzmběrka, vítá na svém hradě všechny příchozí a zve je na návštěvu, prostřednictvím průvodce i vzkazů, které jsou součástí výkladu.

Okruh kopíruje základní trasu, ve které je ale návštěva Červené bašty nahrazena přivítáním na venkovním nádvoří. Pomůckou průvodce jsou Půtovy vzkazy rozmístěné na určených místech v expozici. Děti mají k dispozici oboustrannou omalovánku, která slouží jako pracovní list, ale nutí je dívat se kolem sebe. Při každém zastavení mají děti za úkol najít jeden objekt z omalovánky. Pokud najdou ten správný, je jim důkazem a odměnou vzkaz od samotného Půty. Prohlídka končí v severním sklepení, kam návštěvníky dovede náповěda z omalovánky, a kde je jako překvapení nachystaná Půtova pokladnice s možností ražby mince.

Cílem prohlídky je zprostředkovat celým rodinám příjemný zážitek tak, aby se zábavnou formou něco nového dozvěděli děti i dospělí. Hlavním sdělením je postupný popis života a osobnosti Půty Švihovského (návštěvníkovi je představen Půta jako stavitel, politik, rodič, věřící, šlechtic a rytíř). Vedlejším sdělením jsou konkrétní příklady toho, jak Půta na hradě bydlel a jak se obecně na přelomu středověku a novověku na takovém sídle žilo.

Prohlídka trvá 50 minut a je určena nejvýše pro 20 osob. Předpokládá se věk dětí od 4 do 10 let v doprovodu dospělých.

ZAČÁTEK PROHLÍDKY

- **Začátek prohlídky (vyhlášení, kontrola vstupenek a přivítání) je shodný s ostatními okruhy, probíhá ale na jiných místech.**
- Během celé prohlídky je žádoucí doplňovat jednoduchý výklad z tohoto textu o další související fakta, která už průvodce zná – především kvůli dospělému publiku, zároveň ale s ohledem na zájem dospělého doprovodu a čas. (Vhodné zajímavosti jsou uvedeny v pravém sloupci.)
- **Pokud nejsou uvedeny instrukce týkající se vstupů a odchodů do a z jednotlivých místností, jsou stejné jako u základního okruhu Hrad.**
- Průvodce s návštěvníky sejde do bývalého vodního příkopu, na trávník mezi věží a Červenou baštou.

1. BÝVALÝ VODNÍ PŘÍKOP

- Půta je zde představen jako **stavitel**.
- Výklad probíhá v bývalém vodním příkopu na takovém místě, aby děti mohly dobře najít brýlovou střílnu.
- Průvodce musí mít připravený úvodní Půtův dopis a dostatečný počet omalovánek.
- Průvodce přečte jako úvod první dopis od Půty.

Dnes nás tu vítá samotný pan Půta, stavitel tohoto krásného hradu. Přečtu vám teď dopis, který tu pro vás nechal, poslouchajte...

„Milí, malí i velcí návštěvníci, vítajte na mém hradě! Jmenuji se Půta Švihovský z Rýzmburka a **nechal jsem postavit hrad Švihov** už před 500 lety. Byla to nedobytná pevnost, a protože se dochovala až do vašich časů, můžete ji dnes se mnou navštívit. Pověřil jsem jednoho z průvodců, aby vás provedl a ukázal vám, kde jsem bydlel a jak jsme tu žili. Na konci návštěvy jsem nachystal **překvapení!** Něco pěkného na památku. Doufám, že se vám tu bude líbit a návštěvu si užijete!”

- Průvodce rozdá dětem omalovánky a vysvětlí, co bude jejich úkolem.

Máte v ruce obrázek, který budeme na naší návštěvě potřebovat. v každé místnosti, při každém zastavení, budete hledat jednu věc, která je na obrázku nakreslená.

- Průvodce vyzve děti, aby hledaly první věc z obrázku (brýlovou střilnu). Mladším dětem je vhodné napovědět.

K tomu, aby byla **pevnost nedobytná**, sloužilo několik věcí, **obránných prvků**. Jednou z nich je právě **brýlová střilna**, ze které mohli obránci hradu bezpečně střílet na nepřítele. Dalším takovým prvkem, který znemožňoval nepříтели, aby se k hradu přiblížil, **byl vodní příkop**. v jednom takovém bývalém vodním příkopu právě stojíme, voda byla kolem celého hradního jádra.

Vodní příkop byl dokonce dvojitý, stejně jako pás hradeb opevnění. Za zmínku stojí i bašty, které umožňovaly střelbu do všech stran, i k patě hradeb.

2. VSTUPNÍ SÍŇ

- Půta je zde představen jako **člověk obecně** (jeho charakter).
- Vhodné místo pro výklad je u náhrobku.

Ve vstupní síni vítáme všechny návštěvy na hradě. Naší návštěvu také tedy začneme v této chodbě a vy už můžete pomalu hledat jednu z věcí, která je na obrázku... Zkuste si dobře prohlédnout pana Půtu na kamenném náhrobku...

Originál náhrobku z červeného mramoru je dnes umístěn v horažďovickém klášteře.

- Pokud děti nemohou danou věc najít, vždy jim pomůžeme a nasměrujeme je!
- Po nalezení se přečte vzkaz od Půty, který je za náhrobkem vpravo.

Vítá nás zde Půta Švihovský z Rýzmburka, vyobrazený na věrné kopii svého mramorového náhrobku. Byl to jistě zajímavý člověk. Žil v 2. pol. 15. století, narodil se v **bohaté šlechtické rodině**. Během svého života toho stihl hodně. **Měl dobré vzdělání** z univerzity v Lipsku, domluvil se několika jazyky a byl velice schopný. Dokázal dobře spravovat svůj majetek a svá panství, kterých měl hned několik, vlastnil i další velké hrady, jako např. Rabí. Měl dobré vztahy dokonce i s **králem českého království**. Víme, že byl schopný a jistě to v té době znamenalo, že **někdy přišel být musel**, vybíral např. daně nebo vydával různá nařízení.

„Výborně, děti! Pokud čtete tento vzkaz, jistě jste našli můj erb na náhrobku. Takový **erb** vlastně všem říká, z jaké je šlechtic rodiny. Je to něco jako vaše příjmení. Tři pruhy na našem erbu jsou tři řeky, které protékají krajem, kde jsem byl pánem. Podle toho můžete poznat, že jsem byl Švihovský z Rýzmburka.“

Nicméně, pověsti, které o něm kolují, to rády přehánějí a staví ho do špatného světla.

Vydáme se dále objevovat, jak se žilo na hradě za Půtova života, jak se například hodovalo...

(Je možné zmínit i pověst o čertovi, ovšem citlivě, bez zazdívání lidí zaživa. v tom případě se ale musíme následně během prohlídky snažit tuto legendu vyvrátit – návštěvník nesmí odejít s pocitem, že byl na návštěvě u krutého pána!)

3. HODOVNÍ SÍŇ

- *Půta je zde představen jako **politik** (jako hejtman a soudce).*
- *Vhodné místo pro výklad je za provazem.*
- *Průvodce vyzve děti k hledání objektu (zásobník umyvadla v podobě draka)*

Nyní jsme v **hodovní síni** a takhle nějak mohla vypadat i za Půty Švihovského. Ten si ji zařídil podle aktuální módy, aby udělal dobrý dojem a měl tu pohodlí. Je tu k vidění **zajímavý nábytek** a další vybavení, něco máte možná i nakreslené na obrázku – zkuste hledat...

- Po nalezení přečte průvodce vzkaz od Půty, který je na lavabu, za umyvadlem.

Jsme tedy v Půtově jídelně a v jeho době sloužila i k přijímání hostů. Bylo běžné, že se některá společenská jednání pánů odehrávala u stolu. v příjemné atmosféře během hostiny se jednalo i o důležitých politických záležitostech.

A protože Půta byl správcem dvou krajů, hejtmanem Plzeňska a Prácheňska, a hlavním sudím království českého, v takové místnosti vlastně i **pracoval**, když domlouval různé záležitosti a jednal s ostatními pány.

„Právě jste našli předchůdce vašeho umyvadla! Je to nádoba na vodu, která vypadá jako drak. Věřili jsme, že takový vodní drak ochraňuje vodu, aby byla čistá a aby jí byl dostatek. Ruce jsme si myli i během hodování, protože jsme **většinou jedli rukama**, (někteří si masné prsty utírali do oblečení nebo dokonce do ubrusu. Naše zvyky u stolu byly možná trochu jiné než vaše.) (Dám vám ještě jeden úkol – zkuste přijít na to, co chybí na mém prostřeném stole.)“

Společně přejdeme teď do další místnosti – soukromé komnaty, abychom poznali i Půtovu rodinu...

4. LOŽNICE HRADNÍ DÁMY

- *Půta je zde představen jako **rodič** (otec a manžel).*
- *Vhodné místo pro výklad je u provazu nebo za provazem.*
- *Průvodce opět vyzve děti k hledání podle obrázku (kolovrátek) a po nalezení přečte vzkaz od Půty, který je pod kožešinou u prvních kolovrátků.*

Nacházíme se v komnatě **Půtovy ženy, Bohunky** Meziříčské z Lomnice. Zkuste najít jednu věc, kterou měla hradní paní v ložnici, aby se nenudila...

„Jestli jste našli i tento vzkaz, tak jste určitě v komnatě mé paní. Svou ženu **Bohunku** jsem měl moc rád. Vychovali jsme spolu **šest dětí**, (Kateřinu, Johanku, Břetislava, Jindřicha, Viléma

a Václava.)

Tady ve své ložnici má žena odpočívala a trávila čas s dětmi, ale někdy také se svými dvorními dámami. Sedávaly u kolovrátku a povídaly si o všem možném - tak, jak to dámy umí...

(Věděli byste, k čemu kolovrátek sloužil?)“

Kolovrátek slouží ke spřádání vláken, například ze lnu nebo z vlny.

Největším kusem nábytku je **postel s nebesy**, s rámem na závěs, který bylo možné zatáhnout a dáma tak měla soukromí a hlavně teplo. K tomu, aby byla ložnice teplejší, sloužily také ještě kožešiny na podlaze a tapiserie, velké tkané koberce, na zdech. Důležitým vybavením byly různé velké truhly na ukládání šatů, doplňků nebo osobních věcí (Skříň, kterou zde vidíte je až pozdější vynález.)

Průvodce může ještě dále rozvinout dialog a ptát se na vybavení ložnice – např. Co z nábytku, který tu vidíte, máte doma ve svém pokoji? → postel, skříň; Co naopak doma nemáte? → kůži zvířat na zemi, tapiserii na zdi, truhlu; apod.

Už jsme se dozvěděli, kde se tady na hradě přijímají návštěvy, jak Půta hodoval, jakou komnatu měla jeho žena Bohunka. Viděli jsme vlastně takovou předsíň, jídelnu a ložnici – místnosti, které máme v dnešní době doma také. Nyní navštívíme prostory, které my už doma nemíváme, ale Půta je na svém hradě vybudoval, protože pro něj byly velmi důležité a často je využíval...

5. HRADNÍ KAPLE

- *Půta je zde představen jako **věřící**.*
- *Vhodné místo pro výklad je před oltářem.*

Vstoupili jsme do kaple Nanebevzetí Panny Marie, kterou nechal Půta Švihovský vystavět přímo ve svém sídle. v době pozdního středověku, kdy Půta tento hrad budoval, bylo samozřejmě **náboženství velmi důležité**.

- *Průvodce vyzve děti k hledání – draka na malbě a po nalezení přečte opět vzkaz od Půty, který je položený za svatým otcem Augustinem vlevo u zdi.*

Zkuste najít další věc z obrázku, možná bude součástí výzdoby...

„Když jsem postavil tuto kapli, byla celá nádherně vyzdobená. Do vašich dnů se ale zachovala jediná nástěnná malba. Jsou na ní naše rodinné hrady a hlavně příběh o sv. Jiřím, jak zachránil princeznu před zlým drakem.

Prohlédněte si dobře toho rytíře – představte si, že se tu jako sv. Jiří nechal vymalovat jeden z mých synů! Je to Jindřich, který dostavěl náš hrad Švihov po mé smrti.“

Ano, je to doopravdy tak, že na této malbě je vyobrazen Půtův **syn Jindřich** Švihovský i se svou ženou Voršilou, ta je zde jako princezna. Všimněte si hlavně věrné podoby švihovského hradu po jeho úplném dokončení. Ostatní stavby na obraze jsou i další hrady a města, která Půtův rod Rýzmbeků vlastnil (hrad Skála, Rýzmbek a město Horažďovice).

V takovém prostoru jako je kaple, Půta kdysi, stejně jako my dnes, buď svolával mše i pro ostatní, anebo tu o samotě rozjímal a **modlil se**. Kde ale určitě nebýval sám, je následující reprezentativní místnost, kam se podíváme...

- Po ukončení výkladu nasměruje průvodce návštěvníky na točité schodiště a dále přes pavlán až do tanečního sálu – požádá dospělé doprovod, aby na své děti dohlédl, hlavně při přechodu pavlánu, z kaple odchází průvodce jako poslední.

6. TANEČNÍ SÁL

- Půta je zde představen jako **šlechtic** (jako hostitel, případně jako mecenáš umění).
- Vhodné místo pro výklad je nejprve uprostřed sálu.

V takto reprezentativní místnosti, jako je taneční sál, se mohly pořádat různé **společenské akce**. Půta, který patřil k významným a předním osobám v království, takové sešlosti také zřejmě organizoval. Vzhledem k tomu, že pocházel z významné šlechtické rodiny, byl jistě od mládí zvyklý na dobré způsoby a ovládal etiketu, správné společenské chování. K etiketě patřilo například i umět tančit a chovat se zdvořile k dámám.

- Průvodce dovede skupinu do míst pod kazetou Musica, aby bylo hledání pro děti snazší.
- Průvodce vyzve k hledání hudby a poté se přečte vzkaz od Půty, který je na okně, nejbliže u kazety Musica.

I právě teď, kdy žádnou hudbu neslyšíme, můžeme ji tady někde najít, podle jednoho obrázku v omalovávce...

V tanečním sálu je krásný malovaný strop a prameny někdy uvádějí, že i na švihovském hradě podobný dřevěný strop byl. Jisté je, že Půta měl velice rád krásné umění a často nechával díla u umělců zhotovovat, např. obrazy či kaple.

„Dříve jsem na hradě pořádal různé slavnosti, při kterých jsme tančili, a hrála živá hudba. Vy jste našli hudbu v tanečním sále alespoň namalovanou na stropě!

Takovému krásnému stropu říkáme kazetový – je zhotovený z dřevěných malovaných desek.

Byl vytvořen v období, kterému říkáme renesance, a najdete na něm plno zajímavých věcí a obrázků. Třeba právě dámu, která představuje hudbu.“

Tady v tanečním sálu se hradní pán chlubil svým tanečním uměním. Dále půjdeme do místnosti, kde budeme obdivovat rytířské umění...

7. ZBROJNICE

- Půta je zde představen jako **rytíř** (případně i jako diplomat a cestovatel.)
- Vhodné místo pro výklad je uprostřed místnosti.
- Zvláště zde dává průvodce pozor, aby se návštěvníci nedotýkali vystavených předmětů a aby děti neběhaly po místnosti.

Nyní jsme došli do zbrojnice, kde jsou k vidění nejrozdílnější zbraně a zbroje, v Půtově době nepostradatelné vybavení každého hradu.

- Průvodce vyzve k hledání meče a poté přečte vzkaz od Půty, který je za slavnostní zbrojí u meče.

Zbrání je tu tedy dost, my musíme teď najít přesně tu, kterou máme na obrázku...

Aby rytíři na bitevním poli obstáli, trénovali **na turnajích**, které pořádali i pro zábavu. Zde vidíte **zbroj** určenou právě pro turnaje. Zajímavá je především proto, že v ní jezdec na koni neviděl, protože hledí, část před očima, je v kuse. Bylo to především kvůli bezpečnosti. Protože rytíři a šlechtici jako Půta se turnajů účastnili hlavně pro zábavu a nebylo tedy cílem někoho příliš zranit.

Připomeňme, že Půta Švihovský byl tedy i rytíř, který se účastnil bojů a prokazoval tak svou statečnost.

Protože Půta Švihovský vykonával i funkci diplomata, hodně **cestoval**.

Možná tušíte, že se naše návštěva u Půty blíží ke konci. Ale nakonec tu máme ještě jednu zajímavost! – prošli jsme téměř celé Půtovo sídlo, navštívili jsme vstupní a hodovní síň, ložnici, kapli, taneční sál, zbrojnicu, tedy místa, kde se spalo, jedlo, veselilo, scházelo se s přáteli či rodinou. Nenapadá vás ještě nějaká místnost, která je doma potřeba...?

„Jste moc šikovní, jestli jste našli i tento starý meč. Je to nejstarší zbraň, kterou tu vidíte. Pochází z mých časů a byla to důležitá výbava každého pána. Takový meč se používal nejen v boji, ale i k pasování rytířů.

(Rytíři jako já byli skuteční siláci – když jsme vyjeli do boje, měli jsme meč, v druhé ruce štít a na sobě brnění nebo zbroj. K tomu všemu jsme ještě ovládali koně. Zkuste si to jen představit!)“

Důkazem toho, jak silní tehdy rytíři byli, je i fakt, že taková zbroj vážila až dvacet kilogramů. Je tu vystavený i dřevец, kterým bylo možné protivníka srazit z koně.

Svou statečnost prokázal například při obléhání města Horažďovice. Víme také, že bez váhání vyjel s vojskem do Uher pomoci králi Vladislavovi a že se proslavil odvážným útokem u města Košice.

Do Čech si z dalekých cest prý dovezl dokonce exotickou opici. Možná proto vznikly legendy o čertovi – místní v té době opici nikdy předtím neviděli, a tak jim mohla připomínat ďábla.

...ano, toaleta. Je možné návštěvníkům ukázat středověký záchod, tzv. převět.

- Průvodce vyzve návštěvníky ke společnému odchodu na vnitřní nádvoří.

8. VNITŘNÍ NÁDVOŘÍ a SKLEP

- Průvodce dbá na bezpečnost svou i návštěvníků a upozorní na opatrný sestup po kamenném schodišti.
- Uprostřed nádvoří průvodce ukáže, kudy vedla trasa prohlídky a společně s návštěvníky zrekapituluje, co všechno se dozvěděli o Půtově.
- Nakonec průvodce vyzve k poslednímu hledání dle omalovánky, hledání Půtovy pokladnice.

Nacházíme se právě na vnitřním **nádvoří** Půtova hradu. Jsme uprostřed, mezi oběma paláci, a můžeme tu dobře vidět, kudy jsme během návštěvy procházeli a které místnosti jsme navštívili.

Připomeňme zde ještě, jaký náš dnešní hostitel Půta byl.

Půta Švihovský byl ve své době každopádně výjimečný člověk –

(Příklad návodných otázek: Co se vám teď vybaví? Vzpomenete si, co jsme si o něm říkali? a jaký byl podle vás? Myslíte, že by si zasloužil, aby ho odnesl

byl **vzdělaný**, upřímný **křesťan**, měl rád umění, svou rodinu, byl čert?)
spravedlivý, **schopný a pracovitý**... a jistě proto byl i hodně
bohatý.

Zkuste přijít na to, kde tady mohl mít svou pokladnici...

Nápověda se skrývá v obrázku – na druhé straně listu je nakreslený jeden roh nádvoří. Děti mají poznat, který roh to je a do kterých dveří se vydat.

- *Průvodce zavede návštěvníky do sklepa, na místo, kde je vše připraveno k ražbě mincí.*
- *Průvodce musí co nejdříve rozsvítit, aby byl sestup po schodech bezpečný.*
- *Připomeneme, že Půta nám něco slíboval.*

V prvním dopisu, když nás Půta vítal, tvrdil, že má pro své hosty něco na památku – co to asi bude?

Je to Půtův, švihovský groš, který si děti za pomoci průvodce a rodičů mohou nyní vyrazit nebo jen vzít z truhličky.

- *Po vyražení mincí se průvodce se skupinou vrátí na vnitřní nádvoří, kde následuje pochvala dětí a rozloučení (stejně jako u základního okruhu Hrad.)*
- *Nakonec průvodce vyvede skupinu branou ven.*

PO VODĚ KOLEM HRADEB

INDIVIDUÁLNÍ PROHLÍDKOVÝ OKRUH

Autor: Lukáš Bojčuk, Linda Sikytová, Petra Vítková, 2022

Tato prohlídka vznikla při obnově jílové izolace vodního příkopu, odbahnění a zřízení nového mola pro parkování loděk. Nahradí dosud provozovanou půjčovnu loděk a povýší projíždku po vodním příkopu na individuální prohlídku s tématem „voda a hrad“.

Provozována bude pravidelně od května do září. Lodky nesou jména zajímavých žen z historie hradu:

VORŠILA – Voršila z Münsterberka byla manželkou Jindřicha Švihovského, který spolu s bratrem Václavem vlastnil a spravoval švihovský hrad. Přes veškeré handrkování mezi bratry byl hrad na začátku 16. století dostavěn. A tak se Voršila stala svědkyní dokončení hradního opevnění spolu s vodním příkopem. Kromě toho to byla hradní paní s významnými předky (např. Jiřím z Poděbrad). Její portrét a erb jsou dodnes k vidění v hradní kapli.

SYLVIE – Hraběnka Sylvie Kateřina Černínová se během svého působení na Švihově zasloužila o zastavení demoličních prací, které byly nařizeny císařem Ferdinandem III. Habsburským v roce 1653 na základě tzv. „demoličních dekretů“. Apelovala na císaře, aby škody způsobené demolicí byly Černínům vynahrazeny. Císař to odsouhlasil, ovšem on ani kraj na zaplacení neměli. V té chvíli bylo rozebírání hradu pozastaveno a nakonec úplně zrušeno.

V sylabu je uvedena především z důvodu informovanosti průvodců. Jistě budete návštěvníky na projíždku zvát nebo budete odpovídat na zvědavé dotazy. Může se také stát, že budete pověřeni předáním lodky návštěvníkům. V takovém případě dostanete další informace.

Následuje výpis jednotlivých zastavení, jak jsou použita v lodkách.

Vítejte

Vítejte na projížďce po vodním příkopu švihovského hradu. Máte jedinečnou možnost zažít vodní hrad z jiné perspektivy a odnést si tak netradiční pocit z návštěvy. Plavba proti proudu vás v osmi zastaveních seznámí s obranou hradu, který nebyl na kopci, a proto musel využít vodu. Cestou také poznáte zajímavosti, kterých byste si jinak ani nevšimli. Cestou zpět po proudu vás už nebudeme rušit. Jen nezapomeňte na poslední zastavení, které vás čeká ještě před kotvením.

Prosíme vás:

- Seznamte se s provozním řádem půjčovny
- Neznečišťujte vodu a nepoškozujte loď
- Nezajíždějte na mělčiny, břehy a na zdi
- Neskákejte do vody, použijte vesty pro děti a neplavce
- Nepožívejte alkohol, nekuřte
- Dodržujte stanovený čas výpůjčky

Ať se nikomu nic nestane a vyhneme se nepříjemným situacím...

1. Brýlová střílna

Ochrana vodou byla ve své době téměř dokonalá, přesto však bylo nutné vodní hladinu střežit. K tomu sloužily střílny rozmístěné tak, aby se dalo dohlédnout do všech zákoutí venkovního prostoru. Na několika místech se zde dochovaly střílny připomínající svým tvarem brýle. Na jednu z nich se právě díváte. Uvnitř této střílny se dodnes dochoval i dřevěný otočný mechanismus. Jde tedy o otočnou, tzv. bubnovou střílnu. Určitě tam nahlédněte po projížďce!

2. Ochoz s podsebitím

Mezi brýlovou střílnou a první okrouhlou baštou se v hradbě dochovaly ojedinělé pozůstatky hradebního ochozu. Z této strany je vidět řada úzkých střílen a mezi nimi stopy po šikmých vzpěrách, které tento dvoupatrový dřevěný ochoz nesly. K aktivní obraně hradu pomáhal množstvím střílen a dřevěnou lávkou s podsebitím. Na půdě dnešního obytného stavení jsou dochované i další prvky této konstrukce.

3. Obranné bašty

Důležitou roli hrály i hradební bašty, které umožňovaly střelbu do všech stran. Zdi s hranolovými baštami vystupujícími do vodní plochy na této západní straně hradu jsou typově o něco starší než části s okrouhlými baštami. V roce 1505 zde působil známý Benedikt Rejt, na jehož popud byla část zde u mlýna zbořena a znovu vystavěna i s novější okrouhlou baštou. Tomuto staviteli je připisováno i autorství brýlové střílny s dřevěnými bubny, kterou jste viděli na začátku plavby.

4. Vodní příkop jako náhon

Po třicetileté válce byly části hradeb zbourány a některé vodní příkopy zasypány. Zachovala se ale část, sloužící zároveň jako náhon k mlýnu, který stál u mostu mezi náměstím a hradem. Již více než sto let pohání na jeho místě voda elektrárnu. Vodu dnes stále používá i hrad – a to nejen při provozu půjčovny loděk. Pod vámi je na dně rozmístěno cca 600 m kolektorů k tepelnému čerpadlu, které už od 90. let 20. století vytápí obytnou a správní budovu.

5. Voda jako obranný prvek

Švihovský hrad je známý tím, že není na nepřístupném kopci či skále, ale naopak v údolí řeky Úhlavy. Při obraně sídla se tedy na vodu hodně spoléhalo. Vodním příkopem bylo obklopeno hradní jádro na dnešním vstupním nádvoří. Další vodní příkop chránil celý hrad i s předhradím. Po jeho zbytku se nyní plavíte. Dnešní louky v okolí byly navíc rybníky. Celá tato důmyslná soustava napájená z řeky znemožňovala dobyvatelům přiblížit se a účinně zaútočit.

6. Purkrabství s Kašperkou

Obranu jihozápadního nároží předhradí uzavírala gotická budova purkrabství se starou věží. Purkrabství dnes říkáme špýchar, protože byl později proměněn na stodolu. Věž zvaná Kašperka je nám trošku záhadou, protože v době stavby hradu už byl tento typ věže poměrně zastaralý. Víme ale, že v její spodní části bylo temné vězení, do kterého vedl jediný vstup ve výšce 9 metrů...

7. Řeka Úhlava

Řeka Úhlava pramení na svahu hory Pancíř na Šumavě. Měří něco málo přes 100 km, v Plzni se vlévá do Radbuzy a je tak přítokem Berounky. Slované jméno Úhlava, či Ouhlava, je odvozeno od slov úhel či ohyb a souvisí s jejím původně křivolakým tokem. Proti proudu můžete pokračovat přibližně 150 metrů až ke stavidlu. Za ním je starý jez a zbytky původních říčních meandrů z doby před napřímením toku a výstavbou nového jezu ve 20. století.

8. Padací most

První brána hradu (před vámi u kotviště) vedla do předhradí směrem od městečka. V místě dnešního kotviště by tedy vodní příkop pokračoval dál a místo po dlážděné cestě byste museli přejít padací most. Z poměrně vysoké vstupní věže se dochovalo pouze torzo. Ve vstupním otvoru kolem brány je však ještě dobře vidět vpadlina pro padací most. Těsně pod dnešní dlažbou jsou po stranách dochované dokonce i točnice.

ZA TAJEMSTVÍM STŘEVÍČKU

INDIVIDUÁLNÍ PROHLÍDKOVÝ OKRUH

Autor: David Růžička, 2020

Prohlídka okruhu Popelka (Za tajemstvím střevíčku) je určena především pro individuální návštěvníky. Pro předem objednané skupiny dětí nebo osob se zvýšeným zájmem o téma je zde navržen způsob komentované prohlídky.

Dalším úkolem textu je informovanost průvodců. Jistě budete návštěvníky na projížďku zvát nebo budete odpovídat na zvědavé dotazy.

První část textu kopíruje výstavu, jednotlivá patra a scény. Přináší možná konverzační témata a kvízové otázky pro práci s návštěvníky. Ve druhé části jsou informace o filmu, natáčení a lokacích.

POPELKA NA ŠVIHOVĚ

Výstava Za tajemstvím Popelčina střevíčku o filmu **Tři oříšky pro Popelku** vznikla na hradě v roce 2019 z materiálů staršího „Muzea Popelky“ v Počátkách. Prostřednictvím aranžovaných scén a fotografií představuje klíčové momenty z filmu, z natáčení, ale také z filmového života některých tvůrců.

Jednotlivá zastavení stručně popisují scénu a nabízí otázky dětem nebo konverzační témata.

1. Hradní nádvoří před baštou

Vincek (foto Vladimíra Menšíka) na saních veze dříví, pavlač evokuje tu filmovou, která byla jako kulisa přistavěna ke zdivu Západního paláce a k Červené baště, k níž byla přistavěna i filmová brána, kterou vjíždí poselstvo. Na pavlači stojí postavy macechy a její dcery Dory. Nechybí ani holubník, evokující filmový holubník, který se tehdy nacházel uprostřed části nádvoří sevřené stodolami.

- Poznáš jednotlivé postavy?
- Poznáš, kterou scénou filmu jsou inspirovány?
- Proč si myslíte, že je výstava o Popelce právě na Švihově? Souvisí nějak náš hrad s filmem?
- Máte rádi tuto pohádku?
- Kdy se tato pohádka dává v televizi? Apod.

2. Před vstupem do bašty

Velkoplošné fotopostavy prince a jeho přátel (pobočníků) mohou sloužit jako fotokoutek. Kamenná sova Rozárka před vstupem.

- Koho fotografie představují?
- Co se postavy právě chystají dělat?
- Vyskytuje se v pohádce sova? Jak se jmenovala? A jakou měla roli?
- Pamatuješ si z filmu, jak to měli s učením? Poslouchali svého preceptora nebo mu spíš utíkali?

3. Spodní patro

Vincek jede nakoupit na ples.

(Možná kontroverze – Vincek, když mluvil s Popelkou, která prala prádlo v potoce, jel teprve do města, takže by měl mít saně prázdné. V naší scéně ovšem veze nějaké krabice, u nohou má dokonce dárek, tedy jako by se z města už po nákupech vracel na statek. Pokud by nějaké dítě na tuto kontroverzi upozornilo, je na průvodci, aby se s tím kreativně popasoval.)

- Kam Vincek jede? Myslíte, že teprve jede do města nebo se z něj už vrací?
(Jede na nákupy, scéna setkání s Popelkou předchází té s návratem. Vincek, dojatý Popelčíným osudem – macecha ji nechala prát prádlo v ledové vodě – se zeptá, co by jí měl přivést z města. Popelka mu odpoví, že to, co mu cestou cvrnkne o nos).
- Co Popelka právě dělá?
- Jak se jmenuje pejsek, který Popelku sleduje při praní prádla?
(Tajtrlík)
- Když si něco ušpiníte, pere vám to maminka nebo už jste zkoušeni něco vyprat sami? Jak se to povedlo/nepovedlo? Prali jste ve studené nebo v horké vodě?
- Proč se vlastně pohádka jmenuje Tři oříšky pro Popelku?
- (Postava skrytá v křoví za Vinckem je princ. Evokuje moment Vinckova návratu, kdy mu princ s přáteli na lovu z legrace sestřelí na hlavu ptačí hnízdo, ve kterém jsou tři kouzelné oříšky a ty Vinckovi cvrnknou o nos – rozhodne se je tedy vzít Popelce, na kterou už „málem zapomněl“).
- Co říkaly na Vinckův dárek macecha s nevlastní sestrou Dorou?
(Ptaly se, co to je a už to vypadalo, že oříšky Popelce zabaví, ale pak jí je hodí zpátky s pohrdlivým úsměškem – Jako nějaká veverka!)
- Víš, jaké troje šaty se ukrývaly v kouzelných oříšcích?
(Lovecká kamizola, plesové červánkové šaty a svatební šaty)
- Co spadlo Vinckovi do klína, když se vracel na saních z města?
(Tři oříšky)
- Jak se jmenuje herečka, která hrála roli Popelky?
(Libuška Šafránková)

4. První patro

Popelčina skrýš, sova Rozárka – Setkání na lovu, lesní scéna s princem a jeho přáteli (Kamil a Vítek, společně na lovu), kuše, šíp, rukavice s prstenem.

- Máte svůj pokojíček nebo alespoň koutek? Kam si schováte své hračky? Máte nějaký poklad, který na rozdíl od ostatních hraček/věcí je někde ukrytý? Ve skříňce? Kufříčku? Krabici?
- Co si myslíte, že je nejlepší skrýš?
- Proč byla Popelčina skrýš bezpečnou?
(Střežila ji Rozárka a skrýš byla daleko od statku, muselo se tam přijet na koni. Nehrozilo, že by tam Macecha někdy zavítala).
- K lovu: Jak se jmenuje zbraň, kterou mají princ, jeho kumpáni i Popelka?
(kuše)
- Co se z ní střílelo?
(šípky)
- Víš, jak kuše fungovala, na rozdíl od luku?
(noha se zaklesla do držadla na špici kuše, pomoci zařízení natáhla tětíva a zaklesla. Odsud ji pak uvolnilo stisknutí spoušti).
- Které zvíře princ ulovil?
(lišku)

- Co bylo hlavní loveckou disciplínou, která měla vést k vyhlášení krále lovu?
(Sestřelení dravce)
- Proč princ střelbu vzdal?
(Dravec už byl moc vysoko a princ si nevěřil, že by ho zasáhl)
- Co měla Popelka na sobě?
(Loveckou kamizolu)
- Za koho ji považovali?
(Za mladého lovce)
- Za kým chodila Popelka do své skrýše, kde uchovávala i tři kouzelné oříšky? Vzpomeneš si, jak se jmenovala zvířátka, se kterými Popelka kamarádila?
(Sova Rozárka, pes Tajtrlík, koník Jurášek)
- Jaká odměna měla připadnout králi lovu?
(Vzácný prsten)
- Jak se jmenoval herec, který si zahrál prince?
(Pavel Trávníček)

5. Druhé patro

Kuchyně na statku, kuchtík, hrad Švihov jako filmová lokace, Popelčin statek. Z fotoalba Pavla Trávníčka (vitríny představují profesní život a kariéru herce). Panely o různých tematických aspektech spjatých s pohádkou: Hudba, hudební skladatel, textař – viz. doplňující informace na konci tohoto materiálu. Videoukázky z pohádky. Přípravy na zámecký ples.

- Co dělá Popelka a obytné světnici statku? Co dělá macecha? Jak se líbí Popelce to, co dělá?
A co vy, uklízíte rádi? Co děláte za domácí práce vy? Je důležité pomáhat rodičům?
- Koho zachránila Popelka před výpraskem, když vzala na sebe vinu za rozbitou mísu?
(Kuchtíka)
- Jak se jmenoval režisér filmové pohádky Tři oříšky pro Popelku?
(Václav Vorlíček)
- Byli jste někdy na plesu? Třeba na maškarním? Co se vám líbilo? Jakou jste měli masku? Máte rádi dětské diskotéky s dětskými písničkami?
- Jaké zvíře připomíná plesový klobouk macechy?
(Netopýra)
- Kdo je vlastně macecha? A musí být vždycky nutně zlá?
(Nevlastní maminka, ta Popelčina umřela stejně jako později i její tatínek.)
- Co vidíme za ptáčky?
(holuby)
- Proč přiletěli za Popelkou?
(pomoci jí s přebíráním hrachu)
- Směla jet Popelka s macechou a nevlastní sestrou Dorou na ples?
Ne. Dora, nevlastní sestra Popelky, jí to sice žertem nabídne. Popelka dá najevo, že by ráda, ale macecha se na ni oboří, má-li Popelka málo práce? Aby nemohla jet na ples, musí Popelka konat zbytečnou činnost – přebírat hrách.
- Jaký trest vymyslela macecha pro Popelku za rozbitou mísu?
Tohle je trochu chyták, macecha se nad Popelkou ve filmu jen pohrdlivě ušklíbne. Následuje scéna, ve které Popelka pere v zimě prádlo u potoka, na Vinckův soucitný dotaz Popelka přikývne, že ji tam poslala macecha, ale že by to bylo výslovně za trest kvůli rozbité míse ve filmu nikde nezazní.

6. Třetí patro

Ples na princově zámku (Moritzburg v Sasku). Preceptor, tribuna s hudebníky. Tančící princ, tančící Popelka, královský pár, šašek, mohutná Droběna, která prince vyzvala k tanci (žertovná scéna).

- Jak se říká ve filmu postavě, která drží hůlku a řídí průběh plesu?
(preceptor)
- Co by mohlo znamenat slovo preceptor?
(v podstatě znamená „učitel“, ale v původním významu to byl „mnich, zodpovědný za hudbu v klášteře“. Zde jako domácí učitel.)
- Chodil princ do školy? Vzpomeneš si na nějaké předměty?
(Hodina dějepřavy, tanec, etiketa)
- Víš, co je dějprava?
(dějepis)
- Víš, co je etiketa?
(soubor pravidel zdvořilého chování)
- Co řekl na plese princ, že bude raději dělat, aby nemusel tančit s princeznami a dívkami, které se mu nelíbily?
Že bude raději v lese kácet dříví. Král mu rozzlobeně odvětlí, aby šel tedy ale hned. Náhle odcházející princ potká ve dveřích Popelku.
- Při tanci řekla Popelka princí hádanku: *Tváře umouněné od popela, ale kominík to není... Luk a kamizola, ale myslivec to není... Šaty s vlečkou, stříbrem vyšíváné, ale princezna to není... Kdo je to?!!!*
Přece Popelka!

Zámecké chodby s množstvím sálů a komnat, kudy Popelka utíkala z plesu, aby se stihla vrátit včas byly pro Popelku trochu jako bludiště. Najdi tedy v našem zlatém bludišti cestu k Popelčinu ztracenému střevíčku.

- Víte, jak se ve skutečnosti jmenuje princův zámek?
(Moritzburg)
- Víte, kde leží?
(V Německu – konkrétně v Sasku, nedaleko Drážďan)
- Proč mohla Popelka na ples?
(holoubci jí pomohli přebírat hrách smíšený s popelem, to bylo před návštěvou plesu; Popelka našla v kouzelném oříšku plesové šaty, bylo tedy jasné, že má jet na ples. Bylo to takové znamení osudu)
- Úkol: Zámek s jeho množstvím chodeb byl pro Popelku, dceru statkáře, bludištěm. Pomůžeš Popelce nalézt cestu? Víš, jakým způsobem přinesl ztracený střevíček Popelce štěstí?
- Úkol: Vyfotografujte se při zkoušce střevíčku a dejte foto na náš facebookový profil Za tajemstvím Popelčina střevíčku...
- Jak to bylo s Popelkou dál, když utekla z plesu?
(běžela na statek do své komůrky)
- Proč princ s kumpány vyrazili Popelku hledat?
(Princ se zamiloval a chtěl si vzít Popelku za ženu)
- Věděl princ, kdo Popelka je a odkud přišla na ples?
(Nevěděl, ale vystopoval ji ke statku)
- Co macecha s Dorou?
(Došlo jim, že Popelka je onou tajemnou krásnou princeznou, která okouzila prince)
- Jak chtěl princ Popelku najít?
(Popelka při útěku ztratila střevíček, protože měla neobvykle malou nožku, rozhodl se princ, že ta z dívek, která střevíček obuje, se stane jeho ženou)
- Jak chtěly macecha s Dorou prince obelstít?
(Macecha po návratu z plesu poznala podle šatů Popelku a sebrala jí závoj, který nasadila Doře. Chtěla donutit prince, aby se s Dorou nejdříve oženil a nezkoušel jí střevíček.)

INFORMACE O FILMU

Natáčelo se na vodním hradě Švihov (Popelčin statek/Popelčina tvrz), v okolí Švihova (Mezihoří, hráz rybník se scénou, ve které se topí Macecha s Dorou, nevlastní sestrou Popelky, nebo sad mezi Švihovem a Mezihořím, kde stávala Popelčina skrýš), na Klatovsku, v lesích kolem Javorné u Čachrova, v barrandovském studiu a ve východním Německu (ve Studiu Babelsberg a u zámku Moritzburg).

Švihov jako Popelčin statek/tvrz – nádvoří:

- Patrný je špejchar a hospodářská stavení
- Na nádvoří byl umístěn holubník
- Před okna západního paláce přistavěna Pavlač – kulisa
- K Červené Baště byla přistavěna kulisová brána (tudy vjíždí královská družina)
- V sadu za stodolou – kulisová brána

Anotace filmu

Odehrává se podle klasického schématu pohádky o Popelce, která doma musí snášet ústrky macechy a nevlastní sestry, v kouzelných oříšcích dostane plesové šaty, ve kterých na ples okouzlí prince. Při útěku ztratí střevíček, který princ zkouší všem dívkám v okolí, ale jen Popelce padne jako ulitý. Nakonec Popelku ze statku odvede. Oproti ostatním filmovým zpracováním Popelky jsou v této verzi hlavní hrdinové obohaceni o nové vlastnosti: Popelka je v podání Libuše Šafránkové živější – ovládá jízdu na koni, střílí z kuše jako obratný lovec. Princ Pavel Trávníček představuje svéhlavého mladíka, oddávajícího se raději lovu a zábavě s kamarády nežli pilování dvorní etikety a přípravám na ples, při němž si má najít nevěstu.

Děj filmu

Popelce v útlém dětství zemřela maminka a její otec, bohatý statkář se rozhodl znovu oženit, aby děvče nevyrostlo samo. Macecha si přivedla dceru Doru, která byla podobně stará jako Popelka. Tatínek měl Popelku rád, trávil s ní spoustu času, naučil ji jezdit na koni, střílet z kuše a další dovednosti, které by se spíš hodily pro chlapce. Po statkářově smrti majetek zdědila jeho druhá žena. Společně s dcerou tyranizují čeledíny, Popelce se vysmívají a vymýšlejí pro ni ty nejpodřadnější práce. Popelka vše s pokorou snáší a věří, že se jednou vše obrátí v dobré. Volný čas tráví s oblíbenými zvířaty, která jí její lásku oplácejí. Před třemi lety dostala od tatínka bílého koně Juráška, na statku jí dělá společnost pes Tajtrlík. Její poklady, které si schovává v malém špejchárku v lese, střeží sova Rozárka.

Jedné zimy panuje na statku čilý ruch, očekává se návštěva královské rodiny, která míří na svůj nedaleký zámek. Nervozní statkářka kontroluje stav prací a čeledíny, z Popelky však vyznačuje klid.] Pomocník v kuchyni rozbije mísu, statkářka jej chce potrestat karabáčem, ale Popelka vezme vinu na sebe. Macecha jí za trest přikáže přebírat hrách s popelem. S přebíráním luštěnin dívce pomohou holubi, které pustila do místnosti. Před příjezdem královské družiny si Popelka přes zákaz macechy vyjede na Juráškově na výlet do lesa do starého špejchárku za sovou Rozárkou. Na statek dorazí královská družina, ale princ chybí. Statkářka je zklamaná z princovy nepřítomnosti a vyprosí si, aby ji s dcerou král pozval na velkolepý ples do zámku, kam panovník plánuje sežvat nezadané dívky, neboť chce syna oženit.]

Princ se svými pobočníky utekl na lov do zasněženého lesa. Popelka mladíky spatří a rozhodne se je sledovat. Princ míří kuší na laň, Popelka mu do obličeje hodí sněhovou kouli, aby mu střelu překazila. Princ s družinou začnou dívku pronásledovat. Ta jim utíká mezi závějemi, schovává se pod skalním převísem a mezi stromy. Urození mladíci využijí početní převahy, rozdělí se a Popelku obklíčí. Utahují si z ní, že je malá holka, neopeřené kuře, cácora a vyhrožují jí trestem, na což jim Popelka drze odpovídá. Dívce se podaří utéct, nasedne na princova nezkrotného grošáka a ujede jim. Přesedlá na Juráška a grošáka pošle zpět. Urozené mladíky zatím pronásleduje preceptor, který je má podle králova příkazu dovést zpět. Král cestou na zámek syna kárá a vyhrožuje mu svatbou. Statkářka pošle podkoního Vincka do města s povozem nakoupit látky, ten cestou uvidí Popelku, která na příkaz macechy v potoce pere prádlo, a ptá se, co jí má dovézt. Ona skromně řekne, aby jí přivezl „to, co mu cestou cvrkne do nosu“.

Celý zámek se připravuje na ples. Princ s přáteli raději uteče do lesa, kde uslyší cinkající rolničky z projíždějícího povozu dřímajícího Vincka. Sestřelí opuštěné ptačí hnízdo tak, aby spadlo podkonímu přímo na hlavu. Ten se probudí, ve hnízdě najde tři lískové oříšky a vzpomene si na slib Popelce. Ta se z dárku raduje a uschová jej mezi své poklady k sově Rozárce, které se svěří, že by se ráda podívala za princem, ale schází jí vhodné oblečení. Jeden z oříšků upadne na zem, nakrápne se a po rozlousknutí z něj vypadne lovecký komplet s kamizolou a klobouk s pérem. Popelka se převlékne a vyrazí na projíždku do lesa, kde probíhá královský hon. Princ skolí lišku a k získání titulu krále lovu a krásného prstenu z královské pokladnice musí zastřelit ještě dravého ptáka. Jeden takový krouží nad lesem. První dvě rány vystřelí princovi souputníci, ale netrefí. Princ se své šance vzdá, neboť se domnívá, že pták je příliš vysoko. Popelka však dravce sestřelí, ten padne k mladíkovým nohám. Princ Popelku nepozná a navlékne jí vyhraný prsten. Popelka potvrdí své střelecké umění a sestřelí šišku z vrcholu stromu se slovy „to u nás dokáže malá holka“, načež uteče a převlékne se. Princ domnělého myslivce pronásleduje, ale narazí jen na umouněnou Popelku.

Popelka obsluhuje macechu s nevlastní sestrou, které se chystají na královský ples. Dívka prosí, zda by mohla jet s nimi a podívat se do zámku alespoň oknem. Obě ženy se jí vysmějí a statkářka jí opět zaúkoluje tříděním čočky a kukuřice. S nesmyslným trestem pomohou holoubci a Popelka si jde postěžovat Rozárce, že jí maminka slibovala šaty růžové jako červánky se závojem. Na Rozárčinu radu dívka hodí druhým oříškem, z něhož vyklouznou krásné plesové šaty. Dole na ni čeká již osedlaný Jurášek. Při zahájení plesu preceptor královské rodině představuje vdavekchtivé dívky a jejich matky. Princovi se do ženění ani tance příliš nechce. Na otcovu výzvu si poslepu vybere tanečnici – Popelčinu nevlastní sestru Doru, kterou však předběhne rázná dcera paní z Outlova, Droběna. Ta s následníkem trůnu tančí velmi svérázně. Popelka přijela k zámku na Juráškově a oknem zahlédne prince, jak zrovna tančí s Dorou. To dívku zamrzí a váhá, zda má na ples vůbec jít.

Princ je stále v jednom kole, ale dívku svého srdce mezi účastnicemi ne a ne najít. Pohádá se s otcem a rozhodne se odejít se slovy, že „to bude raději kácet stromy“. Zrovna ve chvíli, kdy princ odchází, do sálu vkročí Popelka, která se závojem chrání před poznáním. Vyčíní princ, že ji dosud nepřivítal, ale nechce mu stát v cestě, když právě odchází. Princ se zahanbeně omlouvá, Popelka jej okouzila. Vyzve ji k tanci, snaží se odhalit identitu tajemné krásy a oznámí jí, že si ji vezme. Popelka troufale odvěti, že se nezeptal, zda by ho vůbec chtěla a dá mu hádanku: „poprvé: Tváře umouněné od popela, ale kominík to není. Podruhé: klobouk s peřím, luk a kamizola, ale myslivec to není. A potřetí: šaty s vlečkou, stříbrem vyšíváné, ale princezna to není, jasný pane.“ Princ si neví rady, Popelka se s ním proto rozloučí a prchne z tanečního sálu. Na schodech ztratí střevíček, který najde princ, který dívku se svými pobočníky pronásleduje až ke statku. Princova družina buší na vrata a když nikdo neotvírá, vlomí se dovnitř. Služebnictvu řekne, že hledá princeznu, která před chvílí přijela. Poddaní se mu vysmějí, protože žádná princezna na statku přece nežije. Princ trvá na svém a chce vidět všechny ženy a dívky a vyzkoušet jim nalezený střevíc. Prohlásí, že jeho ženou se stane ta, které střevíc padne. Střevíček je ale všem malý.

Vincka napadne přivést Popelku, která na dvoře chybí. Celé osazenstvo statku dívku hledá, ale najdou jen slavnostně osedlaného Juráška. Na statek přijede statkářka na saních, vypátrá Popelku, spoutá ji a sebere její šaty, do kterých se obleče Dora. Na dvoře nasednou do saní, princ chce vyzkoušet dívce v růžových šatech střevíc. To statkářka odmítne, vytrhne mu střevíček z ruky a rychle odjíždí. Urozený mladík je sleduje, sáně spadnou do rybníka, on se oběma ženám snaží pomoci dostat se ven. V Popelčiných šatech však pozná Doru a uhání zpátky na statek. Popelka se sama osvobodí a odejde k Rozárce, na zem hodí poslední oříšek, ze kterého se vyloupnou svatební šaty. Princ se za svítání vrací k usedlosti, kam přijíždí i Popelka na Juráškově. Princ děvčeti nasadí střevíc, který jí padne jako ulitý. Chasa mu pomůže rozluštit Popelčinu hádanku. Zamilovaná dvojice opustí zdi statku a ujíždí zasněženými pláňmi pryč.

Scénář a příprava natáčení

Scénář napsal František Pavlíček, jako autorka je uvedena Bohumila Zelenková, která kryla pravého scenáristu Františka Pavlíčka, kterému v té době komunisté nedovolili pracovat.[5] Scénář vznikl podle námětu pohádky Boženy Němcové, O Popelce, avšak scenárista se původní předlohy příliš nedržel.[6] Pohádka české spisovatelky je spíše hororově laděná a Popelka je zde ztvárněna tradičně – jako trpící,

unylá a špinavá. Naopak v Třech oříšcích pro Popelku se z ní stala energická a vzpurná dívka, která prince dokonce provokuje.

První nabídku se scénářem dostal Jiří Menzel, který získal i patřičná povolení, ale tehdejší ústřední dramaturg Filmového studia Barrandov Ludvík Toman nesouhlasil a scénář zadal v létě 1972 Václavu Vorlíčkovi, který byl považován za méně problematického. Ke změně režiséra došlo také proto, že Jiří Menzel nechtěl přistoupit na koprodukcii s DEFA. Vorlíček si pro pohádku vymyslel bohatou výpravu, chtěl film zasadit do období renesance. Proto na spolupráci s DEFA kývl, čímž získal na natáčení více finančních prostředků.

Tři oříšky pro Popelku se měly původně natáčet v létě, děj se odehrával mezi sytě zelenými stromy a zurčícími potůčky. V říjnu 1972 však do Prahy přijeli zástupci DEFA s návrhem, že mají na prosinec a leden volných 800 lidí. Vorlíček na nabídku kývl, avšak odmítl variantu, aby se exteriéry natočily až v létě, protože by se do té doby mohlo něco stát.[10] Rozhodl se proto pohádku zasadit do jiného ročního období, než bylo plánováno. Přitom si představoval obraz vlámského malíře Pietera Brueghela, Zima. Zimě se musel přizpůsobit scénář i vtipky.[9] Do dokončeného scénáře byla také přidána postava preceptora. Právě zimní prostředí a hudba Karla Svobody se zvonečky dodaly filmu vánoční atmosféru.

Obsazení

Na obsazení obou hlavních rolí probíhaly po Československu rozsáhlé konkurzy. Původně měla Popelku hrát blondýnka Jana Preissová,[9] která však roli kvůli svému těhotenství nedostala. Pak si někdo ze štábu vzpomněl na Libuši Šafránkovou, která ve filmu Babička hraje Barunku. Šafránková na roli ihned kývla. Z dětství uměla dobře jezdit na koni, proto nepotřebovala jezdecký výcvik. Pouze ve scéně, kdy Popelka skáče v lese přes pokácený strom, měla záskok.

Herec pro roli prince byl vybírán na kamerových zkouškách, uvažovalo se i o Janu Hrušínském či Jaroslavu Drbohlavovi, ten však nakonec hrál Vítka. Nakonec režisér vybral čerstvého absolventa pražské konzervatoře Pavla Trávníčka, který se kamerových zkoušek účastnil poprvé v kariéře. Režisér Vorlíček jej také znal z absolventského filmu na FAMU, kde Trávníček hrál vojáka v prezenční službě ve filmu Jaroslava Soukupa. Roli namluvil Petr Svojtka, protože podle režiséra Vorlíčka měl Trávníček silný moravský přízvuk, ten to však popírá.

Představitelka Dory, Dana Hlaváčová, byla v době natáčení těhotná, její šaty byly proto volnější a scénu, kdy s macechou padá do jezera, točili kaskadéři. Hlaváčová si stejnou roli Popelčiny sestry zahrála v pohádce Popelka z roku 1969. Vorlíček se do filmu snažil dostat trochu laskavého a přátelského humoru, ale chtěl aby zůstal pouze jako koření a ne základní surovinou. Proto pro některé vedlejší úlohy vybíral komické typy herců. Podkoního Vincka ztvárnil Vladimír Menšík, preceptora Jan Libíček a vdavekchtivou urozenou slečnu Droběnu z Outlova Helena Růžičková. Ta se v němčině jmenovala Kleinröschen (malá růžička). Jejím komediálním talentu Vorlíček využil ve scéně, kdy Droběna nadzvedne prince nad parket a tančí s ním jak s pytlím brambor. Trávníček o tomto úmyslu nevěděl dopředu, takže jeho zoufalý výraz není hraný.

Podle koprodukční smlouvy s DEFA byli do filmu obsazeni i němečtí herci. Roli krále si zahrál Rolf Hoppe, v té době často obsazovaný herec (zejména do negativních) rolí Vorlíčka zaujal svými modrými očima. Karin Leschovou si na pokyn DEFA vybral sám Hoppe. Vorlíček říká, že si ji vybral podle fotky v castingovém archivu, do té doby nic většího nehrála. Dabéry do češtiny i do němčiny vybírali především pomocní režiséři z obou stran. Komparz na plesu čítal přibližně sto tanečníků. Tvořili jej převážně tanečníci z východoněmeckého televizního baletu DDR-Fernsehballett.

Popelka i princ měli více koní, protože ti se v té době nemohli převážet přes hranice kvůli slintavce a kulhavce, které se v té době v Československu vyskytovaly. Jurášci (v němčině Nikolaus) byli tři – dva čeští a jeden německý, který se jmenoval Bonek. Lze je odlišit podle srsti, kůň ve stáji a u zámku má zimní srst. Sestřelený dravec byl skutečný, od podzimu jej měl zmrazeného šumavský hajný. Pták byl před natáčením

rozmrazen, aby byl vláčný. Při filmování jej ze vzduchu shazoval sám režisér Vorlíček. Sova byla zapůjčena z berlínské zoo, Vorlíček do ní musel šfouchat špejli, aby mrkala.

Kostýmy

Kostýmy vytvořila výtvarná dílna Theodora Pištěka, za německou stranu se o kostýmní výpravu staral Günter Schmidt. Vyrobito se 80 originálních kostýmů. Pro nedostatek kvalitních materiálů je velká část vyrobena z krimplenu. Kostýmy byly původně navrženy na letní natáčení, takže v nich herci v zimě mrzli. Popelčin střevíček byl vyroben ve třech velikostech, aby na kameře vynikl.

Hudba

Hudbu složil Karel Svoboda. Nahrál ji Filmový symfonický orchestr pod vedením dirigenta Štěpána Koníčka. Ústřední píseň Kdepak, ty ptáčku, hnízdo máš v podání Karla Gotta nahrál ji orchestr Ladislava Štáidla, slova napsal jeho bratr Jiří. V německé verzi zní pouze instrumentální verze písně, protože Karel Gott tehdy zpíval u konkurence píseň Včelka Mája.

Natáčení a filmové lokace

Film se natáčel na drahý barevný film, proto se většina záběrů točila na první pokus. Natáčení začalo v prosinci 1972 v ateliérech Babelsberg, kde byly postaveny kulisy pro scény na tanečním sále a interiéru špejcharu s Rozárkou. V lednu 1973 se natáčely exteriéry okolo zámku Moritzburg. Plesové scény se uvnitř nenatáčely, protože tamější taneční sál je obložen černými koženými tapetami zdobenými zlatem, což Vorlíčkovi spíše připomínalo hrobku. Natáčení provázal nedostatek sněhu. Proto byl použit sníh umělý, který vyráběly rybí konzervárny z rozemletých rybích kostí. Sníh zapáchal a do druhého dne se rozložil. Sypal se však pouze na místa, která snímala kamera.

V Československu se natáčela druhá polovina filmu (exteriéry, statek, hluboké lesy). Scény u špejchárku se točily u Klatov, cesty do špejcharu na úpatí hory Běleč, okolo Onoho Světa se odehrávaly lovecké scény, v Mezihoří se odehrál pád saní do Panského rybníka. Vodní hrad Švihov posloužil jako kulisa statku, vybral jej filmový architekt Oldřich Bosák. Samotný hrad se však ve filmu neobjevuje. Dostavovaly se tu stodoly, obytná část a sádrová brána. Natáčelo se na Červené baště, na nádvoří byl umístěn holubník. Místní obyvatelstvo si ve filmu zahrálo jako komparz. I natáčení v Československu se zpočátku potýkalo s nedostatkem sněhu, na Švihově se střikaly střechy vápnem, jako umělý sníh sloužil rozemletý polystyren. Štáb čekal, až napadne sníh. Poté jej napadlo tolik, že se nebylo možné dostat do původně vybraných lesů.

Chyby ve filmu

Popelka při útěku před princem drží bičík, který v předchozím záběru neměla. Na honu princ zastřelí lišku, která si následně vytahuje šíp z břicha. Když ji sluha na dalším záběru zvedne, má jinou barvu a je úplně zmrzlá. Při přípravách na ples král vykukne z okna, uvidí princova koně, který je celý bílý a připomíná Popelčina Juráška, i když princ jezdí na grošákově. Během scény, kdy Vincek řeže v sadě dříví, je v mlze za ním vidět sloup s elektrickým vedením.

Premiéra a vysílání

Česká premiéra byla stanovena na 16. listopad 1973 v pražském kině Blaník na Václavském náměstí v Praze. Pohádka se však objevila už na Národní přehlídce filmů pro děti v Ostrově nad Ohří.] Po uvedení v kinech sklídl film mezi diváky úspěch, v některých pražských kinech se hrál až do června 1974, v televizi se poprvé vysílala 24. prosince 1974. Premiéra ve Východním Německu se konala 8. března 1974, v tehdejší Západní Německu pak 19. prosince 1974, v televizi se poprvé vysílala 26. prosince 1975. Například v roce 2014 ji německé televizní stanice vysílaly ke konci roku osmnáctkrát.

Pohádka je však oblíbená i v dalších zemích. Ve Španělsku se Tři oříšky pro Popelku vysílají dopoledne 24. prosince. Film se hraje i na Filipínách, ve Spojených arabských emirátech, na Slovensku, ve Švýcarsku a Rakousku. Ve Švédsku taky v sedmdesátých letech. V Norsku, kde film měl premiéru v roce 1975, se pohádka vysílá každoročně na Štědrý večer, v pětimilionové zemi ji sleduje každý pátý obyvatel. V roce 1993 veřejnoprávní norská televize NRK Popelku neodvysílala, do televize pak volali rozhořčení diváci

a před sídlem stanice se sešli i demonstrující. Vysílá se zde s dabingem herce Knuta Risana, pod kterým je slyšet čeština. V roce 2005 vyšlo v Norsku DVD s filmem, za první týden se prodalo 21 tisíc exemplářů.

Ze setkání na Moritzburgu v roce 2013 se také natáčel hodinový dokument televize MDR, odvysílán byl 22. prosince 2013. Vystupují v něm režisér Vorlíček, Trávníček i Karel Gott. V roce 2013 Westdeutscher Rundfunk Köln natočil o filmu třicetiminutový dokument *Auf den Spuren von Aschenbrödel* (Po stopách Popelky).

V roce 2014 byla jedna z původních kopií filmu zrestaurována, pohádka byla digitálně vyčištěna, převedena do vysokého rozlišení, došlo k úpravě barevných tónů a zvýšení ostrosti. Restaurovaná verze měla premiéru na Velikonoční pondělí na obrazovkách České televize.

Kritika

Tři oříšky pro Popelku obsahují tradiční schéma střetu dobra a zla. V tomto romantickém příběhu na konci nezvítězí jen láska, ale i spravedlnost. Podle kurátorky výstavy na Moritzburgu Margitty Hensel popularita filmu souvisí s touhou diváků po svobodě, spravedlnosti, štěstí a blahobytu. Má v sobě humor, který však nepřechází do směšnosti a neubírá dramatickosti, neobsahuje však velké filmařské triky. Podle analýzy v *Die Welt* by bez sněhu se film nestal kultem, takto patří k vánočnímu programu jako adventní kalendář, svíčky, stromeček a cukroví. Podle recenze v *Die Welt* „Přesně odpovídá tomu, jak chtějí být viděny moderní postfeministické ženy.“

Česká Popelka Boženy Němcové má na rozdíl od té německé pořád dobrou náladu, chuť do života a nenaříká na osud, vtip a divokost jí propůjčil scenárista František Pavlíček. Tato Popelka je emancipovaná, obléká se jako kluk, rajtuje, loví, je drzá. Přitom ztělesňuje docela zvláštní duch odporu, dokáže reagovat ironicky a s humorem. Přes všechna pokoření si dokáže užívat života. Poté, co ji macecha uráží, nasedne na koně a prohání se lesem. Popelka má štěstí sama v rukou, zároveň důvěřuje osudu. Když si její příbuzné objednávají u Vincka, co jim má koupit ve městě, a on se jí zeptá, co jí má koupit, nerozpláče se, dokáže ještě dělat vtipy. Tato Popelka je jako princezna, ale cool princezna. Místo kočáru z dýně jezdí na vlastním koni, místo zaplétání copů raději střílí z kuše, donutí nemotorného prince se snažit a pochybovačně se jí tázat, zda by jej chtěla. Tato Popelka nečeká, až ji princ osvobodí, kromě půvabu oplývá i sebevědomím, duchaplností a je neobyčejně aktivní.

K takové Popelce by se nehodil princ v uniformě z pohádek bratří Grimmů. Tento princ je svéhlavý, někdy nemotorný mladý muž, který před těsným dvorským životem utíká podobně jako Popelka z dosahu macechy.

Ocenění

Ještě před premiérou se pohádka objevila na Národní přehlídce filmů pro děti v Ostrově nad Ohří, kde film získal Křišťálovou vázu a oba představitelé hlavních rolí získali za nejlepší herecké výkony Zlatého Ledňáčka. V roce 1974 se film účastnil dětského filmového festivalu ve Zlíně, avšak žádnou cenu nezískal. V roce 2000 byla pohádka zvolena nejoblíbenější pohádkou století.

Popularita

V Německu je film velmi populární, zjednodušeně se mu zde říká 3HfA (*Drei Haselnüsse für Aschenbrödel*). Funguje tu fanklub. Na zámku Bilstein se konají tematické plesy s kostýmy podle filmu a hraje stejná hudba. V roce 2009 se v kině Babylon, kde měl film svou východoněmeckou premiéru, znovu vrátil na plátno.

Na zámku Moritzburg se od roku 2009 nachází velká expozice rekvizit, kostýmů, původních scénářů z filmu, každoročně ji navštíví přes 150 000 návštěvníků.[52] V listopadu 2013 se zde konaly oslavy 40. výročí premiéry filmu. V únoru 2014 neznámý pachatel ze zámku ukradl kopii plesové róby Popelky a v květnu téhož roku je poštou zaslal zpět policii. V roce 2013 se konala na vodním hradě Švihov výstava *Po stopách Popelky ke 40. výročí filmu*.

Doplňující kapitoly

Půta Švihovský z Rýzmburka

Autor: Michal Mašek, Markéta Markgraf Hossingerová

Osobnost

Ve druhé polovině 15. století, po smrti Jiřího z Poděbrad, nastoupila na trůn nová vládnoucí dynastie původem z pobaltské Litvy. Králem se v českých zemích stal Vladislav II. Jagellonský, kterému bylo teprve 15 let. Nároky na český trůn vznášel i Matyáš Korvín, jemuž se podařilo ovládnout Lužici, Slezsko a velkou část Moravy. Vladislav II. hledal oporu v boji proti Matyášovi u české šlechty, jíž přislíbil výměnou za její podporu (politickou, vojenskou a finanční) řadu ústupků v hospodářských a náboženských otázkách. Jedním z těchto šlechticů byl i Půta Švihovský. Již roku 1473 jej Vladislav II. odměnil za jeho podporu privilegiem, které mu umožnilo postavit či přestavět některá ze svých sídel – Švihov, Rabí, Prácheň a Pušperk. Půtovo významné postavení dokazuje též účast dvorské stavební huti Benedikta Rieda ve švihovské lokalitě. Spor mezi Vladislavem a vzdorokrálem trval do Matyášovy smrti roku 1490.

Není úplně jasné, kdy se Půta Švihovský narodil, ale odhaduje se, že k tomu mohlo dojít v 50. letech 15. století. Již Půtův otec, Vilém Švihovský, položil základy rozsáhlému majetku, který Švihovští vlastnili v následujících letech. První majetek a pozemky získal Vilém za svou věrnost králi Zikmundovi v průběhu husitských válek, díky čemuž se tento rod zařadil mezi nejmočnější české šlechtické rody. Za Půtovu matku je běžně považována Škonka ze Žerotína, ovšem podle nejnovějších poznatků šlo spíše o jeho macechu.

Půtovi se dostalo velmi kvalitního vzdělání. Domluvil se několika cizími jazyky, v letech 1466–1468 studoval práva na univerzitě v německém Lipsku, roku 1477 působil u komorního soudu a o dva roky později zastával pozici nejvyššího sudího v království českém. Výši platu nejvyššího sudího dokazuje příkaz Vladislava Jagellonského z roku 1501, na jehož základě mělo být Půtovi vyplaceno 1 500 kop grošů (kopa = 60 grošů), splatných každý rok po 200 kopách (12 000 grošů ročně).

Privilegium od Vladislava II. využil v podobě zahájení stavby vodního hradu Švihova a přestavění hradu Rabí, který nechal obehnat rozměrnými hradbami (součástí byl i torion, jedna z největších dělových bašt u nás). Oba hrady se staly pilíři Půtovy rodové koncepce. Další strategie zahrnovala rozvoj sídlišť pod hradními rezidencemi a k nákupu statků sousedících s državami. Primárně se Půta snažil rozšiřovat švihovské a rabské panství, ale jeho expanzivní kroky lze sledovat i podél řeky Otavy, kde usiloval o získání hradu Kašperk. Za své služby králi byl odměněn i v podobě nových území – získal Kozelské knížectví ve Slezsku nebo Roudnici nad Labem. Společně se švihovským hradem vzniklo i sídliště městského typu v jeho bezprostřední blízkosti. Půta pro Švihov zajistil roku 1501 povýšení na město a další privilegia – právo pořádat trh (to mělo údajně poškozovat měšťany v nedalekých Klatovech) nebo právo postavit hradby (důležité pro obranu; charakteristický prvek pozdně středověkého města).

Jako nejvyšší sudí vystupoval proti jinověrcům, především proti Jednotě bratrské. Sám se hlásil ke katolicismu, což se projevovalo mimo jiné i v podporování umělecké tvorby. Stal se jedním z nejvýznamnějších mecenášů umění na našem území na přelomu 15. a 16. století, dokonce zadával práci řezbářským a malířským dílnám častěji než sám král. Půtův obdiv k umění a jeho katolická víra se projevuje v klášteře v Horažďovicích (město odkoupil roku 1480), který obnovil a znovu do něj přivedl františkány. Sám se nakonec považoval za jeho zakladatele, což hrdě prohlašuje nápis na jeho náhrobní desce. v klášteře v Horažďovicích také plánoval zbudovat rodinnou hrobku. Pravděpodobně předpokládal, že na tuto tradici naváží jeho potomci, čímž se Horažďovice stanou jedním z míst rodové paměti. Ovšem jeden z Půtových vnuků, příslušník Jednoty bratrské, ji nechal vybourat a zničit některá umělecká díla. Naštěstí se

zachoval Půtův náhrobek z červeného mramoru, na kterém je Půta zachycen ve zbroji a s několika znaky dokládajícími jeho vážnost (praporec a lev u nohou).

Půta zemřel náhle kolem roku 1504 ve věku kolem padesáti let, kdy byl na vrcholu své kariéry a stavební činnosti (nedožil se dostavby ani jedné ze svých rezidenčních pevností). Lze se domnívat, že jeho náhlá smrt přispěla k vytvoření řady legend a pověstí, které jej zobrazují v tom nejhorším možném světle (legenda o zazděné dívce pravděpodobně vychází z Půtovy podpory dekretu na trestání zběhlých lidí z dědin z roku 1487).

S manželkou Bohunkou z Meziřeče měl šest dětí (Břetislava, Jindřicha, Václava, Viléma, Johanku a Kateřinu). Vzhledem k velkému bohatství a moci otce, měli jeho potomci dobré podmínky pro život, kdy synové zastávali vysoké funkce u královského dvora a dívky se výhodně provdaly.

Postupné slábnutí postavení Švihovských souvisí se smrtí krále Ludvíka Jagellonského a s nástupem Habsburků na trůn (Ludvíkova sestra Anna se provdala za Ferdinanda Habsburského), protože nový panovník, Ferdinand Habsburský, nebyl ke šlechtě tak benevolentní jako jeho předchůdci z rodu Jagellonců. Osudovou se Švihovským nakonec stala podpora jejich švagra Lva z Rožmitálu a jeho syna, kteří nedokázali splatit své dluhy a do finančních problémů stáhli i Švihovské. Půtovi synové byli nuceni dědictví svého otce postupně rozprodat, hrad Švihov prodali roku 1548 Heraltu Kavkovi z Říčan a ze Štěkně.

Pověst o Půtově smrti

Po náhlé Půtově smrti v roce 1504 se o něm začaly vyprávět různé pověsti. Nejznámější z nich mluví o tom, že si Půta z hradu odnesl čert a on dodnes musí Švihovem bloudit coby ohnivý muž. Při použití této pověsti ve výkladu je nutno dát pozor na dvě věci: jednak upozornit návštěvníky na to, že se jedná o pověst, a pak vědět také to, že Půta údajně straší i na Rabí (tamější průvodci to také mají jako součást výkladu, mnozí návštěvníci to ví a ptají se).

Pověst vypráví o tom, že se jedna dívka ze švihovského panství se zamilovala do mladíka z panství sousedního, a jelikož nevolnictví neumožňovalo sňatek poddaných z panství na panství bez souhlasu pána, šla dívka požádat pana Půtu na Švihov o svolení. Půta ji ale hrubě odmítl a z hradu vyhnal. Dívka byla kurážná, nenechala se odbýt a tajně vyrazila za Půtovou manželkou Bohunkou poprosit ji o přimluvu u manžela. To paní Bohunka přislíbila a pokusila se dívce pomoci, avšak neuspěla a rozezlený Půta nechal nešťastnici zaživa zazdít. Když chtěl Půta potrestat manželčinu drzost, otevřel se strop jeho ložnice, objevil se čert a Půtu vzal s sebou do pekla. Dodnes je v klenbě stropu Půtovy ložnice díra, která nejde zazdít, ale nepříjí skrze ni. Po této příhodě se na Švihově objevují dvě nová strašidla. Prvním z nich je sám Půta, který zde za tmavých nocí bloudí jako postava v pekelných plamenech a čeká na vysvobození. Druhým strašidlem je jeho nešťastná žena Bohunka. Ta se na hradě zjevuje jako černá paní. Svého muže může vysvobodit z pekelného ohně pouze tak, že vlastníma rukama rozebere kámen po kameni celý hrad a kameny vrátí do míst, odkud byly vytěženy. a jelikož hrad do dneška stojí, je to naprosto nezvratný důkaz toho, že tu dodnes pan Půta straší...

Náhrobek Půty Švihovského z kostela v Horažďovicích

Po své smrti byl Půta Švihovský umístěn v rodové hrobce Švihovských z Rýzmburka, kterou sám založil ve františkánském kostele sv. Michaela archanděla v klášteře Horažďovicích. Jeho cílem bylo vytvořit zde jakési rodové mauzoleum vybavené předměty vysoké umělecké hodnoty, jehož centrem měla být tumba s jeho pozůstatky. Toto místo mělo do budoucna sloužit jako pohřebiště celého rodu Švihovských z Rýzmburka. Půtův záměr nebyl uskutečněn, z daného kostela se rozsáhlá rodová nekropole nestala a v roce 1575 Půtův vnuk Václav Švihovský vyhnal mnichy z kláštera a celý objekt daroval českým bratřím. Ti prostor protestantským způsobem „očistili“ a umělecké předměty přenesli jinde, či je zcela zničili. z Půtovy pohřební tumby se zachoval pouze náhrobek, který je dnes zazděn ve stěně kostela sv. Michaela archanděla.

Členové předních katolických rodů té doby (kromě Švihovských též například Šternberkové či Lobkovicové) si zřizovali svá rodová pohřebiště s majestátními tumbami v klášterních kostelech františkánů – observantů, které sami vybudovali nebo je alespoň podporovali. Význam těchto šlechtických pohřebišť je trojí. Za prvé je to význam náboženský, který souvisel s vírou ve zmrtvýchvstání a s přáním být pohřben co nejblíže oltáři, který představoval ohnisko spasení. Umístění hrobu mělo tedy důležitou symbolickou funkci. Zde máme důležitou informaci o tom, že se Půta nechal pohřbít jako zakladatel kláštera a přední osobnost mocného rodu na nejvýznamnějším místě chrámu – u hlavního oltáře. Dále zde byl důvod světský, který souvisel s oslavou rodu. Pohřebiště v chrámu, jemuž byl šlechtic donátorem, měla být od té chvíle rodovými hrobkami a měla upozorňovat na starobylost rodu a jeho kontinuitu. Třetí důvod byl politický. Pokud si rod zřídil své pohřebiště v chrámu určitého církevního řádu, oslavil tím i samotný mnišský řád a přihlásil se k tomu, že sdílí také politickou linii, kterou řád reprezentuje.

Náhrobek Půty Švihovského z Rýzmburka je v oblasti náhrobního sochařství umělecky nejvzácnějším dílem české pozdní gotiky. z původně kompletní tumby se zachovala jen krycí deska se všemi klasickými znaky pozdně gotické náhrobní plastiky. Má výšku 263 cm a šířku 138 cm. Náhrobek je vytvořen z jednoho kusu červeného mramoru. Tento materiál byl už od starověku spojen s panovnickým majestátem a v tomto případě dokládá společenskou prestiž a sebehodnocení pochovaného. Podle materiálu, způsobu zobrazení zemřelého a zdobení náhrobku se jedná zřejmě o dílo vzniklé pod vlivem umění pasovské oblasti (či možná přímo v některé pasovské dílně). Sám pak pravděpodobně inspiroval některé další náhrobky, vzniklé v českém prostředí.

Postava Půty Švihovského je na náhrobku zachycena v životní velikosti. Na desce je zachycen Půta v podobě ležícího muže středního věku, má pod hlavou polštářek a pod nohama lva. Je zachycen v plné maxmiliánské zbroji v podobě šlechtice-rytíře, v pravé ruce svírá prapor a po jeho pravé ruce se také nachází volně umístěný erb. Půta je opásán a ozbrojen dlouhým mečem, jehož hlavice nese obraz slunce s lidskou tváří. Na opačné straně od jeho těla je umístěna turnajová přilba s točenicí, přikryvadly a s výrazným klenotem v podobě rozevřených křídel. Na praporu, erbu i v klenotu se nachází velmi výrazný znak Švihovských z Rýzmburka. Červený mramor byl navíc inkrustován bílým mramorem a je opracovaný takovým způsobem, že vizuálně dokonce dodržuje heraldické barvy erbu Švihovských (červenou a stříbrnou). Půtova tvář na náhrobku je mladá, bezvousá, s vlnitými vlasy staženými zdobenou čelenkou. Půta má ve tváři klidný výraz. Celou postavu rámují dva nahoře svázané sukovité kmeny s bohatými rozvilinami.

Náhrobek nese také nápis v gotické minuskuli. Nápis je v latině a do současné češtiny bychom mohli celý text volně přeložit takto: Velmožný a urozený šlechtic pan Půta z Rýzmburka a ze Skály, pán na Švihově a na Rabí, nejvyšší sudí království českého. Hrob zakladatele tohoto kláštera. Zemřel ve čtvrtek před svátkem Máří Magdalény. Léta Páně 1504.

Pro návštěvníky švihovského hradu je zajímavé porovnat tento nápis s nápisem v hradní kapli, kde je použit téměř stejný způsob titulování pana Půty – ve volném překladu z latiny: Půta z Rýzmburka a ze Skály, pán na Rabí a na Švihově, nejvyšší sudí království českého, dal zhotovit toto stavení léta Páně 1480. v hradní kapli švihovského hradu lze také na nástěnné malbě vidět horažďovický kostel sv. Michaela archanděla, ve kterém byl Půta Švihovský z Rýzmburka pohřben a v jehož stěně je dodnes originál jeho náhrobku zazděn.

Epitaf Půty Švihovského

Ve františkánském kostele sv. Michaela archanděla bylo kromě tumby se zdobeným náhrobkem umístěno několik dalších uměleckých předmětů, které zde měly vytvořit jakési Půtovo mauzoleum. Půta (a jeho synové) pro účely reprezentativní rodové nekropole nechal vyrobit poměrně širokou skupinu uměleckých děl, z nichž se však téměř nic do dnešních dnů nezachovalo. Nejdůležitějším z těchto uměleckých artefaktů byla Votivní deska Švihovských, nazývaná v odborné literatuře častěji Epitaf Půty Švihovského. My dnes rozumíme pod pojmem epitaf krátký literární útvar, který informuje o zesnulé osobě. Samotné slovo epitaf pochází z řečtiny a překládá se „k hrobu náležející“. v období renesance však byl coby epitaf označován i

malovaný obraz, umístěný často u hrobu významné šlechtické osobnosti. v ideální podobě se malovaný epitaf skládal z náboženského obrazu, portrétu zemřelého či jeho příbuzných a nápisu, který mrtvého identifikoval, případně vypisoval jeho zásluhy a ctnosti. Sloužil proto zejména jako reprezentativní prostředek budující osobní i rodovou památku, ale také jako vyjádření křesťanské víry ve spásu.

Autorem malovaného Epitafu Půty Švihovského byl Mistr Chudenického oltáře, kterého většina kunsthistoriků ztotožňuje s malířem Šimonem Lábem, či minimálně s umělcem z Lábovy dílny. Tento mistr měl každopádně svou dílnu v Praze a z jeho prací se zachovala pouze tři díla. Kromě Epitafu Půty Švihovského to je oltář v Chudenicích a Votivní obraz ukřižování z Vrchotových Janovic. Deska má výšku 137,5 cm a šířku 110,5 cm. Je v majetku Národního muzea v Praze, které nám ji zapůjčilo, a Vy ji můžete obdivovat po celou dobu trvání výstavy ve švihovské hradní kapli.

Na desce je zachycen uprostřed stojící Kristus Trpitel, který obrazu dominuje. Bolestný Kristus je oděn jen bederní rouškou, která končí v rozevláté drapérii ve výši jeho kolen a lýtek. Jeho tělo je malováno pevnou výraznou linkou s jistou znalostí anatomie, ačkoliv jeho hlava a levé chodidlo jsou poněkud nepřesně zvětšeny. Kristův pohled stejně jako jeho dlaně jsou obráceny k divákovi, což u ostatních postav na obraze nenajdeme. Všechny ostatní postavy totiž hledí právě na Krista ve středu obrazu. Kristova zranění na boku, pod trnovou korunou i v otevřených ranách po hřebech jsou zobrazeny velmi naturalisticky a působivě.

Vpravo od postavy Krista stojí Panna Marie se zahalenou hlavou. Pohledem sleduje Krista a jemně podpírá svou pravou rukou jeho pravici a levou rukou ho zároveň přidržuje v pase. Podle výkladu odborníků na tomto obraze Panna Marie zosobňuje církev.

Vpravo od Panny Marie stojí svatý Bartoloměj s nožem, červeným (symbolicky mučednickým) pláštěm a zlatým bohatě zdobeným šatem. Světec doporučuje Kristu klečícího muže ve zbroji augšpurského typu. Jelikož se vedle této osoby nachází velký znak s klenotem, je jasné, že se jedná o příslušníka rodu Švihovských z Rýzemberka. Podle umístění tohoto epitafu v Půtově mauzoleu lze téměř s jistotou určit, že tímto mužem na obraze je Půta Švihovský z Rýzemberka. Zajímavé je také porovnat podobu tohoto muže s podobou Půtovou z náhrobku. v obou případech se jedná o mladého bezvousého muže se zvlněnými vlasy a jemnými rysy, které bychom mohli na obou uměleckých dílech označit za přinejmenším podobné, ne-li shodné. Zajímavé je také to, že postava Půtova dosahuje téměř stejné velikosti jako postavy světců, což nebylo na obrazech podobného typu příliš běžné.

Po levici Krista stojí svatý Petr s klíčem a před ním v prvním plánu postava anděla. Ten má bohatě zřasený bílý šat a bohatě zdobený zlatý plášť (srovnatelný s šatem sv. Bartoloměje), v levé ruce drží trojramenný patriarchální kříž a prstem pravice ukazuje na Krista. Jde patrně o archanděla Michaela, jemuž byl zasvěcen klášterní kostel v Horažďovicích, kde se epitaf původně nacházel. Archanděla Michaela si Půta vybral coby patrona zřejmě také proto, že Michael byl vykonavatel Boží spravedlnosti a Půta zastával funkci nejvyššího sudího a sám se cítil být také vykonavatelem spravedlnosti.

Postavy vyplňují téměř celý obrazový prostor. Stojí na podlaze tvořené různobarevnými dlaždicemi a vrhají na ně přirozeně provedené stíny. Reprezentativní charakter desky je potvrzen zlaceným pozadím s plasticky utvářeným ornamentem a velkými zlacenými zlatozářemi postav. Nezdobená trojúhelníková místa v horní části obrazu ukazují, že byl původně zasazen do architektonicky zdobeného rámu.

Malíř měl vytříbený smysl pro prostor i detail. Velmi detailně je namalována zbroj klečícího Půty Švihovského, což předpokládá alespoň zprostředkované poučení vlámskou malbou (Porýní, Norimberk). Epitaf nechal patrně vytvořit sám Půta, nebo ještě spíše jeho synové krátce po jeho smrti. Měl sloužit posmrtné reprezentaci zemřelého i jeho rodu.

Z ikonografického hlediska je obraz přímlovou světců (intercessio) u Bolestného Krista za spásu duše klečícího pana Půty Švihovského z Rýzemberka. Deska prozrazuje Půtovu příslušnost ke katolické církvi, což lze dokládat na blízkém vztahu Krista k Panně Marii, která právě katolickou církev symbolizuje. Ačkoliv epitaf má reprezentativní funkci, má také intimní charakter a slouží osobní památce.

Hradební ochozy

Autor: Markéta Markgraf Hossingerová

Hrady velmi často musely čelit různým útokům a pokusům o dobytí, proto museli jejich stavitelé přicházet s různými obrannými mechanismy (zdvihací mosty, střilny, břit na věži) a celkovou úpravou staveb (hradby, příkopy, valy a věže s útočištěm). Stejně tak dobyvatelé vyvíjeli silnější zbraně a efektivnější bojové strategie.

Dobývání hradu vyžadovalo přípravu a dostatečné zásoby, jelikož bylo velmi nákladnou záležitostí (v roce 1432 stálo obléhací dělo, tzv. bombard, 418 krav; za den mohla vystřelit od čtyř do šesti ran a po několika desítkách výstřelů se roztrhla). Dobyvatelé se proto snažili využít momentu překvapení a hrad pokud možno obsadit již při prvním nájezdu. Jinou možnost nabízelo nalezení spojence (zrádce) uvnitř pevnosti, který by v případě neúspěchu otevřel bránu, spustil most apod.

V první fázi se útočníci většinou snažili zabránit zdvižení padacího mostu, pokud se jim nepodařilo uspět, tak se snažili překonat hradby pomocí žebříků a ostrvů (kmeny stromů s odsekanými větvemi; český rod Rohovců ze středních a severních Čech měl ostrve v erbu), nebo je prorazit děly a bombardami. Když však ani tato strategie nefungovala, nabízely se dvě možnosti – odtáhnout pryč, či zahájit obléhání. Během obléhání byl hrad ostřelován mohutnými metacemi praky (měly poškodit hradby, střechy paláců apod.), za hradby se házely mršiny, mrtvoly a soudky s výkaly (cílem bylo rozšíření nemoci), stavěly se útočné mobilní věže (stejně vysoké jako hradby) nebo se podkopávaly hradby (dutina se podpírala prkny, když byla dostatečně velká, nechala se prkna shořet a hradba se zhroutila).

Jak se vyvíjely nové strategie dobývání, objevovaly se nové metody obrany. Budovaly se pozorovací a předsunuté věže, kolem hradního areálu se v pravidelných intervalech pohybovaly hlídky nebo se mohly užívat instinkty zvířat (husy jsou mimořádně citlivé na cizí osoby). Změnou prošly i hradby, na nichž se objevily hradební ochozy nebo podsebití (po obojím jsou pozůstatky na Švihově). Právě ochozy byly tím, o co se bojovalo především, protože když o ně hrad přišel, nedal se víceméně uhájit. Pokud taková situace nastala a na obou stranách se nacházeli zdatní velitelé, tak obránci vyklidili hrad (vzdali se tzv. na akord) a dobyvatelé je nechali odejít.

Ochozy se nacházely u vrcholu hradby nebo budovy, kde byly chráněny cimbuřím (již v u románských staveb), které strážní umožňovalo hlídkovat a bránit se. Cimbuří se skládá z proluk (snížení) a stínek (vyvýšení), které byly stejně široké nebo širší než proluky. I v tomto případě se strategie obránců a dobyvatelů navzájem ovlivňovaly. Vzhledem k tomu, že se ve druhé polovině 14. století objevily střelné zbraně (pušky, pistole a děla), musela se v první polovině 15. století změnit podoba cimbuří, které se dodatečně zazdívalo a u nových budov se nestavělo. Jeho funkci totiž převzaly střilny a podsebití – krytá chodba usazená na koruně hradby, vynesená na konzolách s přesahem před líc hradby, která umožňovala útočit pod sebe; v podlaze se nacházely otvory, jimiž se dalo střílet do tzv. mrtvých bodů u paty hradby, aniž by střelec riskoval zranění. v případě Švihova měly hradební ochozy již vysoce vyvinutou technologii umožňující aktivní obranu – hrázděným někdy i omítnutým (ochrana před ohněm) podsebitím byly vybaveny oba obytné paláce, věže, parkánové zdi, bašty i hradby. Poslední náznaky ochozu lze nalézt u prvorepublikového domku na půdě.

Hrad ve 20. století

Autor: Markéta Markgraf Hossingerová

Hrad sloužil jako panská sýpka a hospodářský dvůr 250 let, během kterých se při jeho údržbě nezohledňovaly umělecké kvality, protože tím nejdůležitějším v tomto období bylo zastřešení jednotlivých budov. Situace se ovšem začala měnit v průběhu 20. století.

Před první světovou válkou vlastnil hrad Eugen Černín, který se svou manželkou Františkou, projevoval o hrad zájem a plánoval i jeho rekonstrukci. Ve stejné době se ale věnoval zušlechťování zámku v Jindřichově Hradci. Švihov tedy musel na své opravy počkat, poté však přišly události první světové války. Po jejím skončení se výrazně proměnila mapa střední Evropy, protože zaniklo Rakousko-Uhersko a vzniklo několik nástupnických států, mezi nimi i Československo.

Nově vzniklé Československo se stalo demokratickým státem založeným na ideálech svobody, občanství a rovnosti. Jedním z důsledků nového politického zřízení bylo vydání zákona, který zrušil a zakazoval užívání šlechtických titulů, ovšem kromě formálního odnětí titulu postihlo šlechtu toto nařízení i materiálně. Šlechta (1 % obyvatel) vlastnila přibližně třetinu veškeré zemědělské a hospodářské půdy v nově vzniklém státě, ale početnější malorolníci vlastnili jen malé procento půdy. Tento nepoměr měla zmírnit pozemková reforma (1919–1939), která půdu přerozdělila. Levně vykoupená půda od šlechty přešla do správy zájemců z řad občanů. Zmírnilo se tak sice sociální napětí, ale na druhé straně došlo k hospodářským a uměleckým ztrátám, protože se půda velmi často přerozdělovala nesmyslně do rukou lidí, kteří nebyli schopni provádět ani nutnou údržbu.

Události se dotkly i samotného Švihova. Již roku 1924 došlo k přerozdělení 163 ha půdy mezi několik uchazečů. Jedním z nejdůležitějších byl Karel Knapp (získal 54 ha a všechny hradní budovy), jenž vytěžil z hradu, co se dalo. Do stavební historie hradu se zapsal jednopatrovým prvorepublikovým domkem. Nedisponoval však potřebnými prostředky pro správu hradu, a navíc se začal propadat do dluhů, proto se souhlasem Pozemkového fondu roku 1926 prodal hradní hospodářství Václavu Levorovi. Za Levorova vlastnictví došlo roku 1928 k uzavření hradu z bezpečnostních důvodů. Ani nový správce se nedokázal o svěřený majetek postarat, a proto se roku 1930 dohodl s Františkem Černínem o výměně pozemků. Černínové se zavázali hrad udržovat, dokonce předložili návrhy na rozpočty opravných prací. v následujících letech došlo k opravení krovů, střech, trhlín ve zdivu. Veškeré snahy ale zhatil nedostatek financí a druhá světová válka.

V průběhu druhé světové války Československo zaniklo, jeho okrajové části se staly součástí Německé říše a na zbylém území vznikl Protektorát Čechy a Morava, v jehož čele stál Emil Hácha. Jako první se k ochraně státu přihlásila šlechta, které sepsala manifest na obranu Československa. Starobylý český rod Černínů, tento dokument také podepsal, ale po válce se na jeho členy nahlíželo jako na zrádce, neboť se během sčítání obyvatel (1939) přihlásili k německému občanství. Jednalo se o nevinný údaj, jelikož v dané době bylo běžné českoněmecké občanství.

Po skončení války se na hrad vztáhla druhá pozemková reforma (proběhla postupně v letech 1945–1948), jež souvisí s Dekretem prezidenta republiky z roku 1945. Dokument pojednával o způsobu konfiskace a rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Veškeré zabavení majetku proběhlo bez jakékoli náhrady. Vzhledem k tomu, že se Černínové přihlásili k německému občanství, vztáhlo se toto nařízení i na ně. Je nutné zmínit, že ihned po válce žádali o československé občanství, ale soud jejich požadavku nevyhověl. Černínové tedy přišli o hrad, který se roku 1946 stal majetkem státu. Do následujícího roku jej spravoval Národní pozemkový fond, ten vystředala Národní kulturní komise, která rozhodla o jeho opravách a revitalizaci, aby mohl být zpřístupněn pro návštěvníky. Vedením rekonstrukčních prací pověřila ing. arch. Břetislava Štorma.

Štorm při své práci zvažoval dva možné způsoby obnovy. Jeden z nich představovali romantičtí puristé, kteří prosazovali naprostou čistotu slohu, již se mělo dosáhnout odstraněním všech pozdějších přestaveb. Druhou možností byl přístup analytické konzervace, jež preferovala uchování stávající podoby a zásadu nedotknutelnosti památek. Štorm ovšem oba postoje považoval za nevhodné, protože přístup puristů mohl vést k oddálení se od historické skutečnosti a v případě analytické konzervace hrozilo, že by z objektu učinila mrtvou památku. Štorm nakonec zvolil kompromis, rozhodl o odstranění přebytečných přístaveb z doby hospodářství a ponechání těch nejdůležitějších prvků přestaveb – prvorepublikový domek a hospodářské budovy.

Nejdůležitější stavební práce ve 20. století:

- 1926 hrad v úředních spisech označen jako zřícenina
- 1947 stanovení rekonstrukčního plánu a zahájení opravných prací pod vedením ing. arch. Břetislav Štorma
- 1948 vyčištění místností a vnitřního nádvoří, bourání hospodářských přístavků, rekonstrukce kaple, zaměření a zakreslení hradu ing. Václavem Dobruským
- 1950 obnova prostor prvního patra severního paláce a zbudování vnější rampy pro vstup do kaple, architektonická analýza Dobroslavy Menclové
- 1951 asanace spojovacího křídla a rekonstrukce věže Kašperky
- 1952 obnovení jižního paláce
- 1954 zřízení hygienického zázemí pro návštěvníky

Kaple

Autor: Markéta Markgraf Hossingerová

Interiér kaple je rozdělen na několik menších částí, které měly své pojmenování a svůj účel. Východní část se označuje jako presbytář neboli kněžiště, v němž zaujímá důležité postavení oltář, u kterého kněz slouží bohoslužbu. Na kněžiště navazuje loď, určená pro účastníky bohoslužby. Vysoký kamenný lomený triumfální oblouk naznačuje oddělení těchto dvou úseků. Nad vchodem do kaple se nachází tribuna, která v tomto případě neplnila roli kruchty (prostoru pro varhany), ale sloužila pánovi hradu a jeho rodině jako tribuna pro sledování bohoslužeb.

Z výzdoby kaple se dochovalo velice málo, a proto si můžeme jen představovat, jaké příběhy z křesťanské literatury a nauky vyprávěla řezbářská a malířská díla. Cílem středověkého umění bylo vyprávět příběhy, středověké církevní umění proto mělo jistou strukturu plastik, dřevořezeb, deskových i nástěnných maleb, které daly dílu komplexní podobu. z těchto uspořádaných uměleckých celků se mnohdy zachovaly do současnosti jen reliкty – sochy či malby vytržené z kontextu.

Jako příklad může posloužit pozůstatek po gotickém křídlovém oltáři, tzv. oltářní archa, jež se skládala z kamenné menzy (podstavci) a dřevěné malované nebo vyřezávané desky (predely). Nad predelou byla umístěna skříň, v jejíž prostřední části se nacházely reliéfy, sochy nebo sousoší; mohla se uzavřít postranními křídly, která mohla po obou stranách zdobit desková malba s motivy světců. Archu zakončoval zdobený a vyřezávaný štít s fiálami, kraby a kyticemi (prvky gotické architektury). Po většinu liturgického roku byla archa uzavřená a v době 40tí denního půstu před Velikonocemi se mohla celá zakrýt. Její otevření představovalo jakousi slavnostní ceremonii, kdy se účastníkům bohoslužby ukázala v nové a nezvyklé dimenzi. z těchto oltářních arch se ale většinou zachovaly jen fragmenty (jednotlivé sochy, deskové malby křídel).

Ve švihovské kapli lze nalézt tři oltářní menzy, předpokládá se, že zde nacházel jeden hlavní a dva boční oltáře. Hlavní byl věnován Panně Marii, proto se sem instalovalo sousoší Korunování Panny Marie ze zámku v Libochovicích. Podle odkrytých nápisů lze předpokládat, že severní postranní oltář náležel sv. Jiří a jižní ženským světicím – sv. Barboře, Markétě, Voršile a Dorotě. Dnes jsou na nich umístěny čtyři poprsní sochy církevních otců zakladatelů (učitelů a spisovatelů západokřesťanské věroučné tradice), které by měly pocházet z období středověku (15. století). Sochy se v době využívání hradu pro hospodářské účely přesunuly do jindřichohradeckého černínského archivu (Černínové z Chudenic vlastnili Jindřichův Hradec od 17. století). Na Švihov se sochy vrátily až roku 1950, kdy se začala připravovat prohlídková trasa.

Sv. Jeroným (4. století) byl zdatným lingvistou (uměl hebrejsky, řecky a latinsky) a z řečtiny do latiny přeložil Starý a Nový zákon, překlad mu trval 20 let a vešel ve známost jako Vulgata, jelikož ji napsal běžně používanou latinou (versio vulgata = obecné/lidové vydání). Nejčastěji lze sv. Jeronýma vidět v purpurovém rouchu s kardinálským kloboukem (tato hodnost v dané době neexistovala) a modelem hradu nebo knihou v ruce.

Sv. Ambrož (4. století) proslul jako biskup, kazatel, stoupenec a šířitel křesťanské ideje o svaté Trojici, která formuluje jeden z článků víry o trojjednosti Boha – Bůh je jen jeden, ale spojuje v sobě tři božské osoby (Otec, Syn a Duch svatý). Umění jej nejčastěji zobrazuje s biskupskou mitrou a knihou, někdy také s úlem (symbol jeho sladké výmluvnosti).

Sv. Řehoř (6.-7. století) působil jako filosof, teolog, spisovatel a papež, který se zasloužil o posílení postavení Říma, jako hlavního křesťanského města na úkor Konstantinopole (centrum východní křesťanské církve). Založil gregoriánský chorál – jednohlasý latinský zpěv bez hudebních nástrojů doprovázející církevní obřady. Zobrazován bývá v papežském rouchu s tiarou (pokrývka hlavy ve tvaru homole se třemi ozdobnými pásy po obvodu), a často mu dělá společnost holubice – symbol Ducha svatého, který papeže inspiroval při práci.

Sv. Augustin (4. století) se ke křesťanskému učení přidal po přečtení řádku v Epištolách sv. Pavla: „krácejme, nikoliv v bitkách a opilosti s namířenými zbraněmi, v hýření a pýše... ale následujme Pána Ježíše Krista.“ Stal se biskupem v Africe, odkud pocházel, a mezi čtyři církevní otce se řadí kvůli svým teologickým spisům Vyznání a o obci boží, v němž porovnává svět obce boží (idea spravedlivého řádu založeného na víře) a obce pozemské (kritika státního světského zřízení a pohanství). v uměleckém zobrazení jej charakterizuje biskupská mitra a kniha nebo model města (obec boží).

V polovině 20. století vznikla novodobá instalace kaple, která měla být jakousi galerií pozdně gotického výtvarného umění. v sochařství se jedná především o dřevorezby z měkkého lipového dřeva, které nabízelo vypracování různých detailů. Sochy byly pestré, polychromované (zdobené mnoha barvami) a z lucemburských dob se zachoval tzv. krásný styl, který preferoval elegantní linie (charakteristické esovité prohnutí ženských postav), jemnou krásu a lidský výraz. Vystavené plastiky představují další oblíbené světce.

Příběh o sv. Barboře vypráví o nevraživosti pohanského otce k ctnostné křesťanské dceři. Podle legendy král Dioskuros uvěznil svou dceru Barboru ve věži, aby ji uchránil před novým náboženstvím. Jeho čin ovšem nedosáhl požadovaného efektu. Barbora se stala křesťankou a ve věži upravila třetí okno na počest sv. Trojice. Dceřino chování otce rozlítlo tak, že se jí rozhodl popraviti. Barboře se podařilo z věže uprchnout, ale byla prozrazena. Otec ji nechal chytit a nahou vláčet ulicemi města. Barbořino tělo ale měl rouchem přikrýt anděl. Dioskuros měl své dceři setnout hlavu sám, a v tomto okamžiku do něj uhodil blesk a zabil jej. Atributem Barbory se stala věž, lidé jí vzývali proti náhlé nemoci a jako patronku si ji zvolili horníci (chrám sv. Barbory v Kutné Hoře) nebo dělostřelci.

Sv. Kryštof je podobně jako Barbora smyšlenou postavou. Příběh vypráví o statném muži skoro až obří postavy jménem Offero, který zasvětil svůj život Ježíšovi. Měl se usadit na břehu řeky, kde svou sílu a výšku využíval k přenášení poutníků přes její koryto. Jednoho dne přnášel dítě, které bylo neuvěřitelně těžké a stále těžklo. Offero se obával, že jej neunes. Dítě se mu svěřilo, že se jmenuje Ježíš, a že břemeno, které přenesl, byla veškerá tíha světa a jeho stvořitele. Offero přijal jméno Kryštof (ten, jenž nosí Krista) a začal kázat evangelium, načež byl odsouzen k smrti a popraven. Kryštof se většinou zobrazuje s malým dítětem na ramenou a holí v ruce.

Velké oblibě se těšil sv. Vavřinec. Legenda jej popisuje jako velkorysého při pomoci chudým. Působil jako pokladník u papeže, kterého ale stíhali Římané. Vavřinec před zadržením stihl rozdat veškeré drahocenné předměty a peníze chudým. Když jej Římané zajali, chtěli církevní majetek, Vavřinec ukázal na nejchudší jedince a prohlásil, že oni jsou největšími poklady církve. Podle legendy si pro něj Římané zvolili velmi kruté mučení, opékání na rozžhaveném roštu zaživa, proto se atributem sv. Vavřince stal rošt.

Sv. Jan Evangelista sepsal jedno z evangelií a doprovázel Ježíše při důležitých událostech – při poslední večeři seděl vedle něj, byl přítomen Ježíšově zatčení v Getsemanské zahradě a při ukřižování podpíral u kříže Pannu Marii, s níž se usadil v Efesu. Umělci Jana zpodobňovali jako mladého muže s pohárem, z něhož vylétá drak. Tato symbolika se zakládá na legendě, kdy se měl napít otráveného nápoje, Jan ale nad pohárem udělal gestem znamení kříže a jed v podobě dráčka (hada) pohár opustil.

Často se na šlechtických sídlech objevoval i sv. Jiří, protože si jej vybrali rytíři za svého patrona. Legenda hovoří o boji Jiřího s drakem, který obsadil město, z něhož mu obyvatelé měli každý den posílat potravu, ale když drak sežral veškerý dobytek, přišla řada na lidi. Každý den se losoval mládenec nebo dívka. Jednoho dne vyšel los i na královskou dceru, v tomto okamžiku se měl objevit ve městě udatný rytíř, který draka s Ježíšovou pomocí přemohl. Drak již v raném křesťanství představoval zlo a pohanství. Vítězství Jiřího má tedy krom porážky zla dobrem i další význam – vítězství křesťanství nad pohanstvím.

Na Švihově jsou dva světci (sv. Jan Evangelista a sv. Vavřinec) zpodobněni malbou (křídla oltářní archy) a dřevorezbou (kaple). Lze si tak ověřit, že se v umění světci zobrazovali podle určitého kánonu (pravidel). Opakuje se například oblečení a atributy (typické předměty).

Gotický a renesanční nábytek

V době gotiky se pojem nábytek odvozoval od slovesa nabytí a označoval tudíž majetek jako takový. Mezi charakteristické zástupce gotického nábytku lze zařadit lavice, truhly, třínohé židle, křesla a stůl, které se umísťovaly po obvodu místnosti. Truhla již nesloužila jen jako úložný prostor, případná postel nebo místo k sezení, ale užívala se též jako předmět určený k dekoraci. Veškerý sedací nábytek se změkčoval pomocí volně položených polštářů naplněných peřím, žíní nebo rostlinnými náhražkami.

Postel nadále představovala důležitou výbavu domácnosti, v místnosti ale nebylo mnoho místa, a proto se o ni dělili rodiče s dětmi. Lehací plochu postele v této době tvořil prkenný rošt se slaměnou, později žíněnou vložkou. Kromě postelí se také objevily malé čalouněné lavice, tzv. spací lavice, které se v Anglii označují pojmem couch a ve Francii chuchette. v případě početnějších domácností spávalo na širších lůžkách více lidí najednou – odtud náměty Boccaccioových novel. Společné spaní na jednom lůžku se nevztahovalo jen na blízké příbuzné, ale i na pocestné. Postel zůstávala symbolem rodinného života a místem, kde se shromažďovala rodina umírajícího, a kde vdova přijímala útěchu a soustrast. Často se na ní nacházely závěsy sloužící k udržení tepla a vytvoření intimity. Ke spánku mohla kromě postele posloužit i lavice nebo truhla.

Nový typ nábytku, který se v gotice objevil, představovaly skříně, vzniklé položením dvou truhel na sebe, a v pozdní gotice přiborník. Do výklenků místností se umísťovaly mosazné nádoby na vodu nebo umyvadla užívané po jídle. Pokud do některých částí domu nedosáhlo světlo, osvětlovaly se pomocí loučí, fakulí, kahanů naplněných olejem nebo lojovými svícemi. Pro zateplení prostorů se stěny obkládaly látkami nebo dřevem.

Přiborník byl jakousi skříní na nohách, tzv. credenza, která původně sloužila jako servírovací stůl, ale později byla obohacena o policovou nástavbu, na níž se pokládalo vzácné sklo a keramika. Ve spodní části se většinou nacházela kovová nádoba na použité nádoby. Ve Francii dokonce existoval dvorní předpis, stanovující kolik polic si může dovořit kníže nebo rytíř, prominentům určoval počet polic sám král.

Umyvadlo se v renesanci přemístilo do jídelny, kde se užívalo před a po jídle. Centrem obytného prostoru se v té době stala jídelna s krbem, protože se jídlu věnovala velká pozornost. Změnil se i názor na otázku hygieny. Renesanční člověk miloval očistu, k níž využíval koupelnu, v které se nacházela dřevěná nebo kovová vana.

S renesancí došlo k řadě změn i v otázkách bydlení. Jako důkaz může posloužit nová kompozice domu, renesanční dům byl na rozdíl od středověkého prostorný, světlý a měl více místností, u nichž se začala rozlišovat funkce. U bohatších měšťanských rodin se můžeme setkat s oddělenými pokoji pro muže a ženy, které spojovaly společné dveře umožňující vzájemné návštěvy. Pokoje se stále řadily za sebe bez spojovacích chodeb (objevily se v baroku a rokoku).

Postel, truhla, stůl a židle i v době renesance patřily k hlavní výbavě domácnosti, ale přibýly k nim bytové doplňky – zrcadlo, hodiny a svícny. Právě v renesanci dosáhla truhla svého vrcholu v dokonalosti a oblíbenosti, poté její funkci pomalu přejala skříně. Skřín se do 15. století užívala především v sakristii kostelů nebo v zasedacích cechovních místnostech, ale později se začala objevovat i v bytech měšťanského stavu nebo pracovních vzdělanců. Nejpoužívanějším typem skříně byl kredenc (credenza) – skřín na vysokých nohách vybavená nádobou na použité nádoby a s horní policovou nástavbou sloužící k vystavení reprezentativního a cenného nádobí.

Změnu v 15. století zaznamenala i postel, která stále byla významným místem společenských a reprezentativních událostí, a nadále se kolem ní soustředil rodinný život. Dámy na ní vsedě přijímaly návštěvy, protože nabízela pohodlnější posezení než čalouněný nábytek a truhly umístěné u lůžka podél stěn. Nejdříve měla truhlovou konstrukci, ale v 15. století se do její stavby zakomponovaly sloupky nesoucí trámový, látkový nebo kombinovaný baldachýn. Většinou se vyráběl s brokátu, ale chudší vrstvy si musely

vystačit s jemným plátnem. v chudších měšťanských obydlích se objevila postel na vyšších nohou (tzv. postelová skříň), aby se pod ní mohlo zasunout lůžko pro děti nebo služebnictvo.

Nelze opomenout problematiku sedacího nábytku, který se vyznačuje pevným čalouněním (nejčastěji červený plyš nebo kůže) připevněným pomocí mosazných hřebů. Židle byly převážně vyřezávané, těžké, s pravoúhle postaveným a vysokým opěradlem, podloketníky nebo madly ukončenými volutou. Lavice se stále umísťovaly podél stěn, na nichž se do výše ramen nacházely látky sloužící k zateplení.

Kolébkou renesančního nábytku je Toskánsko. v dobách rané renesance se na povrch nábytku přenášely prvky antické architektury (římsy, pilastry apod.), které daly vyniknout plastické řezbě provedené v hnědočerveném odstínu dřeva – převážně ořech a mořený javor napuštěný teplou fermeží. k výrobě nejhonosnějších kusů se užívalo dřevo ebenové nebo černě mořené hrušky.

U renesančních stolů se zpravidla setkáme s pevnou konstrukcí (pevná deska připevněná na zdobené podnoží) a se zesíleným stolovým plátnem, jehož obvod zdobí zubořez nebo profil. Deska stolu mohla být mimo dřeva vyhotovena i z kamenného materiálu, nejčastěji mramoru nebo opuky.

Regionální odlišnosti renesančního umění se neprojevovaly jen v oblasti architektury, ale i v oblasti nábytku. Rozdíly v bydlení oproti střední Evropě lze zaznamenat v Anglii, Španělsku a Skandinávii. Ve skandinávských oblastech nedošlo k výrazným posunům v bydlení, jelikož zde nadále přežívaly prvky středověku – žádné skříně nebo židle, jen truhly, kozové stoly, postele, lavice a koberce nebo závěsy na stěnách místnosti. Osobitý styl se objevil ve Španělsku, kde se spojily prvky evropské antiky s prvky orientálními, převážně maurskými. Střed domu představoval dvůr (patio), kolem nějž byly seskupeny proti slunci zastíněné místnosti. Tento typ domů měl jakousi klimatizaci, k níž sloužilo otočné zařízení (malkaf), pomocí nějž vstupující vítr přecházel přes zvlhčovací zařízení, které jej ochladilo. Ochlazený vzduch pokračoval do místnosti, odkud se odvedl otvorem ve stropě. Španělský nábytek zůstal jednoduchý, ale s dovozem vzácných kovů ze zámoří se zvyšovala jeho zdobnost, která však zaostávala za italskou. v Anglii se budovy s rozdílnou funkcí seskupily kolem centrálního dvora, který se zastřešil, tím vznikla obytná hala ve středu objektu. Rodinný život se podřídil tomuto uspořádání – obytné místnosti se situovaly do horních pater, kde se později nacházely pokoje pro hosty. v následujících obdobích se hala začala využívat ke společnému stolování, a její nedílnou součástí byl krb, vysoká čalouněná křesla (ušáky), jídelní stůl s kvalitními židlemi a dřevěné schodiště vedoucí do soukromé části domu. Vedle haly se objevila spižirna (tzv. pantry) určená pro potraviny, nádobí a přípravu jídla.

Jídlo a stravování

Autor: Markéta Markgraf Hossingerová

Stolování v raně křesťanské Evropě vycházelo ze vzoru poslední večeře Páně, hosté tudíž seděli u stolu vzpřímeně a před jídlem si umyli ruce (původně symbolický význam) v široké a mělké nádobě (medenici) nebo umyvadelku. Nádobí se nejdříve užívalo společné, ale již ve 13. století se na stolech bohatších vrstev objevily menší misky pro jednotlivé stolovníky (na venkově jedení ze společného nádobí přetrvávalo do třicetileté války). Krom nádobí byl také společný pohár na víno, který koloval kolem stolu (proto mají gotické větší objem), a z nějž se jako první napil hostitel, jelikož tím dokazoval, že nápoj není otrávený.

Jídlo se konzumovalo pomocí rukou, které si lidé otírali do oblečení, ale přesto platily jisté zásady slušnosti – k jedení se směly užívat jen tři prsty (palec, ukazovák a prostředník), maso se obvykle nedávalo přímo do úst, ale pokládalo se na krajíc chleba. Zjemňování mravů souvisí s šířením rytířské kultury. První písemná zmínka o správných zásadách stolování pochází z Francie z 12. století, ale dochovalo se nám také velké množství pravidel z islámského světa – nemluvit s plnými ústy, nehltat, nekrást sousedovi z talíře propečenější maso... s postupným zjemňováním stolovacích zvyků došlo i k tomu, že se již ve 12. století na stolech objevují plátna (jakýsi předchůdce ubrusu) a v 15. a 16. století se na stolech začínají objevovat talíře.

Ve středověku se jedlo především pomocí široké lžice s krátkou rukojetí, která se držela v pěsti (podobně jako ji drží děti). Tato skutečnost souvisí především s typem jídla, který ve zmíněné době převažoval, protože středověk se nesl ve znamení různých polévek a kaší (slaných i sladkých). Samotná lžice byla známá již ve starověku. Důležitým přiborem byl i nůž na krájení masa s ostrou špičkou, která nahrazovala funkci vidličky, za jejímž vznikem stojí Kateřina Medicejská. Kateřina začínala s nápadem na dvouhrotoú vidličku v Itálii, ale po svém sňatku s francouzským králem Jindřichem II. přenesla myšlenku do Francie, odkud se rozšířila do dalších částí Evropy. Neexistoval tudíž důvod k zachování ostré špičky nože, ta se začala postupně zakulacovat a otevřela se tak cesta k vývoji příborového nože (objevil se v 18. století).

Přelomovým se v otázkách stolování a jídla stalo 16. století, protože se zvýšil počet masitých pokrmů, oblíbenými se staly kořeněné paštiky, zavařeniny, cukrářské výrobky a subtropické ovoce. Zajímavostí je, že se objevila i zmrzlina, která se vyráběla ze sněhu. Jak rostla rozmanitost pokrmů, začaly se objevovat na konci 16. století dezertní lžičky a vidličky pro různé cukrovinky a jiné pochutiny.

Ve vrcholném středověku se prostřednictvím lovu zajišťovalo zásobování tabule masem, v pozdním středověku se ovšem lov proměnil ve formu zábavy a už se neprovozoval jen z důvodu zásobování. Šlechtici lovili a rybařili nadále, ale vzhledem k tomu, jak výrazně narostla spotřeba masa, nemohli sami zajistit potřebné množství, z toho důvodu byli lovčí důležitými zaměstnanci na šlechtickém dvoře.

Pojem jídlo ve středověku označoval vařený pokrm, který se konzumoval u stolu s rodinou, a jednalo se spíše o jakýsi rituál. Ve všední dny se jídlo podávalo dvakrát denně – oběd kolem desáté a večeře mezi čtvrtou a šestou hodinou. Mezi rituální jídlo se ve středověku neřadila snídaně, jelikož se nejednalo o vařený pokrm, jenž se nejedl ve společnosti u stolu, navíc se snídalo jen v létě, kdy lidé vstávali brzy ráno. Středověké jídlo se skládalo z několika chodů, na vesnici jej tvořil kousek chleba, miska kaše nebo polévky, a kousek sýra, masa nebo jablko; ve městě bylo složení pestřejší a zahrnovalo i vařený chod (polévka nebo kaše), pečený chod se salátem, a nakonec tzv. dobré jídlo (moučník). Ve sváteční dny (neděle a církevní svátky) se lidé nedrželi církevní zásady ohledně střídmosti. Na vesnických i panských stolech se nacházelo maso, kořeněné omáčky a sladké pečivo.

Během postních dnů se lidé měli zdržet jistých pokrmů, nebo dokonce veškerého jídla. Rituál odříkání není spojen s počátky křesťanství, neboť etnografie dokazuje, že se objevil již u předkřesťanských a kmenových kultur. Půst se chápal jako vítězství ducha nad tělesnými choutkami, a jako příležitost k pochopení božských věcí. Za zásadní den se považoval a stále považuje Velký pátek – den smrti Ježíše Krista. Zavedl se také

40denní půst před Velikonocemi, kde se smělo jíst jen jedno jídlo denně a jen určité potraviny. Nesmělo se konzumovat maso, vejce, mléko a sýr. Krom toho půst doprovázel i jiné významné církevní svátky (nanebevzetí Panny Marie, svátek Všech svatých, Štědrý den...).

V době středověku se v kuchyních pohybovali především muži, ženy se uplatnily zejména u městských řemeslníků nebo v hostincích. o ženách v oblasti pohostinství se nám dochovaly různé zprávy, které je vykreslují jako zlostné a neposlušné zlodějky, jiné dokumenty hovoří o jejich obětavosti, avšak většina se shoduje o tom, že se s kuchařkami nezacházelo dobře. v kuchyni pracovalo několik kuchařů, nejdůležitějším z nich byl kuchmistr, který měl výsadu sedět a jíst u šlechtického stolu. Nebylo ničím neobvyklým, pokud šlechtici posílali své kuchaře na jiná sídla nebo do kuchyní jiných šlechtických sídel, aby získali zkušenosti.

Některé prameny popisují průběh středověkých hostin. s jednou takovou hostinou má být spojen i jeden z významných momentů české historie, zavraždění knížete Václava jeho bratrem Boleslavem. Hostiny představovaly v 15. a 16. století gastronomické a společenské svátky doprovázené zábavou různého druhu – hudba, tanec, kejklíři a příležitostné turnaje. Nejhonosnější oslavy, které mohly trvat i několik dní, se konaly u příležitosti svatby. Vilém z Rožmberka měl svůj třetí sňatek oslavovat po dobu dvou týdnů. Jistou zajímavostí je, že sedláci, rytíři a nižší šlechtici měli stanovený počet chodů, který směli servírovat, avšak na panstvo se toto nařízení nevztahovalo, a tak se obecně předpokládalo, čím více chodů, tím bohatší hostitel.

Na počátku středověku se hostiny nesly ve znamení velkého množství jídla a pití, ale později se hostitelé začali soustředit na to, jak jídlo servírovat. Samozřejmě se stalo jakési jídlo na pohled, tzv. šauesen. Jídlo se aranžovalo do celých kompozic, zvěřina se podávala v celku, kopýtka a rohy jehňat, telat a jelenů se malovaly a zlatily. v českých kuchařských zápisech se dochoval předpis na velikonoční zahradu s celým pečeným beránkem. Jiné dokumenty hovoří o tom, že se zvíře stáhlo z kůže, která se naplnila sekaným masem do původní podoby zvířete.

Středověké hostiny se podobaly dnešním rautům, kdy si hosté ze společných mís nabírali jednotlivá sousta, která pokládali na chleba, dokonce se pilo ze společného poháru. Jistou výjimku představoval příbor, který byl osobní výbavou každého hosta. Kromě dřevěné nebo hliněné lžice a nože, patřilo do osobní výbavy i párátka z drahých kovů nebo vzácných kostí.

Již ve středověku se můžeme setkat s velkým bílým ubrusem na stole. Traduje se, že si hosté jeho konce dávali do klína a spodní stranu užívali k utírání lžice, ovšem utírat si do něj nos se na základě stolovacích zvyků pokládalo za nevhodné. o slušném chování u stolu se dochovalo staročeské rýmování z konce 15. století:

Hádky a šeptání nemáš ploditi, aniž máš příliš mluvíti.

Ubrus ovšem vždycky čistý měj, obzvláště nos do něj neutírej.

Sůl máš nožkem bráti, a nemáš mnoho plivati.

Na stole nikdo nepoléhej, málo nebo nikdy nezpívej.

Také je nutno pozor dát, a mastný nůž neoblizovat.

Dále vždy velkou péčí měj, a v zubech se při stole nepárej.

Žádám tě, abys dbal toho, a nedrbal se u stolu mnoho.

A také nikdy nepil, dokud v ústech pokrm byl.

Chléb měl podobu placek nebo malých bochníčků, které se nekrájely na krajíce, ale odlamovaly se po kouscích. Většinou se peklo do zásoby na jeden dva týdny. Pokud se stalo, že ztuhl, nevyhazoval se, protože

se mohl opéct (topinka), namočit do vody, zahustit polévku či kaši, nebo se z něj dala udělat tzv. středověká baba (nákyp z máčeného chleba se sladkými i slanými přísadami).

Kaše (masové, moučné, zeleninové nebo ovocné) tvořily základní složku jídelníčku. Kuchařské návody z 15. století uvádí 46 různých druhů kaší. Slané kaše byly součástí běžného jídla, sladké se oproti tomu vařily při slavnostnějších událostech, jelikož se k jejich přípravě užívalo dražších surovin, a mimo to jejich příprava trvala delší dobu.

Neméně důležité byly husté polévky, které se svou konzistencí blížily kaši. Hovězí nebo kuřecí vývar se doporučoval nemocným, slabým a starým lidem nebo ženám po porodu. Kromě obilí určeného k přípravě mouky a pečiva se též pěstovaly luštěniny (hrách, čočka a od 16. století fazole dovezené Španěly z Ameriky). Hrách jedli bohatí pánové, měšťané, sedláci, čeledíni a chudí; připravovaly se z něj slavnostní, obyčejné, slané, sladké i postní pokrmy. Velkou lahůdkou byla hrachová kaše s třtinovým cukrem (který byl ovšem velmi drahý). v době půstu se vařila především pučálka – hrách se den předem namočil, aby napučel, poté se upražil, upekli, usmažil na tuku nebo se jen dochutil.

Středověké jídlo si nelze představit bez masa (hovězí, telecí, vepřové, drůbeží, ryby, zvěřina), jímž se neplýtvalo, protože každá část ze zabitého zvířete se nějak zpracovala – maso, vnitřnosti, krev, tuk, morek z kostí, kožešiny atd. Zajímavost ve středověké kuchyni představovala veverka vařená v hovězí polévce a podávaná s různými omáčkami.

Kromě masa se ale zvířata chovala také pro výrobu mléčných výrobků. s oblibou se pilo čerstvě nadojené, sladké a teplé mléko. Ze sladkého mléka se sbírala smetana, z níž se stlouklo máslo, ale důležité bylo také mléko kyselé, které se buď pilo, nebo se užívalo pro výrobu tvarohů a sýrů.

Z koření se užívalo především to, které u nás bylo běžné dostupné, vypěstované nebo levné (kmín, kopr, pelyněk, muškát, rozmarýn, máta, majoránka, koriandr, libeček, bazalka, šalvěj, šafrán). Dražší nebo neobvyklé koření (skořice, hřebíček, muškátový oříšek nebo pepř) se užívalo při slavnostních událostech, protože bylo drahé a muselo se dovážet.

Sladké pečivo se peklo především při slavnostních dnech, kdy se nejčastěji objevovaly koláče s medem a mákem, velmi oblíbené byly i perníky, tzv. calteky. Mimo to se objevily recepty na mazance z bílé mouky.

Sladilo se především medem od lesních včel, ale postupem času se začalo rozmáhat i domácí včelařství. Med se mohl nahradit javorovou nebo březovou mízou. z Orientu se dovážel třtinový cukr, který se užíval i v lékařství a obchodovalo se s ním jako s exotickým kořením.

Pokud se zmiňujeme o stravování, nelze opomenout otázku alkoholických nápojů. Středověké pitky se konaly jen mezi muži bez přítomnosti žen. Muži mezi sebou soutěžili a ten, kdo toho hodně vypil a vydržel dlouho, se považoval za opravdového muže. Ovšem opít se do němoty a skončit pod stolem pověst mužů také nijak nepoškodilo. Existovaly dokonce pijácké cechy a řády, jejichž členové museli dodržovat „náročná“ pravidla – jíst a pít dle libosti, den nezačínat jídlem ale pitím, nepracovat, neplatit dluhy...

Mezi nejoblíbenější alkoholické nápoje patřilo především pivo vařené z různých sladů (nejčastěji z pšenice a ječmene, výjimečně z ovsa nebo z míchaných sladů). Ječmenné pivo bylo v porovnání s pšeničným tmavší, řidší, lehčí a hořčejší. Kromě zmíněných druhů se ale vařilo i méně kvalitní pivo, tzv. pivo společní určené řemeslníkům. Nádeníci a jiná čeládka konzumovala velice řídké pivo, které se někdy označovalo jako patok. Mohlo se užít i pro přípravu některých pokrmů (pivní polévka) a pro pálení kořalky.

Kromě piva se hodně konzumovalo víno a medovina. Vinná réva se na našem území začala pěstovat v 7. až 9. století v souvislosti s šířením křesťanství, které pro některé ze svých rituálů potřebovalo víno. Ve středověku rostla jeho obliba a postupně se u bohatších vrstev stalo běžným nápojem. Medovina je starobylým nápojem vyráběným z vody smíchané s medem. Mohla mít buď světlou, nebo tmavou barvu, již získala podle způsobu přípravy. Pokud se med v peci přepouštěl, získal nápoj světlé zabarvení, pokud se med vařil, získala medovina tmavý odstín. Oba typy se dále dochucovaly, světlá chmelem a tmavá kořením.

Móda a oblékání

Autor: Markéta Markgraf Hossingerová

Z počátku byl středověký způsob oblékání nevýrazný a téměř uniformní. Převládal volný splývavý šat, který vzhledově nerozlišoval muže a ženy, což se změnilo v průběhu 14. století vlivem rytířské kultury. Mužům se nové oblečení snažilo vtisknout výraz síly a statečnosti, u dam mělo zdůraznit půvab a cudnou smyslnost. Oděv jako takový se měl stát symbolem svého nositele. Zamožní jedinci toužili po novinkách a postupně se zrodila móda v dnešním slova smyslu. Módní vlny na rozdíl od současnosti trvaly více než generaci.

Oblečení v 15. století také odráželo stratifikaci středověké stavovské společnosti. Šlechtici a ti nejbohatší měšťané se snažili držet krok s módními trendy královských dvorů, zatímco venkované se více než na módu soustředili na praktickou stránku oblečení. Symbolický význam mělo oblečení pravděpodobně i ve městech, protože každé povolání se vyznačovalo určitým střihem nebo doplňky. Vznikl tak jakýsi stejnokroj, který vizuálně označoval, které povolání jeho nositel vykonává.

O módě se dozvídáme z městských nebo církevních nařízení, jež zakazovala některé módní trendy. Některá města zakazovala nejbohatším měšťanům, kteří se snažili napodobovat módní styl šlechty, nosit příliš honosné oblečení. Církevní nařízení kritizovala, že se i někteří kněží podvolují módním trendům. Toto kárání lze pochopit vzhledem k tomu, že šaty pozdního středověku zdůrazňovaly přilehajícími částmi erotické partie – ženy ňadra a pas, muži rozkrok a lýtka.

Muži nosili úzké a barevně půlené nohavice, tzv. miparti, a kratší kabátek s vycpanými rameny. Ženy, jejichž oblečení lze vidět na pozdně gotických sochách světic a madon, nosily dlouhé, nařasené šaty (sešité z živůtku a dlouhé sukně). Čím kvalitnější a měkčí sukno bylo, tím bohatší skladbu záhybů tvořilo. Zejména při chůzi se sukno muselo přidržovat, aby se docílilo dalšího módního vzezření dekorativního nařasení, tzv. draperie. Ženy i muži nosili košili na těle a přes šaty svrchní plášť.

Venkované se odívali do nebarevného šedého vlněného sukna a režného plátna, bohatí měšťané a vrchnost si dopřávali barevné a nákladné látky. Postupně se rozšiřovaly i různobarevné oděvy, které se vyráběly sešitím pruhů různých barevných látek, ale někdy se pruhy mohly skládat i do šachovnicového vzoru. Barevnost jako taková byla ve středověku velmi žádaná, a obvykle se kombinovaly výrazně kontrastní barvy – červená a modrá; žlutá a zelená... v užívání barev se navíc odrazila i středověká symboličnost.

Červená například představovala život a lásku a často se užívala v temném purpurovém odstínu (šarlat). Krom toho ale byla také spojena s krásou a urozeností, jak dokládá dobová estetika: „kdo je krásný, má červenou pleť, protože vespod je cítit bušení krve, a krev je princip urozenosti“. Středověk ji převzal z antiky a vyhradil ji vysokým světským a církevním hodnostářům. Jasně červené barvy se dosahovalo barvivem z výměšků červce (odtud název barvy), hmyzu podobného mšici. Červenou velmi často doplňovala bílá jako výraz čistoty, nevinnosti a radosti. Bílá byla barvou základního roucha v liturgii a oděvů světic a mladých dívek.

Velmi vzácnou barvou byla žlutá, protože se na obarvení látky spotřebovalo velké množství květu vzácného šafránu. Žlutá se proto stala náročnou záležitostí, oblékaly se do ní tudíž vznešené a bohaté ženy. Mravokárci je kritizovali a považovali oblečení žluté barvy za zbytečný přepych a rozmařilost. Její používání se stalo diskutabilní, až se nakonec stala barvou nepočetných lidí, některé skupiny měly povinnost ji nosit – prodejně ženy nebo Židé.

Často se ve středověku užívala zelená a modrá – symbolizovaly stálost a naději. Modrou nosili především světské představitelé. Nesmíme opomenout i barvu černou, která byla smuteční barvou a spojovala se se smrtí, hladem a neštěstím. Zároveň se ale opakovaně stávala módní barvou, pravděpodobně v reakci na hýřivé barevné období.

Móda a oblékání představovaly zdroj obživy pro jejich tvůrce. Krejčí mohli být buď univerzální nebo specializovaní na určitý typ oděvu – hacníci šili kalhoty, kabátníci kabáty apod. Výrobu látek měli na starost soukeníci, vlnaři nebo tkalci. Na dobrém a kvalitním oblečení spolupracovali i jiné profese – kloboučníci, šlojři, věnečníci, rukavičníci, krumplři (vyšívali zlatou nití), nebo tlumočníci, tobolečníci a měšeníci (vyráběli vaky, měšce, mošničky), či stuhaři, tkaničníci a přezkaři (měli na starost ozdobné doplňky oděvů).

Velmi výnosné odvětví představovalo kožešnictví, které nabízelo širokou škálu kožešin. Nejdražší a nejvzácnější byla kůže sobolí a kuní. Kožešníci kromě šití kožichů, podšívali a lemovali pláště. Pro zajímavost srovnání některých hodnot z přelomu 15. a 16. století: starý plášť podšílý kožešinou měl cenu 80 kop grošů (4 800 grošů), kůň stál 4 kopy a 30 grošů (270 grošů), týdenní plat Benedikta Reida na počátku 16. století při stavbě chrámu sv. Barbory dosahoval výše 4 kop (240 grošů), obyčejný kameník dostával 3 groše denně. Kožešiny se také užívaly při stylizaci do tzv. divých lidí, jejichž původ sahá do keltské doby. Legendy hovoří o šlechticích zhrzených dvorským životem, kteří odešli do dobrodružného světa tajemného a divokého lesa, aby se osvobodili od neopětované lásky, a poté se mohli navrátit zpět ke dvoru. Šlechtici a dvořané se při různých maškarních příležitostech převlékali do masek z kožešin nebo si na tělo pomoci pryskyřice připevňovali chomáče a kusy kožešiny.

Obuv byla též důležitou součástí oděvu. Mezi oblíbený typ bot v pozdním středověku představovaly měkké, úzké a do špičky protažené kožené boty, které se podle tvaru označovaly jako zobákové. Nejedná se o krátkodobou módní záležitost středověku, protože se tyto boty objevovaly už u egyptské a etruské civilizace. Výrobu nových bot měli na starost ševci zvaní nováci (odtud původ nejrozšířenějšího českého příjmení Novák) či novinníci, o opravu se starali prtáci.

Neměli bychom opomenout též pás, důležitý doplněk oděvu vyráběný z hedvábí, textilu nebo kůže. Lidé si na něj připevňovali vše potřebné – ženy na nich nosily poněkud nepraktické, ale dekorativní váčky (jakési předchůdce kabelek či příruční tašky); některé si k němu připevňovaly růžence, jako důkaz své zbožnosti; muži na něj zavěšovali měšec, nožik nebo zbraň; studenti si s sebou nosili kalamář.

Oblečení se různě dekorovalo, velké oblibě se těšily například z Orientu importované knoflíky vyráběné ze dřeva i kovů. Zajímavostí je i přišívání rolniček na oděv, kdy se nejdříve jednalo o módu důležitých mužů, kteří na sebe prostřednictvím cinkání upozorňovali. Ovšem v průběhu 15. století se rolničky staly typickou součástí oděvu bláznů a šašků.

Součástí módy tvořily i účesy. Ženy si většinou splétaly vlasy do copů, které různě aranžovaly, například bohaté urozené ženy si do vlasů vplétaly zlaté a perlové stužky. Známým účesem byly tzv. naušky, kdy si žena po stranách spletla dva copy, které obtočila pod ušima. Běžně si ženy překrývaly učesané vlasy různými rouškami nebo bohatě řasenými šlojři. v 15. století se rozšířil extravagantní čepec zvaný henin, klobouk ve tvaru kornoutu (vysoký až 60 cm), z jehož špičky splýval lehký závoj, který se později nosil ve zdvojené podobě (dvojitý henin), na našem území znám pod názvem rohy. Muži nosili podobně jako v předcházejících dobách kadeřené vlasy, ale do módy se postupně dostával i tzv. pážecí účes (ve 20. století se stal základem emancipovaného vzhledu žen).

Stavební materiály, vápno a malta

Mezi zásadní stavební materiály v době gotiky a renesance spadá kámen, cihly (hlavně v severní Evropě; na našem území se objevily kolem poloviny 13. století při stavbě Anežského kláštera) a dřevo, případně jejich vzájemná kombinace. Důležitou roli v renesanci sehrávala lícová úprava plochy zmíněných materiálů v podobě bos, rustiky se stezkou (lemování po obvodu kvádrů) nebo opracování do podoby geometrických tvarů.

Velmi důležité byly cihly, které se v renesanci v porovnání s gotikou užívaly více. Změna souvisí se zvýšenou intenzitou stavební činnosti, která na jedné straně vyvolala rozvoj cihlářství, ale na straně druhé přispěla také ke snížení kvality cihel. Změnily se jejich rozměry, renesanční cihly byly kratší, širší a nižší (23 – 31 cm dlouhé, 12 – 23 cm široké a 3 – 8 cm tlusté). v gotice i renesanci se užívaly především v oblastech s nedostatkem kamene, ale pro jejich užití existovalo několik důvodů, protože sloužily ke stavbě žeber, portálů, ostění, kleneb a jako křížová vazba zdiva.

Neméně podstatnou roli sehrávalo dřevo (dub, jedle, smrk, buk, olše, modřín, jilm, ořech, na jihu i cedr apod.) užívané pro zpevnění základů jako piloty, rámy a vnitřní členění oken, sloupy, konzoly, balkóny, arkády, štíty, krovy, šindelovou krytinu, stropy a dřevěné obklady stěn a stropů (tzv. deštění a táflování). Velká spotřeba dřeva při výrobě pilotů určených pro Benátky vedla k vymýcení lesů na přímořských kopcích Chorvatska, spláchnutí úrodné vrstvy půdy a její přeměnu v kamenitě stráž.

Renesanční architekti obohatili stavební materiály o maltu, která zajišťovala pevnost zdiva a částečně řešila i problém nižší kvality cihel, a asfalt, sloužící k izolaci budov. z kovů se v renesanci užívalo železo coby pomocný materiál do zdiva, krovů, táhel dřevěných a zděných kleneb apod. v podobě plechů mohly různé kovy posloužit jako krytina střech a kopulí.

Cihly a cihlářství

Cihlářské řemeslo je staré několik tisíciletí. Výroba cihel sušených na slunci je známa již v 8. tisíciletí př. n. l. v oblasti dnešního Iráku, nejstarší nalezené cihly jsou datovány cca 7500 př. n. l. a pocházejí z oblasti Cayönü na horním toku Tigridu. Mladší jsou nálezy vepřovic z Jericha a Catal Hüyük datované do období kolem roku 7000 př. n. l. Kolem roku 4000 př. n. l. se objevují na Středním východě také cihly pálené. Za celou dobu vývoje, přes vysoce profesionální výrobu v Římské říši, se do období středověku, které nás zajímá, způsob výroby nijak výrazně technologicky nezměnil.

Do Evropy se cihlářství po pádu Říma začalo znovu šířit ze středomořských oblastí až mezi 8. a 11. stoletím zejména díky církevním řádům benediktýnů a cisterciáků. Největší rozvoj cihlové architektury probíhal v severním Německu (masivní výstavba měšťanských domů a církevních staveb ve 13. století), Slezsku a Polsku (od 13. století například ve Wroclawi), zejména při zakládání měst v mladších obdobích středověku a při kolonizaci oblastí severně a východně od Labe. Odtud se šířily vlivy dále do Pobaltí a Skandinávie, stejně jako do jižního Německa i českých zemí.

Na naše území se cihlářství dostalo ze dvou směrů, jednak z Francie a z Flander, přímo nebo přes Porýní a Slezsko, dále pak z Lombardie (zejména na Slovensko). Zásluhy za rychlejší zavádění cihlářství na našem území mají cisterciáci, kteří k nám přicházeli v polovině 12. století za vlády Vladislava II. Ve 13. století se k nám přes Slezsko dostává výroba masivních cihel, tzv. „buchet“. Cihlářství se výrazněji uplatnilo v oblastech s nedostatkem stavebního kamene. Naopak v severozápadní Evropě s transportem kvalitního pískovce se cihla objevuje jen doplňkově, jako součást kamenných staveb. z této doby pocházejí i první písemné zmínky o využití cihlářských výrobků. v kronikách se dočteme, že opat Děthart nechal při opravě Sázavského kláštera na přelomu 11. a 12. století pokrýt střechy pálenými taškami, jimiž byla pokryta i střecha kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehradě po velké vichřici roku 1119.

Přesto se ještě v průběhu 13. a 14. století cihla využívala jen doplňkově k vyzdívání konstrukčních prvků (světlíky sklepů, vstupy, klenby vstupů, odkládací niky) kamenné architektury. I zde lze nalézt jisté výjimky. Například klášter blahoslavené Anežky (zvaný též Na Františku) v Praze, z něhož se dochovalo cihelné průčelí s monumentálním štítem z roku 1233. Nejstarší datovanou celocihelnou stavbou je klášter Nanebevzeří Panny Marie v Brně (založený roku 1323 Eliškou Rejčkou). Množství cihelných staveb vzniká ve 13. století v Nymburce, k nejvýznamnějším patří chrám sv. Jiljí přibližně z roku 1287 a dochované městské hradby.

V městském prostředí byla již od počátku 15. století cihla obecně používanou stavebninou, protože její lehkost a pravidelnost umožnily zjednodušení architektury, typizaci, a ve druhé polovině 15. století vytvoření takových prvků jako je například sklípková klenba. Nad architekturou kamennou ve městech zcela převládla až v období renesance. Na venkově se ovšem stále stavělo, vyjma šlechtických sídel, převážně z kamene a hlíny, obytné domky nanejvýš ještě z nepálených cihel, které si stavebníci vyráběli povětšinou sami v blízkosti stavby. Vepřovice, nepálené cihly z hlíny smíchané se slámou nebo plevami, se hojně používaly od konce 18. století. Pálená cihla a střešní krytina se široce uplatňuje i ve venkovském prostředí teprve koncem 19. století.

Cihlářství patřilo mezi řemesla, která vždy zůstávala za hradbami měst. Jak kvůli prostoru, jež vyžadovala těžba hlíny, a velké spotřebě vody, jejíž zdroj musel být přímo na místě, tak z obav před možností vzniku požáru od cihlářských pecí. Spolu s dalšími „černými řemesly“ (skláři, kováři, vápeníky aj.) cihláři často vytvořili na předměstí řemeslnou osadu či pozdější „jádro starého města“. Cihlářství patřilo mezi svobodná řemesla, mohl jej tedy provozovat každý, kdo přihlásil živnost a zaplatil daň. Cihláři se často usazovali při městech, pokud zde našli kvalitní cihlářskou hlínu a odbyť pro své výrobky. Již od 10. století se cihláři specializují a dělí na cihláře zední (zdicí), kteří vyrábějí cihly a dlaždice, a cihláře krycí, vyrábějící střešní krytinu. Obvyklí byli též kočovní cihláři, kteří se stěhovali za prací, kde jich bylo právě potřeba.

Cihlářské výrobky se nedovážely na velkou vzdálenost, huť byla obvykle zřízena v blízkosti stavby přímo pro její potřebu. I v oblastech, kde není existence cihelny podložena písemně, byla prokázána místní provenience cihlářských výrobků. Například cihly použité při výstavbě kláštera cisterciáků v Oslavanech (prvního kláštera ženské větve tohoto řádu v českých zemích) v první polovině 13. století obsahují značné množství světlých slíd, tak jako místní sprašové hlíny. Na počátku 14. století se častěji objevují i písemné záznamy o cihlářích, zejména v městských knihách. Majitelé cihelen v té době tvoří již hospodářsky zajištěnou skupinu měšťanů. Stavební ruch za vlády Karla IV. zvýšil produkci cihel v celé zemi. v Praze založili cihláři samostatný cech a v roce 1310 si spolu s vápeníky vymohli pevnou sazbu za práci. Roku 1482 ustavili konšelé tří měst pražských aby „sto cihel dláždicích a zednických bylo po osmi groších, sto cihel krycích po dvanácti groších míšenských“. Od počátku 15. století se v kupních smlouvách uvádí popis materiálu a způsob jeho použití. Cihelny zakládala také samotná města. v Brně jsou zmíněny ve 14. až 16. století tři městské cihelny, v průběhu doby měnily svá umístění, město je pronajímalo, zastavovalo i prodávalo, tak jako jiný nemovitý majetek. Nájemcem či vlastníkem nemusel být cihlář, doložení jsou zedníci, stavební podnikatelé i krejčí. Všechny tři cihelny byly lokalizovány poblíž vodních toků, v blízkosti městských hradeb. Cheb měl v roce 1360 dvě cihelny, v Žatci povoluje Vítěk z Landštejna zřízení cihelny roku 1380, v Praze stály cihelny a vápenice v okolí kláštera Voršilek a vně města v okolí hradebních zdí. Když Petr Vok z Rožmberka budoval zámek v Bechyni, povolal roku 1580 na stavbu cihláře z Flander. Dodnes zde nacházíme na střechách domů typické tzv. „holandské pánve“ či „vlnovky“. v Hradci Králové dokonce poskytovala správa města zdarma cihly k výstavbě domovních štítů.

Výroba vápna

Nedílnou součástí středověkého stavitelství představovalo hašené vápno vyráběné z uhlíčitěho vápenatého (hornina vápence tvořená převážně kalcitem). Pokud se uhlíčitěho vápenatého vystaví vysoké teplotě, dojde k uvolnění oxidu uhlíčitěho a vzniku tzv. páleného vápna (oxidu vápenatého), jehož výroba

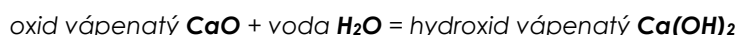
je známá již od pravěku. Pálené vápno se užívá při výrobě skla, změkčuje se jím tvrdost vody, ale sloužilo také jako desinfekce do masových hrobů (při epidemiích).

Chemická rovnice výroby páleného vápna:

Pokud oxid vápenatý reaguje s vodou, vzniká tzv. hašené vápno (hydroxid vápenatý), které se používá ve stavitelství. U hašení vápna se setkáme s dvojím typem hašení – suchým a mokrým. v případě suchého se užívá minimální množství vody, které se může využít trojím způsobem – krátké ponoření nehašeného vápna do vody, pokropení nehašeného vápna či reagování nehašeného vápna s vodní párou. Tímto způsobem získává hašené vápno podobu suchého bílého prášku. Mokré hašení naopak využívá nadbytek vody, do níž se ukládají kousky nehašeného vápna, čímž vznikne suspenze hašeného vápna ve vodě, které se říká vápenné mléko, v případě menšího množství vody vápenná kaše.

Chemická rovnice výroby hašeného vápna:

Pokud hašené vápno reaguje s oxidem uhličitým, dochází k tzv. vyplavování vápence, čímž vzniká uhličitán vápenatý a voda.

Chemická rovnice:

Příprava malty z vápenné kaše

Vápenná kaše má podobu husté plastické pasty, kterou tvoří směs hašeného vápna s vodou. Aby vápenná kaše získala lepší vlastnosti, nechávala se i několik let odležet ve vápenici. Vápenná malta vzniklá smícháním vápenné kaše s kamenivem (pískem nebo štěrkopískem) se po výrobě ukládala k odležení na libovolně dlouhou dobu, během níž se muselo zabránit vysychání či promrznutí, jemuž se zamezovalo zakrytím hromady pomocí jílového písku. Odleželá malta se musela dobře promíchat bez vody, která se přidávala až nakonec, kdy se malta s vodou domíchala. Vzniklá malta se používala na jemnější práci – omítky, římsy, štuky apod.

Příprava malty z nehašeného vápna

Nehašená malta se vyrábí smícháním nehašeného vápna s pískem (či štěrkopískem) a s vodou, k hašení vápna tudíž došlo až přímo v maltě, která se hašením zahřívala, a proto se jí říkalo „malta z horkého vápna“ nebo „horká malta“. Před použitím se nechala malta odležet na hromadě pod vrstvou jílu. Na našem území se tento postup již nevyužívá, ale je možné se s ním setkat na irském venkově, kde se nechává odležet přes zimu, aby se mohla na jaře použít. Na rozdíl od malty z vápenné kaše se tento postup používal především pro výrobu velkého množství malty určené ke zdění na velkých stavbách hradů (Pernštejn má tento typ malty i na fasádách) apod.

Historický vývoj vápenných omítek a péče o ně v minulosti

Stručná charakteristika vápenných omítek jednotlivých slohových období

Románské omítky jsou charakteristické především kamenným zdívem s obnaženým lícem (na našem území vytvářené především z opukových a pískovcových kvádrů, vzácně z režného cihelného zdiva). s románským obdobím je spojeno též řádkové zdivo skládané z pravidelně opracovaných kamenných bloků srovnaných lícem tak, aby se mezi nimi nacházely minimální spáry. v románské architektuře se preferovalo neomítané kvádrové zdivo, ale užití omítek se podařilo doložit na stavbách z 9. století. U staveb z obtížně opracovatelného kamene došlo v některých případech ke zdůraznění spár pomocí rytých stezek a u lomového zdiva se povrch zakrýval tenkou vrstvou vápenné omítky. Omítky této doby byly zpravidla

jednovrstvé, hlazené dřevem či železem, kopírovaly nerovnosti podkladu a líc omítek se opatřoval vápenným nátěrem.

V období gotiky se od 13. století na významnějších stavbách užívalo neomítané kvádrové zdivo, ale vzhledem k rozšiřující se stavební aktivitě se postupně pro stavbu zdiva rozšiřovalo užívání lomového kamene. Jednalo se o zdivo s nerovným lícem, protože se vytvářelo z nepravidelných kusů vylámané horniny. Při porovnání s kvádkovým zdivem se ale jedná o nerovnost relativní, jelikož středověké lomové zdivo se skládalo z kamenů se srovnaným lícem.

Omítka v této době získala ochranou úlohu a stala se významnou součástí výtvarné stánky stavebního díla. Omítky byly většinou jednovrstvé, hrubě nahozené bez úpravy nebo jen s rutinním způsobem povrchové modelace (strhávané hranou lžice, hlazené železem, srovnávané koženou rukavicí). Jakým způsobem se omítka nanasla, se dá zpětně poznat podle povrchu. Prudkým pohybem nahazovaná (podmršťovaná) omítka se vykazovala hrubou strukturou. Srovnanější líc vykazovaly omítky strhávané hranou zednické lžice, čímž vznikl charakteristický povrch s patrnými otisky hrany zednické lžice. Pevného utažení a vyhlazení omítek se dosáhlo zpracováním tvárné malty pomocí železa. Hladké gotické omítky disponují pevně utaženým a zvlněným, tzv. lasturovým povrchem. Omítka se nahazovala v relativně tenké vrstvě, aby opravila nerovnosti zdiva. Gotické omítky obsahovaly velký podíl vzdušného vápna (objemový poměr vápenné kaše a písku byl cca 1:1), což se projevilo při tunutí vlasovými trhlinami. Důležitou roli sehrávalo výtvarné zapojení kamenných ostění a portálů do omítek. Okna byla rámována širokými paspartami, vzniklými buď vyhlazením jednovrstvé omítky, nebo přihozením omítky, tedy vymodelováním pasparty druhou omítkovou vrstvou. v některých případech se pasparty doplnily zdobeným detailem v omítce v návaznosti na omítkovou plochu (např. motiv lilí u oken hradní kaple na Švihově). Řešily se také úpravy nároží staveb, kdy se kvádry nárožní armatury kryly buď tenkou vrstvou omítky nebo vápenného nátěru, či se upravily náročněji v kontextu s výtvarným řešením exteriéru stavby. Zajímavý je reliéfní zubořez na nárožích hradu Švihova, provedený v omítce a imitující nárožní bosáž. Vzhledem k tomu, že došlo k rozmachu nástěnných maleb, podařilo se zaznamenat širší používání dvouvrstvých omítek.

Dalším výtvarným a řemeslným vývojem prošly omítky v době renesance, kdy se vedle jednovrstvých začaly užívat omítky vícevrstvé. Renesanční omítky obsahovaly velký podíl vzdušného vápna (objemový poměr vápenné kaše a písku byl 1:2). s renesancí přišla specifická reliéfní úprava – sgrafitová výzdoba, vyvíjející se v návaznosti na středověké předlohy v Itálii ve 13. a 14. století, na naše území se rozšířila až v první polovině 16. století. Sgrafitová výzdoba (jednoduchá rustika, iluzivní psaníčková sgrafita, ornamentální či figurální typ) se prováděla v různých modifikacích podle doby a regionálních podmínek. Nejrozšířenější jsou pravděpodobně sgrafita jednovrstvá vyvedená rytím či odškrabáváním do jednovrstvé omítky. Dvouvrstvé sgrafito vyžadovalo, aby se podklad opatřil vrstvou probarvené omítky (intonaco colorito), na kterou se nanasla tenká vrstva vrchní omítky (intonaco bianco). Vyrytím kresby či odškrabáním vrchní omítky došlo k odhalení líce barevného intonaco colorita, které se probarvovalo do odstínů černé, šedé, červené, okrové a jiných (barvy se získávaly z drceného dřevěného uhlí, sazí, drcených cihel atd.). Prokázáno je užívání polychromovaného sgrafita v náročnějších barevných kombinacích. v době renesance se také kombinovalo jednovrstvé a dvouvrstvé sgrafito (dochované na hradě Lipá a Grabštejn). Sgrafitová výzdoba na našem území oslabuje kolem roku 1600. Rozšířené bylo užívání nástěnných maleb, pod kterými se užívaly zpravidla vícevrstvé omítky. s renesancí se též spojuje technika náročnějšího plastického zpracování omítek – štukové výzdoby interiérů, zejména pak nástěnná a nástropní výzdoba.

Historie péče o omítky

Omítky zaznamenaly do poloviny 19. století přes modifikace v konkrétní době a lokálním podmínkám vývojovou kontinuitu, která zajišťovala materiálovou kompatibilitu omítek v době oprav nebo transformace staveb. Materiálová a technologická kompatibilita v rámci technického systému stavby umožňovala dlouhodobou koexistenci a funkčnost omítek, přestože jejich vznik oddělovala staletí. Kompatibilita navíc se stabilní úrovní zednického řemesla předurčovala systémovost péče o omítky po dlouhá období napříč generacemi.

K procesu postupného utlumení řemeslné kontinuity přispěla v polovině 19. století průmyslová revoluce – objevily se nové materiály, technologie, typologické skupiny staveb a moderní architektura, mimo to došlo ke zprůmyslnění stavebnictví. Na důležitost tradičních řemesel v památkové praxi upozorňoval v polovině 20. století architekt a památkář Břetislav Štorm. Jednalo se o dobu, ve které se nadále uchovávala znalost přípravy hašeného vápna a tradiční zednické profese. Význam zachování těchto tradičních technologií v péči o památky se projevil v 50. – 70. letech 20. století zakotvením podmínek pro kvalifikovanou činnost při obnově památkového fondu. Ztráta kontaktu s tradicí a úbytek řemeslných schopností a dovedností souvisí též se společenskými změnami po roce 1989, kdy s rozšířením širokého rejstříku průmyslově vyráběných omítek a stavebních materiálů všeho druhu a v důsledku redukce učňovského školství sledujeme zánik tradičních řemesel a řemeslné erudice.

Hodnoty historických omítek

Historické omítky mají jednak architektonickou hodnotu, protože se omítka výrazně podílí na celkovém architektonickém výrazu díla a jako specifický stavební materiál ovlivňuje jeho formální a obsahovou stránku. Výtvarná hodnota je spojena s památkami, u nichž došlo k uznání, že představují výtvarné umění (nástěnné malby) nebo produkt umělecko-řemeslného charakteru. Neméně důležitou je hodnota ochranná/funkční, jelikož omítka chrání stavbu před vlhkostí, zasolováním a mechanickým poškozením. Důležitost tohoto prvku si uvědomíme především u materiálů, které bez tradiční omítkové ochrany rychle podléhají povětrnostním podmínkám. Omítka může mít též hodnotu estetickou/emotivní, jelikož jako součást stavby minulosti může v pozorovateli vyvolat estetické zážitky, které mají na svědomí především znaky dokazující původnost díla (eroze, poškození, přirozená patina). Umožňuje tak vyvolat pocit sounáležitosti s minulostí. Hodnota dokumentární pramení z toho, že omítka slouží jako historický pramen poskytující informace a svědectví o estetickém cítění doby, o výtvarné a řemeslné úrovni, a také uchová objektivní informace o použitých materiálech, dovednostech i postupech zpracování. v případě budov transformovaných poskytuje svědectví o posloupnosti historických událostí a proměn v průběhu času. Kromě toho signalizuje nejen stáří, ale i původnost konstrukce. Zachování historických omítek představuje jednu z klíčových podmínek pro uchování výpovědní hodnoty stavebního díla pro budoucí generace.

Hlavní zásady péče o historické omítky

K historickým omítkám se musí přistupovat šetrně, jelikož jsou indikátorem stavu a věrohodnosti stavby. Hlavní požadavek a projev odbornosti představuje cílené úsilí k zachování historických omítek a rozvíjení schopnosti jejich šetrného ošetřování. Za vzor šetrného přístupu může posloužit hospodárnost našich předků, jejichž postupy byly, v porovnání se současným stavem, vzorem ohleduplnosti a hospodárnosti, což dokazuje respektování stavební podstaty staršího objektu při různých adaptacích a přestavbách, kdy se minimalizovaly destruktivní zásahy a druhotné užívání staršího materiálu.

Podstatná část stavebního fondu prošla složitějším stavebním vývojem a je charakteristická vrstvením zásahů a prolínáním jednotlivých vývojových fází. Mnoho historických budov odráží řadu stavebních proměn právě v omítkách, které disponují vývojovou vrstevnatostí, již je nutné respektovat a představuje historickou paměť stavebního díla. Pozdější vrstvy by tudíž neměly být odstraňovány, aby se vylepšil vzhled budovy s cílem uvést ji do „atraktivnější“ podoby. Výjimkou je, pokud by některá z těchto vrstev historické dílo poškozovala. Základní předpoklad pro uvážlivou a kvalifikovanou úpravu představuje respektování vývojové vrstevnatosti a schopnost poznat význam a hodnotu jednotlivých slohových fází.

Při opravách nebo obnovách historických staveb je nezbytné vycházet z tradičních technologií a řemeslných postupů, respektovat veškeré charakteristické znaky omítek, které odlišují jednotlivá slohová období a výraz konkrétních stavebních děl.

Koncepce záchrany, typy prezentace

Při jakékoli obnově se musí dodržovat zásady kvalifikované práce (šetrnost, respekt k vývojové vrstevnatosti, snaha o celistvou interpretaci, věrohodné ztvárnění omítek a kompatibilita technologií a stavebních materiálů). Při stanovení koncepce zásahu je nutné posoudit historické omítky z několika hledisek: hodnotový potenciál, technický stav (slouží k určení rozsahu a způsobu záchranného zajištění, konzervace,

výměny materiálů apod., podstatné pro volbu koncepce zásahu a určení kvalifikované technologie záchrany) a dostupné prostředky (materiály a postupy).

Snahou by mělo být co nejvíce zamezit rozsáhlým zásahům do historických staveb, proto důležitou roli sehrávají udržovací úpravy (běžné opravy a soustavná údržba), jelikož se tím minimalizuje potřeba zásahů do hmotné podstaty památky. Výhodou soustavné údržby je i stránka finanční, navíc se tím zabráňuje urychlenému zhoršování technického stavu a předchází se vzniku havarijních situací. Na omítkách se projevují poruchy celé stavby (statiky, zdiva, střech, žlabů, izolací), a proto se musí před opravou omítky vyhodnotit, odstranit nebo alespoň zmírnit tyto poruchy.

Někdy se uplatňuje přístup s minimálními proměnami vzhledu památky, tento proces se označuje jako konzervace, při níž se zachovávají fragmenty vzácných historických omítek. Jedná se o šetrný a často nízkonákladový přístup. Na druhé straně se jedná o přístup náročný na odbornou, výtvarnou a řemeslnou erudici realizátorů.

Další (rehabilitační) metodu nabízí restaurování, jehož podstata spočívá v záchraně (restaurování) originálních materiálů a navrácení zaniklých částí. Jedná se o velmi náročnou činnost po stránce erudice zhotovitelů, i materiální nároky jsou vyšší v porovnání s konzervací. Mezi nejrozsáhlejší akce tohoto charakteru z posledních let lze zařadit restaurování sgrafitových dvorních fasád Švihova.

Poslední metodu představuje rekonstrukce (reprodukce), která se užívá tehdy, když se historické omítky nedochovaly nebo, když jejich technický stav neumožňuje záchranu. Přistupuje se k ní v případě nutnosti korektivní úpravy nevyhovujícího obrazu stavby, nebo pokud byl stav znehodnocen diletantskými úpravami či nevhodnými materiály a technologiemi. Pro rekonstrukci je nutná existence předlohy nebo analogií a dostatek relevantních informací o celkové podobě, použitých materiálech, povrchovém zpracování, detailech úpravy apod. v případě náhrady za odstraňované dožilé omítky je důležité předem zaznamenat nezbytné detaily a to nejen z důvodů dokumentárních, ale i pro efektivní využití informací pro maximálně věrohodnou obnovu zaniklého stavu.

Kachle a kachlová kamna

Počátky otopných těles lze hledat již v pravěku objevem ohně, který sloužil k několika účelům – ochrana před zvěří, zdroj světla, tepelná úprava stravy a vyhřívání jeskynních prostor. Za předchůdce pokojových kamen je možné považovat přenosná hliněná nebo kovová kamínka užívaná k vytápění přibytků. Potřeba vytápět obytné prostory pomocí přenosných kamínek se objevila na konci doby bronzové (přibližně 2 000 let př. n. l.) u ilýrských kmenů žijících v severní části Apeninského poloostrova. Tato kamínka měla tvar vázy s rozšířeným hrdlem a ve spodní části se nacházely otvory pro přívod vzduchu k palivu (dřevěné uhlí). v době starověkého Říma se keramická kamínka nahradila kamínky ze železa nebo bronzu.

Před vynálezem kamen se užívalo též dýmné a polodýmné vytápění pomocí hliněné pece objevující se především ve vesnickém prostředí. v případě tohoto způsobu se sice dostával kouř do místnosti, ale nad topeništěm se nacházel jakýsi lapač jisker, který snižoval nebezpečí požáru. Polodýmné vytápění spočívá v tom, že se nad pec zavěsí dřevohliněný dýmník, který zachytí většinu dýmu dříve, než se rozptýlí do místnosti a dopraví jej nad strop mimo obytné prostory. Dým tedy zaplňuje prostor krovu, z něž uniká krytinou nebo větracím otvorem. Výška prostorů dosahovala 3 – 4 metrů, s tím že horní část byla určena pro dým a spodní obývali lidé, jejichž bezpečnost zajišťovaly otvory nad okny a dveřmi. Další možnost, jak vytopit místnost nabízely krby, jejichž největší nevýhodou představuje malá efektivita. Na hradech se tento způsob užíval, avšak vytopit rozlehlé a studené místnosti tímto způsobem bylo téměř nemožné.

Vynález samotných kachlových kamen je spojen s chladnějšími oblastmi, kde se místnosti musely vytápět po celou dobu zimních měsíců. Předchůdci kachlových kamen se stavěli především z kamnářské hlíny (jílu), z hrubých kamenů nebo vypálených cihel a umísťovali se ke stěně nebo do rohu místnosti. Kouř se odváděl otvorem ve stěně nebo pomocí odtahu nad otevřeným ohništěm v sousední místnosti, do níž ústil i otvor pro

příkládání paliva. Nejstarší doklady o hliněných kamnech pocházejí ze 7. a 8. století ze sídlišť Langobardů, kteří po pádu Římské říše obsadili severní Itálii. Nejstarší dochovaná hliněná kamna pocházejí z roku 820 z románské baziliky v klášteře St. Gallen ve Švýcarsku.

Vznik kachlových kamen představuje jeden z největších pokroků v otázce vytápění. Jejich objev je také spojen s chladnějšími oblastmi, jelikož jeden z nejstarších kachlů pochází z oblasti jižního Německa a Švýcarska. Velkou výhodou tohoto vynálezu je zakryté ohniště (snížení rizika vzniku požárů), větší výhřevnost (cirkulace vzduchu a stabilizování teploty, ve srovnání s krby, v jejichž blízkosti je teplo, ale dále od nich chladno), větší efektivita (teplené ztráty u kamen mezi 30 – 40 %, u krbů až 85 %; akumulace tepla, kamna jej vydávají i po vyhasnutí ohně) a lepší odtah kouře. Veškeré zmíněné prvky nakonec přispěly k celkové změně bydlení. Největší rozkvět kachlových kamen spadá do období renesance a baroka kolem 16. a 17. století. z renesance se dochovala i nejstarší kachlová kamna (výška 12 m, 240 kachlů) postavená roku 1545 německým kamnářem Georgem Stolzenerem v Gdaňsku.

Keramická kamna se původně nezdobila, k tomu došlo až v období gotiky kolem 13. a 14. století, kdy se horní část začala zdobit nejdříve nevypálenými a později vypálenými a glazurovanými keramickými deskami, tzv. kachli, jimiž se později začala obkládat celá kamna. Mezi typickou výzdobu patřila náboženská, figurální, světská nebo heraldická tematika.

V případě našeho území se objevují kachlová kamna od druhé poloviny 13. století, ale běžnou součástí obytných místností se stala o něco později (na přelomu 14. a 15. století), ovšem největší slávu zaznamenala tehdy, když došlo k jejich rozšíření z obytných domů do hradů, tvrzí a klášterů (na přelomu 15. a 16. století). Výstavbu a výrobu kachlových kamen měli na starost hrnčíři, jelikož specializovaný obor vznikl až v 16. století. Když se na našem území na počátku 16. století objevila renesance, projevil se nový stavební styl i na kachlových kamnech – změnily se motivy, zvětšila se plasticita, kachle i samotná kamna.

Během výroby se kladl velký důraz na přípravu samotné hlíny, skladované i několik měsíců v podobě bloků, z nichž se pomocí srpů odřezávaly pruhy, které se hnětly pomocí nohou na zemi posypané pískem. Poté co se hlína zpracovala na válu, vybraly se z ní kořeny a kameny, odstranily se z ní i vzduchové bubliny, aby mohla pokračovat na hrnčírský kruh, kde hrnčír vytvořil potřebný tvar, který se z kruhu odstranil za pomoci drátu. Vzniklá nádoba se položila na desku, aby uschla. Jednalo se o práci na vysoké úrovni, a proto není neobvyklé, pokud hrnčíři umístili své jméno nebo značku na vytvořený kachel.

Reliéfní kachle se začaly vyrábět od 14. století, kdy se již nevytvářely na hrnčírském kruhu, ale jako vyliované dlaždice z matrice (negativní forma, tzv. kadlub, z pálené hlíny), což mimo jiné umožnilo rozšíření kachlových kamen s uměleckými reliéfy. Dřevěný negativ (většinou vytvořený zkušenými řezbáři) se vyplnil hrnčírskou hlínou a nechal se vypálit pozitivní reliéf, ze kterého se otiskla negativní forma (kadlub). Mezitím se vyvábcovala hlína, která se položila na matrici, na hlínu se položilo lněné plátno, přes nějž se hlína vtlačila do všech prohlubní matrice. Po nějaké době se lněné plátno s otiskem formy sundalo, čímž vznikl ražený reliéf, který putoval do pece, v níž se teplota pohybovala mezi 800 – 1000 °C. Při vypalování bylo nutné pamatovat na to, že nádoby ubydou na objemu.

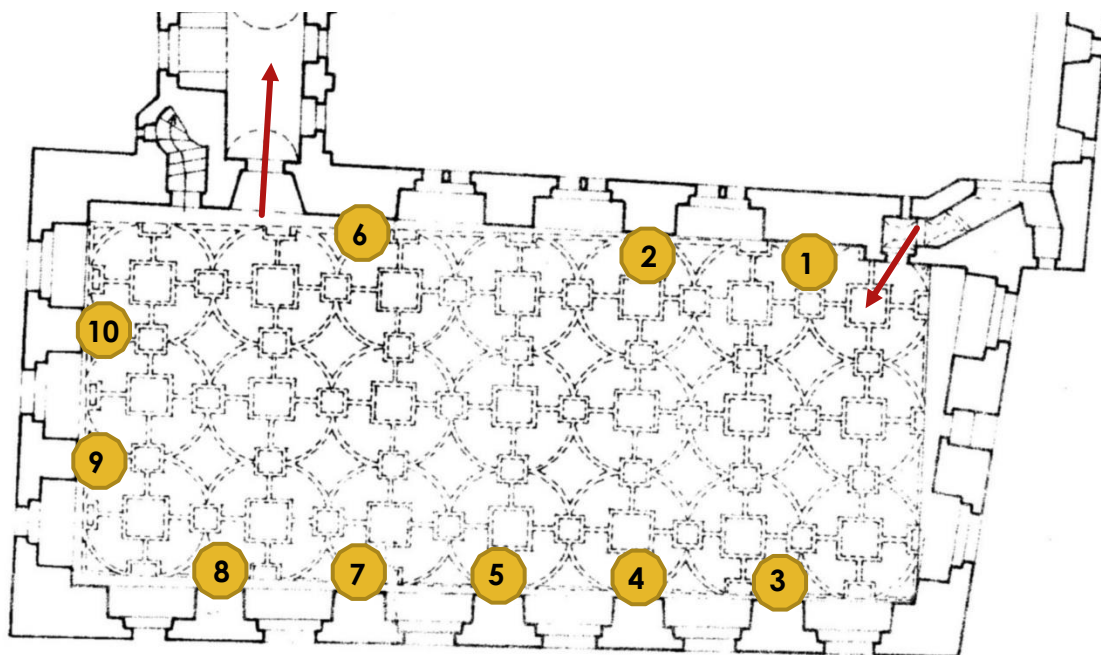
Osobnosti Černínů

Autor: Petra Vítková, 2022

Galerie Černínů v jižním sále

Na zdi Tanečního sálu byly v roce 2021 instalovány tištěné kopie portrétů vybraných osobností rodu Černínů z Chudenic. Jde o tisk na plátno a podobizny zde byly instalovány k připomenutí dlouhého období dějin hradu, kdy patřil do majetku tohoto rodu. Hrad sloužil jako hospodářský dvůr a sýpka, byl součástí chudenického velkostatku.

Umístění vybraných osobností na zdech sálu:

1. Humprecht Jan Černín
2. Heřman Jakub Černín
3. František Josef Černín
4. Prokop Vojtěch Černín
5. Jan Rudolf Černín
6. Marie Terezie Josefa, roz. hraběnka Schönborn-Heussenstamm
7. Evžen Karel Černín
8. Marie Terezie roz. hraběnka Orsini-Rosenberg
9. Jaromír Černín
10. Josefína Černínová, roz. princezna ze Schwarzenbergu

Romantická pověst o původu Černínů

„Drslavici, předkové nynějších Černínů z Chudenic, jednou byli krutě pronásledováni, poněvadž si krále rozhněvali. Nepřátelé jejich znenadání přepadli jich sídlo a povraždili je všechny. Sotva ještě se podařilo chůvě, která pacholátko v dětenčí světnici opatrovala, že s ním utekla do výstupku, a tu jej v komíně ukryvši, sama se také někde skryla. Pacholátko strachem nedýchalo a chůva jeho také se bála ze svého úkrytu vyjít. Když vrahové byli za nějakou chvíli odešli, poddaní šli na zámek, a hlasitě oplakávajíc svých dobrých pánů, vyvolali tak chůvu. Našedše s ní pachole celé od sazí černé, zvolali radostně: „Aj chudětec, a jak je černý! Bůh nám tebe zachovej, abys zůstal provždy zdráv a abys někdy byl pánem naším milostivým.“ a přání to se splnilo, když se hněv králův utišil. Na památku pak této události nazýval se mladý pán Černínem a sídlo jeho říkali Chudenice.“

Významná osobnost Černínů spjatá s historií hradu Švihov

SYLVIE KATEŘINA ČERNÍNOVÁ ROZENÁ CARETTO-MILLESIMO

Sylvie Kateřina se narodila v roce 1606. Jejím otcem byl Štěpán markrabě ze Savony a hrabě z Millesima a pocházel ze starého italského rodu. Matka, Magdalena rozená Kosomlatská, byla z Vřesovic. Další informace o Sylvii se týkají až její svatby v roce 1633 s hrabětem Heřmanem Černínem z Chudenic. Hrabě byl před Sylvii ženatý už dvakrát. Všechna manželství zůstala bezdětná. Heřmanův majetek zdědil vnuk jeho bratra Humprecht Jan Černín.

Hraběnka Sylvie byla velice schopná, starala se o manželova panství. Vybírala daně, ale také dohlížela na bezpečnost poddaných. Mohla kupovat i nová panství. Za její hospodářské schopnosti ji manžel i jiní šlechtici velmi oceňovali. v roce 1657 požádala Sylvii vzdálená příbuzná Alžběta Johanka Švihovská z Rýzemberka (vdova po Janu Maxmilianovi Černínovi), aby jí a její dceři dělala poručníci. a tak začala hraběnka Sylvie Kateřina působit na Švihově.

Roku 1653 vydal císař Ferdinand III. tzv. „demoliční dekrety“, na jejichž základě měl být hrad Švihov zbořen. Byly podány žádosti o zrušení těchto nařízení, ale úředníci na demolici trvali. Zdůvodňovali ji tím, že přispěje k bezpečnosti plzeňského kraje. Toho hraběnka využila a poslala v roce 1660 císaři dopis. Ve své žádosti uvedla, že jelikož se hrad boří pro bezpečnost celého kraje, měl by jí kraj škodu vynahradit. Císař odpovídal v roce 1661, nařizuje místodržícím v Praze, aby byla hraběnka odškodněna. Sám však peníze neměl a plzeňští stavové také ne a hlavně platit nechtěli, protože oni demolici nenařídili. Demoliční práce byly zastaveny a nakonec zrušeny. Mezi tím již ale došlo k rozbourání jižní části hradeb a Zlaté bašty.

Sylvie Kateřina se po smrti svého prvního manžela vdala ještě jednou. Sama umírá 29. 2. 1664 v Řezně. Nechala se pohřbit vedle svého prvního manžela Heřmana Černína v kapli sv. Zikmunda v chrámu sv. Víta v Praze.

Osobnosti Černínů na obrazech v tanečním sále na Švihově

HUMPRECHT JAN ČERNÍN

Humprechtovi (1628) bylo 14 let, když mu zemřel otec. Matka neměla dostatek financí na jeho studium, a tak ho podporoval prastrýc Heřman Václav Černín. Po něm zdědil většinu svého majetku a také hraběcí titul. v mládí hodně cestoval po Itálii a Francii. Musel se vrátit, protože matka neměla na tyto výdaje peníze. Ovšem v roce 1648 prchá z Prahy před Švédy. Znovu se ocitá v zahraničí. Po nevydařených kariérních pokusech se vrací zpět do Čech. Prastrýc mu sehnal místo u teprve desetiletého Leopolda Viléma, budoucího císaře římského Leopolda I. Poté co zemřel Ferdinand III. a Leopold I. se ujal vlády, stal se Humprecht jeho vyslancem v Itálii. Vždy byl císařovým důvěrníkem a po svém návratu z Benátek zastával několik úřadů. v roce 1678 koupil prastaré rodové sídlo v Chudenicích, aby se nedostalo do vlastnictví jiného rodu. Zemřel v roce 1682.

HEŘMAN JAKUB ČERNÍN

Heřman (1659) byl synem Humprechta Jana Černína. Díky otci i svým schopnostem dosáhl rychlé kariéry. Také mu k tomu dopomohl významný sňatek s dědičkou hradeckého dominia Marií Josefou Slavatovou z Chlumu a Košumberka. v mládí podnikal dlouhé kavalírské cesty, na kterých se mu podařilo získat mnoho kontaktů a zkušeností. Domluvil se v pěti jazycích a uměl dobře i česky. Ve 27 letech se stal říšským dvorským radou, následně dvorským maršálem a kariéru završil jako nejvyšší purkrabí Království českého. Zemřel v roce 1710.

FRANTIŠEK JOSEF ČERNÍN

Za Františka Josefa (1696) nastalo vrcholné období Černínů. Otec mu zemřel, když mu bylo 10 let. Za hospodaření jeho poručníků se prohlubovaly rodové dluhy. On sám veden ke správě majetku nebyl. Tuto povinnost často přenechával hraběcím úředníkům, kteří toho často využívali. Přesto byl významnou osobností. Po dosažení plnoletosti mu císař Karel VI. Udělil právo nazývat se vladařem domu Chudenického a Hradeckého. Tím se hrabě stal nositelem dědictví a odkazu rodu Rožmberků, pánů z Hradce, a Slavatů. Jeho kariéra rychle stoupala. U dvora byl žádanou osobou. Měl vlivné přátele, jako byl například nejvyšší

český kancléř Schlik. Svou podporu mu věnovala i sama císařovna Alžběta Kristýna. Protože ale půjčoval mnoho peněz císařskému dvoru a sám vynakládal nemalou část peněz na budování a udržování svých statků, začal se zadlužovat. Nebyl už znovu povýšen a pro císařský důr už nebyl zajímavým. Zemřel v 37 letech roku 1733.

PROKOP VOJTĚCH ČERNÍN

Prokop Vojtěch (1726) přišel o svého otce, když mu bylo sedm let. Po smrti otce mu zůstaly velké dluhy. Přesto se díky jeho matce, hraběnce Marii Isabelle, mnoho rodinného majetku zachovalo. Poté, co se vrátil ze studií a byl prohlášen za plnoletého, převzal svůj majetek. v roce 1741 byl třetím nejbohatším šlechticem v zemi. To se ovšem mělo změnit. Kvůli válečným výdajům, financování stavby zámku Jemčina a potřebě zajistit deset žijících dětí ze dvou manželství, byla jeho pokladna zatížena. Prokop zemřel v nedožitých 51 letech. Poručnictví dětí a správu majetku převzal jeho tchán. Ten se rozhodl dluhy drasticky snížit a rozprodat nábytek, knihy či obrazy. Černínové tohoto činu nakonec litovali. Mobiliář měl mnohem větší cenu, než za něj získali.

JAN RUDOLF ČERNÍN

Jan Rudolf (1757) byl jediným synem Prokopa Vojtěcha Černína. Studoval práva v Salcburku. Věnoval se hudbě, výtvarnému umění a cestování. Jindřichův Hradec neobýval, ale neváhal mu pomoci po vypuknutí velkého požáru v roce 1801. Ocenil úsilí měšťanů, kteří zachránili zámek před ohněm. Po čase se mu podařilo stabilizovat rodové finance a vrátil se ke dvoru do Vídně. Měl zde mj. na starost císařské sbírky a organizaci dvorských divadelních a operních představení. Jednu dobu dokonce stál jako prezident v čele c. k. Akademie výtvarných umění ve Vídni. To už si mohl opět dovolit financovat opravu zámku Jemčina a Krásný dvůr, kde jeho zásluhou vznikl nejstarší a největší anglický park v českých zemích. Stýkal se s významnými lidmi své doby, například s Františkem Palackým nebo Ladislavem Čelakovským, a byl tím představitelem rodu Černínů, který nechal v Chudenicích vystavět lázeňskou budovu. Zemřel v roce 1845.

MARIE TEREZIE JOSEFA ROZENÁ HRABĚNKA SCHÖNBORN-HEUSSENSTAMM

Marie Terezie Josefa se narodila v roce 1758. Vdala se ve Vídni za Jana Rudolfa Černína. z jejich manželství se narodily čtyři dcery – Gabriela Marie Anna, Marie Josefa Františka, Marie Terezie a Kristýna. Kromě nich měli jediného syna Evžena Karla, který se stal pokračovatelem rodu.

EVŽEN KAREL ČERNÍN

Evžen Karel (1796) už v mládí hodně cestoval, a to v době velkých společenských a politických změn v Evropě. Nebyly mu cizí myšlenky Velké francouzské revoluce ani českých vlastenců. Česky hovořil špatně, ale svou zemi miloval. Dokonce se stal předsedou Slovanské besedy ve Vídni, což bylo v tehdejší době u šlechtice neobvyklé. Zajímal se o přírodní vědy a historii. Díky těmto zájmům udržoval kontakt s osobnostmi, jako byl Josef Dobrovský, František Palacký anebo Johann Wolfgang Goethe. Josef Dobrovský dokonce byl učitelem jeho dětí. Hrabě Karel Evžen se stal v Čechách členem Matice české, Jednoty pro dostavění hlavního chrámu sv. Víta v Praze i spoluzakladatelem Národního muzea. Zemřel v roce 1868.

MARIE TEREZIE ROZENÁ HRABĚNKA ORSINI-ROSENBERG

Marie Terezie (1798) byla první ženou hraběte Evžena Karla Černína, který se s ní oženil roku 1817 ve Vídni. Měli spolu šest dětí – syny Jaromíra, Heřmana Zdenka, Rudolfa a Humberta a dvě dcery Marii Terezii a Karolínu. Hraběnka Marie Terezie měla vřelý vztah k Josefu Dobrovskému, protože poznala, že vede jejího muže k vědeckému poznání. a s jinými učiteli ho vedou k popularitě a společně ho odvádějí od zahálčivého života některých šlechticů. Také si Dobrovského vážila, protože byl učitelem jejich dětí, které ho měly ve velké oblibě.

JAROMÍR ČERNÍN

Byl nejstarším synem Evžena Karla Černína, narodil se ve Vídni v roce 1818. Oženil se dvakrát. Poprvé s Karolínou hraběnkou Schaffgotschovou. v Jindřichově Hradci na ni přetrvává věčná památka. Jaromír jí k 40. narozeninám nechal zhotovit umělý ostrov uprostřed rybníka. z tohoto manželství měl čtyři dcery a dva syny – Evžena Jaromíra a Františka Jaromíra. Oba zemřeli bezdětní, ale mladší František Jaromír

odkázal rodový majetek svému prasynovci Evženu Alfonsovi Černínovi, který pocházel z vrchlabské větve rodu Černínů. Je otcem prastrýce manžela Josefíny níže.

JOSEFÍNA ČERNÍNOVÁ ROZENÁ JOSEFÍNA GABRIELA MARIA BENEDICTA HUBERTA CANDIDA PRINCEZNA ZE SCHWARZENBERGU

Hraběnka Josefína Černínová (1895) byla dcerou vládnoucího knížete Jana Nepomuka ze Schwarzenbergu. Byla manželkou Evžena Alfonse Černína (1892), který zdědil rodový majetek po Františku Jaromírovi Černínovi. Roku 1930 se ve Velichově manželé zúčastnili sčítání lidu, při kterém uvedli, že jejich mateřskou řečí je němčina (zatímco v dokumentu československé armády hrabě uvedl češtinu). Podle svědectví pamětníků tak učinili proto, že se v té době nacházeli na území obydleném převážně Němci. Informaci o mateřském jazyce v té době nepřikládali velký význam. Závažnost získala až v roce 1938, resp. roku 1945. Ovšem tím, že se pasivně podřídili změně politických poměrů, zachránili rodinný majetek, a především ochránili své české zaměstnance, kteří by byli propuštěni a vystaveni persekuci.

Osud Josefíny a Evžena Černínových

Pamětníci se shodují v tom, že hrabě s manželkou byli v srdci Čechy, a i když je okolnosti po Mnichovu v roce 1938 přinutily zůstat na území odstoupeném Německu, doufali v obnovu Československé republiky. Po vyhlášení všeobecné demobilizace 23. září 1938 narukoval nadporučík československé armády v záloze Evžen Alfons Černín ke svému útvaru v Plzni, kde zůstal až do demobilizace. Zabraní Sudet nesl velice těžce. Před okupací československého pohraničí hraběnka Černínová napsala, že: ... pláče se svým mužem nad tím, že naše milovaná země má být roztržena. Po návratu hrabě podstoupil řadu protinacistických kroků. Všude ponechal české nápisy, správu panství vedl česky, vyjadřoval sympatii ke všemu českému, pomáhal zajatcům, vyplácel mzdy rodinám vězněných zaměstnanců, a mnoho dalšího. v roce 1939 dokonce podepsal tzv. druhé prohlášení příslušníků české šlechty o věrnosti českému národu. v něm se signatáři otevřeně stavěli proti politice okupační moci.

Po skončení války byl Evžen Alfons zajat vládním vojskem. Hraběnka Černínová odjela i s dcerou do bezpečí na zámek v Chudenicích. Ale ani zde nebyla její situace lehká, a tak se rozhodla i s dcerou odjet do Mnichova. v Německu se setkala s generálem G. Pattonem, kterého požádala o pomoc svému manželovi, o kterém neměla žádné zprávy. Mezitím byl hrabě Evžen Alfons Černín obviněn z kolaborace s nacistickým režimem. Řada lidí se za hraběte a jeho rodinu přimlouvala. Poukazovali na jeho naopak protinacistickou činnost. Kolaborantství mu nebylo dokázáno, byl propuštěn a odešel za rodinou do Německa. Celá rodina se pak přesunula do Rakouska. o všechen majetek v Čechách přišli. Žádali o zachování jejich československého občanství. Řízení o jejich občanství bylo pozastaveno a znovu o něj v letech 1990 zažádal syn hraběte Rudolf a po něm ještě jeho vnuk Karel Evžen. Hrabě Evžen Alfons Černín zemřel v roce 1955 a jeho žena hraběnka Josefína zemřela deset let poté v roce 1965 (oba ve Vídni).

Dobrovický strop

Autor: Petra Vítková, 2022

Historie zámku Dobrovice a vznik kazetových stropů

Jindřich z Valdštejna zakládá nový zámek

Roku 1551 Anna z Vartenberka odkoupila panství v Dobrovici od Budovců z Budova. v roce 1558 se provdala za svého druhého manžela Jindřicha z Valdštejna, kterému panství předala. Jindřich na Ferdinandu I. vymohl Dobrovici povýšení na město. Také se rozhodl přebudovat svou opevněnou tvrz na reprezentativní sídlo. Přestavba započala hned v roce 1558. Vznikl čtyřkřídový renesanční zámek, který si i nadále zčásti zachovával pevnostní charakter. Ovšem úplná přestavba zámku byla dokončena až za Henyky z Valdštejna před rokem 1610.

Stavba zámku tedy probíhala postupně a spolu s ní vznikala i jeho výzdoba. Ta byla pravděpodobně zhotovena nám neznámým uměleckým cechem. Jedním z významných prvků výzdoby byly kazetové stropy, jejichž vznik se váže k roku 1581. Motivy jednotlivých stropů se od sebe lišily, ale všechny vycházely z Jindřichova náboženského přesvědčení a politických názorů. Kdo byl tedy Jindřich z Valdštejna?

Mnoho informací o Jindřichovi z Valdštejna se nedochovalo, ale ví se, že mu otec poskytl výborné vzdělání v duchu utrakvismu. Jeho studia probíhala v evangelických částech Německa a zjednodušeně řečeno tíhl k protestantismu. Během svého života se stal hejtmánem boleslavského kraje a radou komorního soudu, i když v mládí měl možnost se prosadit ve službách Habsburků. Nestalo se tak, protože Jindřich k tomuto rodu choval značné antipatie. Kromě kariéry se věnoval také své zálibě v literatuře, kterou zřejmě zdědil po svém otci, Vilémovi z Valdštejna na Štěpanicích.

Veškeré informace o Jindřichově životě se zrcadí právě v jeho kazetových stropích. v případě stropu, který se dnes nachází na Švihově, čerpal Jindřich jako vzdělaný a sečtělý muž při zadání objednávky z antiky. Malované čtvercové desky tedy představují výjevy z historie starověkého Říma, jak je sepsal antický historik Titus Livius. Zdůrazňují republikánskou svobodu Římanů a porážku královského rodu Tarquiniů i všech nepřátel Říma. Jednou z možných interpretací je, že se jedná o narážky na svobodu vyznání i osobní svobody evangelíků v Českých zemích a jejich odpor vůči vládnoucí přísně katolické monarchii Habsburků. Jestli tomu tak doopravdy je by nám dnes dokázal říct snad jen Jindřich z Valdštejna anebo jeho syn Henyk, za kterého byla výzdoba dobrovického zámku i jeho stropů dokončena.

Henyk, jehož matka byla až Jindřichova druhá žena Markéta z Lobkovic, navázal na svého otce. Také věnoval svou pozornost literatuře. Na zámku zřídil tiskárnu, kde tiskl práci svou i jiných autorů. Vydal i spis, který byl neuctivý vůči Habsburkům, a v důsledku toho byl vyšetřován, skončil ve vězení, z něhož byl nakonec propuštěn, ale musel zaplatit vysokou pokutu. v roce 1623 zjistil, že mu má být zkonfiskován veškerý majetek, a proto se rozhodl vzít hotovost a i s manželkou se uchýlit do exilu v Drážďanech. Zde ještě v ten samý rok umírá. Zámek po jeho smrti nadále zůstává ve vlastnictví Valdštejnů.

Proměna v cukrovar

V závěru 18. století byl zámek poněkud zanedbáván. Valdštejnové k němu neupírali svou pozornost a budova sloužila především k hospodářským účelům nebo zčásti jako příležitostné vdovské sídlo. S Marií Annou z Valdštejna přešel zámek skrze dědictví do rukou Fürstenberků a v roce 1809 ho získala knížata z Thurn-Taxisu.

Karel Anselm Thurn-Taxis nechává v roce 1831 přestavět západní část zámku na cukrovar, jehož provoz časem pohlcuje i další zámecké budovy, naposledy pak severní křídlo v 60. letech 19. století. Při úpravách jednotlivých budov zanikla reprezentativní výzdoba interiérů. K té patřily i už tolikrát zmiňované kazetové stropy. Tak co se s nimi stalo?

Když nastala doba přestavby, začal se o zařízení interiéru zajímat valdštejnský stavitel Anton Wender. Jeho pozornost přitáhly ohrožené stropy. Upozornil hraběte Františka z Valdštejna, že je potřeba co nejrychleji v jejich záchraně jednat. Hrabě vysmlouval s knížetem Hugem z Thurn-Taxisu výměnu. Za stropy si kníže Hugo přál vjezdní bránu. František z Valdštejna zachránil rodový unikát. Ale v této chvíli se osudy jednotlivých stropů rozdělily. Jeden z nich byl věnován do síně radnice městu Dobruška. Druhý byl nainstalován na zámku Mnichovo Hradiště. Poslední dva byly uskladněny v sýpce v Bělé pod Bezdězem.

Thurn-Taxisové provozovali zámecký cukrovar do roku 1923, kdy jej koupila Ústecká rafinerie cukru. Dnes zámek s cukrovarem vlastní místní cukrovarnická společnost Tereos TTD, zámek je veřejnosti nepřístupný. v městě Dobruška se nachází Museum cukrovarnictví, lihovarnictví, řepařství a města Dobruška.

Švihov a jeho historie

Hrad za dob Černínů

V roce 1598 Humprecht Černín z Chudenic koupil švihovský hrad. Ze všech majitelů vlastnili Černínové objekt nejdéle, přibližně 350 let. Tento rod hrad nevyužíval k reprezentativním ani obytným účelům, protože své hlavní sídlo měli v nedalekých Chudenicích. Proto se ze Švihova stal hospodářský statek. Pro stavbu to nebyla ideální situace, ale jak se říká, vše zlé je k něčemu dobré. Aby se zde mohlo skladovat obilí, musely být prováděny alespoň nejnutnější opravy. Díky tomu se z budovy nestala zřícenina.

Sýpka se stala i z tanečního sálu, který byl ke svému novému účelu přizpůsoben. v této místnosti byl uměle vytvořen další prostor tak, že byl přidán druhý strop. Na zdech je přibližně v polovině dodnes vidět linie, kde byl strop vložen. Okna byla zmenšena a byla sem zasazena menší špýcharová okénka.

Novodobá historie hradu

Když hrad po druhé světové válce přešel do rukou státu, bylo rozhodnuto o zpřístupnění prostor veřejnosti. Vystala potřeba hrad opravit a alespoň zčásti regotizovat. v tanečním sále byl odstraněn vestavěný strop a okna byla znovu vybourána do původní velikost. Pouze čtyři špýcharová okénka byla ponechána jako upomínka části historie hradu.

Zároveň se při architektonickém průzkumu zjistilo, že v této síni chybí původní strop. Architekt Břetislav Štorm se rozhodl, že by bylo vhodné sem instalovat jiný. Věděl, že v sýpce v Bělé pod Bezdězem jsou uloženy renesanční stropy ze zámku Dobrovice u Mladé Boleslavi. a jaké důvody ho vedly k vybrání dobrovického stropu?

1. Jižní palác švihovského hradu, kde se nachází taneční sál, byl tehdy datován k roku 1520. To znamená, že i jeho výzdoba vznikla v tomto časovém období. Dobrovický strop, jak už víme, vznikl v roce 1581. Je zde tedy časová kontinuita, která dovozovala strop použít.
2. Švihovský hrad má dva velké sály, severní a jižní. Severní sál, který není veřejnosti přístupný, má poměrně dobře zachovalou renesanční výzdobu. Taneční sál v jižním paláci nemá svou původní výmalbu tak dobře zachovanou. a to je další důvod, proč se do této místnosti strop hodil. Nemohlo dojít ke kolizi mezi výtvarným vyzněním prostoru a zdobením stropu.
3. Oba stropy měly podobné rozměry, a to umožnilo šetrnou montáž. Plafond z Dobrovice měl tvar nepravidelného obdélníku, ale původně byl umístěn v sálu s arkýřem, proto musely být při instalaci na Švihově odebrány čtyři kosočtverečné desky. Ty jsou dnes vystaveny v pokladně. Celý tento proces přenesení stropu vyšel ekonomicky výhodněji než výroba zcela nového plafonu. Finanční stránka věci byla třetím argumentem k instalaci dobrovického stropu na Švihově.

Vše poukazovalo na to, že návrh Ing. arch. Štorma bude ideálním řešením. a tak se stalo, že byl strop v 50. letech minulého století na švihovský hrad převezen. Jeden z nich byl uložen do severního velkého sálu, kde stále čeká na zrestaurování. Druhý byl nainstalován do tanečního sálu, aby nahradil chybějící původní plafond. a tak hrad získal staronový kazetový strop.

Restaurování stropu v 50. letech 20. století

Již mnohokrát bylo řečeno, že byl dobrovický strop nějakou dobu uložen v sýpce v Bělé pod Bezdězem. Bohužel tam nepanovaly vhodné podmínky k uchování uměleckého díla. Do prostoru sýpky zatékalo, tudíž se tam držela vlhkost. Na rozložené stropy se usazoval prach a i ptačí trus. Stalo se, že byly ohroženy i ohněm. Do dřeva se pustil červotoč. Některé trámy byly rozlámány a také se na nich nacházely vyřezané otvory z dob dobrovického cukrovaru. Když byl potom strop převezen na Švihov, jeho stav vypadal naprosto beznadějně.

Oprava byla složitá. Řezbářských prací se ujal Gabriel Bejvl z Klatov, sesazení konstrukce měli na starost truhláři z Klatov a restaurování jednotlivých kazet bylo zadáno akademické malířce Miladě Zbiralové.

Prvně proběhla truhlářská úprava, vyspravení trámů, zarámování kazet a vyspravení vyřiznutých čtverců starým dřevem. Následovalo očistění polychromie (barevné zdobení stropu). Jednotlivé kazety byly nejdříve stírány čistící hmotou ze žitné mouky. Zbývající vrstva špíny se odstranila nátěrem terpentinu, čistící emulzí a znovu pomocí setření terpentinem. Díry po hřebecích a jiná mechanická poškození se vyplnila tmelem z pilin a křídou, máčeným novinovým papírem a na povrchu se vše vyhladilo křídovým tmelem. Retuš byla prováděná pomocí práškových barev utřených s vodou a emulzí. Místa s odpadlou polychromií nebyla domalována. Pouze ornamentika na kostře a rámech se doplnila. Vše bylo na závěr natřeno zředěným jantarovým lakem, potom ještě roztokem z vosku a terpentinu. Ve finále se vše přešetilo kartáčem.

Oprava stropu začala 27. 1. 1953 a trvala celkem 230 pracovních dní. Podmínky, za kterých byl strop opravován, nebyly vždy příznivé. Například malířka Milada Zbiralová musela kazety restaurovat přímo v prostorách hradu, kde převládala zima. Za spolupráce architektů, uměleckých historiků, malířky, řezbáře a tesařů se podařilo strop zachránit.

Stavebně technická konstrukce stropu

Dobrovický strop nacházející se v tanečním sále hradu Švihov je polychromovaný plochý truhlářský kasetový plafond (strop zdobený malbou), který je zavěšený na nosnou tesařskou konstrukci. Z větší části je zhotoven z jehličnatého dřeva, ovšem některé desky jsou ze dřeva lipového. Jde o největší ze všech čtyř stropů pocházejících ze zámku Dobrovice. Jeho původní rozměry činily přibližně 25,6 x 10,5 m. v současné době je strop kratší. Jeho krajní desky musely být vyřazeny, protože sál švihovského hradu byl kratší, než ten na zámku Dobrovice.

Při instalaci v tanečním sále bylo zachováno 21 kruhových polí. Schéma stropu tvoří systém rovnoramenných řeckých křížů se čtvercovými středy. Tyto čtvercové desky (120 x 120 cm) nesou centrální motivy celého stropu. Jsou na nich vyobrazeny bohaté figurální kompozice. Náměty jsou inspirované historií starověkého Říma. Na každé desce je vysvětlující nápis v německém jazyce.

Významné jsou také rhomboidní (kosočtverečné) čtyřúhelníky (95 x 95 cm), které jsou umístěné mezi kruhovými polí. Na tyto části byly namalovány alegorie věd umění a ctností. Pod každým znázorněním nalezneme latinský nápis vysvětlující daný motiv, například Musica, Geometria, Gramatica, ad.

Významově nejnižší řád malby mají výseče uvnitř kruhů. Jejich funkce je hlavně ozdobná a jedná se o ornamentiku vyššího řádu. To znamená, že strop zdobí květinové, zvířecí nebo i figurální ornamenty. Na závěr stojí za zmínku, že součástí stropu je také erb Jindřicha z Valdštejna.

Čtvercové kazety

Dido zakládá Karthágo

Pověst o založení Karthágo vypráví o královně Dido. Byla to sestra foinického krále Pygmalióna, který chtěl veškeré bohatství pro sebe, a proto zavraždil jejího manžela Sychaea, jež byl velice zámožný. Dido se stihla zachránit a uprchla i s poklady svého muže z města Tyru do Afriky. Za poklady, které s sebou vzala, se rozhodla koupit od libyjského krále Jarba půdu, na které by mohla založit své vlastní království.

Libyjský král se ovšem rozhodl jí prodat takový kus půdy, kterou by ohraničila jedna volská kůže. Dido souhlasila a chyťře nechala volskou kůži rozřezat na velice tenký řemínek, jímž ohraničila dostatečně velký prostor pro založení nového města. a tak vzniklo punské Karthágo.

Tento příběh není jediný, který se o Dido vypráví. Podle jiné pověsti u břehů její země přistál Aeneas, hrdina z Trójské války, který bojoval na straně Trójanů. Hledal útočiště po tom, co ho a jeho muže na moři zastihla velká bouře. Královna Dido ho přivítala ve svém domě a brzy se do sebe zamilovali. Bohové ovšem Aeneovi určili jiný osud – měl odplout do Itálie, kde měl založit město, které čekala velká sláva. Aeneas se rozhodl poslechnout vůli nejvyššího boha a odplul z Karthága. Zhrzená královna Dido nechala postavit hranici a po jejím vzplanutí na ni vstoupila, vrazila si Aeneův meč do hrudi a zemřela.

Aeneas naplnil svůj osud, odplul do Itálie, kde založil město, ze kterého později vzešel Řím. Ovšem antičtí spisovatelé se neshodnou na tom, kdo město Řím založil či jak získalo své věhlasné jméno. Někteří tvrdí, že Trójané, kteří přežili válku, už se po všech válečných útrapách chtěli někde usadit a na místo u řeky Tibery je navedla moudrá žena jménem Róma. Další verze vypráví, že město založil Romanus, syn Odysseův a Kirčín. Jiní jsou přesvědčeni, že jméno městu dal Rómis, vládce Latinů, který vyhnal Etrusky, kteří přišli z Thésálie do Lýdie a z Lýdie do Itálie. Existuje mnoho dalších verzí příběhů o vzniku Říma, ovšem nejznámější a nejproslulejší je pověst o založení Říma Romulem a Remem.

Narození Romula a Rema

Příběh o Romulovi a Removi začal dávno před jejich narozením u jejich předků Numitora a Amulia. Ti byli královskými bratry, jejich předkem měl být údajně Aeneas. Podle otcovy vůle a práva staršího měla královská moc připadnout Numitorovi. Amulius se ovšem vlády ujal násilím a své zločiny završil vyvražděním mužského potomstva svého bratra. Numitorově dceři Ree Silvii určil osud Vestálky, aby složila slib čistoty a neporodila žádné potomky.

Přes to všechno se narodili dva chlapečci. Rea Silvia byla totiž znásilněna a porodila dvojčata. Za otce svých dětí prohlásila boha Marta. Lidé a ani bohové nedokázali kněžku uchránit před Amuliovým hněvem. Král jí uvěznil a její syny poručil vhodit do řeky. Chlapci byli položeni v košíku do Tibery. Řeka se rozvodnila a vylila na břehy, kam zanesla i koš. Do stejných míst se přišla napít vlčice, která zaslechla dětský pláč. Našla děti a také je nakrmila. Nakonec chlapce našel pastýř Faustulus. Odnal je a svěřil do péče své manželce Larentii. Spolu je pojmenovali Romulus a Remus.

Když bratři vyrostli a zesílili, naučili se lovit zvěř. Časem ale začali napadat loupeživé lapky a jejich kořist rozdělávali zpět mezi pastýře. Loupežníci na ně zanevěřili a chtěli se jim pomstít. Připravili lest, při které zajali Rema. Dovedli ho k Numitorovi, který ho měl soudit. Numitorus zjistil, že Remus má bratra, dvojče. Netrvalo dlouho a zjistil pravdu, že se jedná o jeho dva ztracené vnuky. Společně pak zabili samozvaného tyrana Amulia.

Romulus a Remus uznali Numitoria jako právoplatného krále ve městě Albě. Ovšem i oni chtěli vládnout, a proto odešli založit vlastní město. Ale kdo město pojmenuje? a kdo mu bude vládnout? Vznikl spor, který nebylo možné rozhodnout právem staršího, a tak se bratři rozhodli, že se podvolí vůli bohů. Znamení, která zpozorovali, nebyla jednoznačná a oba bratři byli tak rozhněvaní, až jejich spor vyvrcholil zabitím Rema.

Je známá ale i jiná verze příběhu, kdy Romulus vybudoval opevnění, které jeho bratr výsměšně přeskočil. Rozhněvaný Romulus ho za to zabil se slovy: „Takto ať v budoucnu zahyne každý, kdokoli přeskochí moje hradby!“ Romulus se tak zmocnil vlády nad městem a podle něj bylo město nazváno Roma, tedy Řím.

Korunovace Numy Pompilia

Po Romulově smrti si lid volil nového římského krále. Romulovým nástupcem se stal vzdělaný a vážený muž Numa Pompilius. Byl jednohlasně zvolen lidem za římského krále. Také ale chtěl, aby mu i bohové seslali znamení, které by stvrdilo jeho postavení krále, stejně jako tomu bylo u Romula.

Numa tedy vyšel i s kněžím na posvátné místo. Zde se duchovní modlil k bohům a žádal o určitá znamení, která by potvrdila postavení nového krále. Bohové vyslyšeli prosby a rozhodli se dát najevo svou vůli. Seslali znamení a Numa Pompilius získal svou moc. Byl znalý lidských a božských práv, k vládě ve své zemi přistupoval oproti Romulovi rozdílně. Rozhodl se Řím, město založené mocí a zbraněmi, znovu založit ještě právem, mravy a zákony. Posílil náboženský kult ve své zemi. Římané mu přičetli vybudování veškerého sakrálního zázemí, kultu bohů, založení kněžských i řemeslnických sborů a také tvorbu zákonů, jež jsou rovněž božského původu.

A tak se ukázalo, že dva králové po sobě povznesli obec, každý jinými prostředky. Řím vzkvétal pod vládou Romulovou, který Řím budoval pomocí válečných prostředků. Ale stejně tak město dosáhlo věhlasu i za vlády Numy Pompilia, který se rozhodl lidem ukázat život v míru.

Horatius souzen za vraždu své sestry

V dobách při probíhajících bojích mezi Římany a Albany žili na obou stranách vojsk bratři, trojčata. Když boje neustávaly, shodly se obě strany, že se rozhodne soubojem mezi těmi bratry. Strana, která vyhraje, bude vládnout druhému národu v dobrotě a míru. Za Řím bojovali bratři z rodu Horatiů a za Albany nastoupili bratři rodu Curiatiů. Když souboj započal, dlouhou dobu měli navrch Curiatiové, kteří dva z bratrů Horatiů zabili. Poslední přeživší Horatius byl obklopen třemi protivníky. Kdyby se jim postavil rovnou, byl by poražen. Proto začal utíkat. Byl to taktický manévra. Curiatiové ho totiž nedostihli najednou, ale postupně, a s tím on počítal. Zabil jednoho po druhém. Řím slavil vítězství.

Při návratu domů si s sebou poslední z bratrů Horatiů nesl zbroj mrtvých protivníků. Když mu vyšla naproti jeho sestra a uviděla jednu ze zbrojí s pláštěm, který sama zhotovila, začala naříkat. Jedním ze zabitých Curiatiů byl její snoubenec. Horatius se rozlítil, vytáhl meč a probodl svou sestru. Při tom nad umírající pronesl: „Jdi pryč odtud se svou nevčasnou láskou ke snoubenci, ty, která jsi zapomněla na své mrtvé bratry i na toho živého, ty, která jsi zapomněla na vlast. Tak nechť zajde každá Římanka, která bude truchlit nad nepřítelem.“

Vina Publia Horatia byla zmírněna jeho výhrou nad Albany, přesto byl přiveden před soud. Král nechtěl sám rozhodovat o tak choulostivém případě, který u

lidu vzbuzoval tolik nevole. Proto ustanovil dvojici soudců, kteří měli v případě rozhodnout. Rozsudek zněl – vinen. Horatius se odvolal, a tak byl svolán sněm lidu. Horatiův otec přesvědčoval lid o tom, že jeho syn jednal správně. Kdyby tomu tak nebylo, tak on sám by proti němu zakročil podle práva otce vůči synovi. Připomínal, že jeho syn je dovedl k vítězství a jeho čin by měl být oslavován. Sněm lidu Publia Horatia osvobodil, ale spíše z dojetí, než podle práva. Přesto byl potrestán alespoň symbolicky. Se zakrytou hlavou se musel postavit pod dřevěný trám na místě, kde jeho sestra padla mrtvá.

Mettius za vraždu roztrhán koňmi

Po boji Horatiů a Curiatiů netrval mír mezi Římany a Albany moc dlouho. Diktátor vládoucí Albanům, Mettius, začal podněcovat v lidech touhu po válce, protože již tak byli nespokojeni, že osud celého národa byl vložen do rukou tří bratrů Curiatiů. Oficiálně byl Mettius spojencem Říma, ale navedl občany města Fideny ke spojení s městem Veje. Obě tato města byla konkurenty Římu a společně na město mohla zaútočit.

Válka opravdu vypukla, ale Mettius se záměrně postavil na blízký pahorek mezi vojska Fideňanů a Římanů. Vše tak mohl sledovat a během bojů se přidat k těm, kteří budou vítězit. První si podivného chování Mettia povšimli Římané. Římský král Tullus v tu chvíli zachoval klid. Svým vojákům sdělil, že Albanům nařídil Fideňany napadnout z týlu. Vojska svému králi věřila, zuřivě se bila a vyhrála.

Druhý den Tullus Mettia před všemi odhalil a označil ho za zrádce. Stejně tak jako byla jeho věrnost rozpolcena na několik částí, mělo i jeho tělo být roztrháno koňmi na několik kusů. a tak se i stalo. Mettius byl uvázán za končetiny mezi koňská spřežení a roztrhán na kusy. Na to pak římský král Tullus nechal zbourat město Alba Longa.

Smrt Lukrecie

Během vojenského tažení v Ardei si mladíci v táboře krátili čas pitím. Když byli značně posilnění alkoholem, začali diskutovat o svých ženách. Jeden se vytahuje před druhým o ctnostech své ženy. Nakonec se rozhodnou odjet společně do svých domovů zjistit, která z žen je tou nejctnostnější. Všechny ženy trávily čas na banketu se svými přítelkyněmi až na jedinou. Lukrecie, žena Collantia Tarquinia, seděla v komnatách mezi služebnými a předla vlnu. Přivítala svého muže i neočekávané hosty. Bezesporu se stala tou nejctnostnější z žen. Té noci šli všichni poklidně spát a ráno opět odjeli.

Sextus Tarquinius, královský syn, se rozhodl Lukrecii zneužít. Proto se vrátil do Collantiova domu, bez jeho vědomí a pouze s jedním průvodcem.

Lukrecia hosty přivítala, pohostila a ubytovala.

v noci se Sextus vydal k ní do ložnice i s mečem. Vyhrožoval Lukrecii smrtí, pokud nebude potichu. Pak ji prosil a sliboval vše možné, ale ona se k nevěře nenechala přesvědčit. Nakonec ji Sextus vyhrožoval, že ji probodne, vedle ní položí mrtvého otroka a ona bude nalezena jako ta, která byla zabita při smilnění. Lukrecie se mu pod touto pohrůzkou vydala a Sextus vítězně odešel.

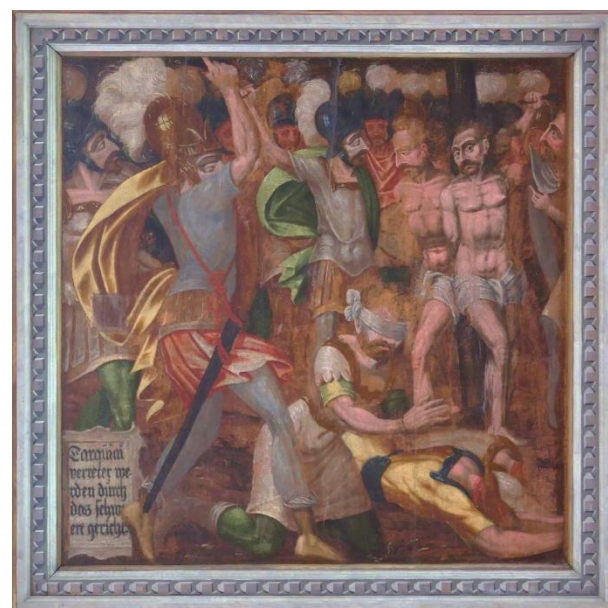
Lukrecii celá situace tížila. Svolala svého muže, otce a jejich nejbližší přítele, aby se za ní neodkladně dostavili. Když se u ní všichni čtyři sešli, zpravila je o událostech, které se odehrály. Nechala je přísahat, že se pomstí cizoložníkovi, tedy Sextovi Tarquiniovi, za takové příkoří. Přísahali. Ona pak vzala nůž a vrazila si ho do srdce. Její muž i otec s nářkem naposled volali její jméno.

Muži cítili žal nad ztrátou Lukrecie. Rozzlobili se, vynesli její bezvládné tělo na tržiště a sdělili lidem, co se stalo. Začal převrat. Lidé chtěli svrhnout královský trůn. Král chtěl uklidnit rozvášněný dav, ale když přijel z tábora, brány Říma mu zůstaly zavřené. Byl i se svou rodinou vyhoštěn. Sextus Tarquinius byl v exilu zavražděn. Traduje se, že tyto události vedly ke vzniku republiky, do jejíhož čela byli zvoleni dva konzulové, Tarquinius Conllatinus, Lukreciin manžel a jeho přítel Lucius Junius Brutus, jehož odvaha vedla k pomstění její smrti.

Poprava zrádců Tarquiniových

Tento motiv přímo navazuje na ten předchozí. Řím měl tedy dva konzuly, Lucia Tarquinia Collatina a jeho přítele Lucia Junia Bruta. Ovšem Lucius Tarquinius byl spojen s královským rodem. Jeho jméno nevzbuzovalo mezi lidmi důvěru. Naopak podporovalo strach ze znovu nastolení nesvobody. Proto ho Brutus vyzval, aby v přátelství opustil svou pozici a odešel z Říma. Zaručil mu, že si může veškerý svůj majetek odnést s sebou. Lucius souhlasil, odstoupil a v míru opustil město. Senát se dále usnesl na tom, že by Řím měli opustit všichni Tarquiniové. Brutus očekával, že to u královského rodu vzbudí nevoli, a že by mohla vypuknout válka.

Jednoho dne dorazili do Říma poslové Tarquiniů, kteří žádali o vydání královského majetku. Senát

zasedl k projednání. Vydat či nevydat? Když majetek nevydají, budou mít Tarquiniové důvod k napadení města. Když ho vydají, budou mít k útoku prostředky. Mezitím co senát rokoval, poslové obcházeli mladé muže. Ti, kteří prokázali, že si přejí návrat králů, byli zasvěceni do tajných plánů, jak v noci vpustit členy královské rodiny do města. Jedni z prvních, kdo se přidali, byli Vitelliové. Ti k sobě přibrali i Tiberia a Tita, syny konzula Bruta.

V předvečer návratů poslů ke svým pánům všichni večereli v domě Vitelliů. Stoupenci Tarquiniů zde horlivě domlouvali podrobnosti plánu. Vše vyslechl jeden z otroků. Čekal, až budou poslům vydány spisy, které dokážou zradu všech zúčastněných. Potom běžel se zprávou o zradě ke konzulům. Ti, aniž by vyvolali pozdvižení, zadrželi povstalce a zajistili usvědčující důkazy.

Po těchto událostech senát znovu projednával vydání majetku Tarquiniů. Plni rozhořčení rozhodli majetek nevydat a zakázali ho zkonfiskovat pro státní kasu. Bylo rozhodnuto, že to lid vyplení majetek králů. Území patřící Tarquiniům, ležící vedle Říma, bylo zasvěceno bohu Martovi a stalo se známým Martovým polem. Poté následoval soud se zrádci. Ten musel vést konzul Brutus, který nerozhodoval pouze o popravě zrádců, ale také o popravě vlastních synů. Viníci byli zmrskáni a nakonec sftati sekerou.

Mucius Scaevola klade ruku do ohně

Na popud pokořených Tarquiniovců začal etruský král Porsena obléhat město Řím. Obyvatelé města se nechtěli vzdát. Jeden z římských občanů, Gaius Mucius, vnikl do nepřátelského tábora s plánem zavraždit krále. Když do nepřátelského tábora dorazil, držel se v zástupu lidí poblíž králova stanoviště. Na tomto místě a v daný čas byl vojákům vydáván žold. Vedle panovníka seděl písař, který měl skoro stejný šat jako jeho vládce. Mucius si proto nebyl jistý, který z těch dvou mužů je král. Nechtěl se ptát ostatních vojáků, aby se neprozradil, a proto to odhadl náhodně.

Rozhodl špatně a zabil králova písaře. Dal se na útěk, ale vojáci ho dostihli a přivlekli zpět před krále. Hrozil mu děsivý osud, přesto ve svém okolí

vzbuzoval víc strachu, než ho sám pocífoval. Mucius promluvil ke králi: „Jsem občan římský, mé jméno je Gaius Mucius. Přál jsem si jako nepřítel zabít nepřítele a nemám méně odvahy k smrti, než jsem měl k vraždě. Je chloubou Římanů hrdinsky jednat i hrdinsky trpět, a nejsem sám, kdo chová proti tobě tento záměr. Za mnou je jich celá řada, kteří touží po téže slávě. Připrav se, chce-li se ti, na toto nebezpečí, aby ses hodinu co hodinu potýkal o svou hlavu a měl v předsíni královského stanu pořád nepřítele s mečem v ruce. Takovou ti my, mládež římská, vyhlášíme válku! Nemusíš se obávat ani vojska, ani boje. Rozhodovat se bude pouze mezi tebou samým a jedním z nás!“

Král byl rozlícený hněvem, ale také strachem. Nechal kolem Mucia rozdělat oheň. Chtěl ho mučit, dokud mu neprozradí, co myslí svými výhrůzkami. Mucius reagoval naprosto klidně: „Nuže, přesvědč se sám, jak nepatrnou cenu má tělo pro ty, kteří upírají zrak na velikou slávu!“ a s těmito slovy vložil svou pravici do ohniště. Držel svou ruku v ohni a zároveň vypadal, jako by v dané chvíli nepocífoval žádnou bolest.

Král byl naprosto ohromený a dal příkaz, aby Mucia odvedli od ohně. Tentokrát promluvil on k Muciovi: „Odejdi, ano, odejdi, neboť ses dopustil většího nepřátelského činu proti sobě samému než proti mně. Provolal bych zdar tvé statečnosti, kdyby tato statečnost sloužila k ochraně mé vlasti. Nepoužiji proti tobě práva válečného a propouštím tě bez úhony, bez ublížení.“ Mucia toto královské rozhodnutí natolik překvapilo, že králi přiznal, že skupinu římské mládeže tvoří tři sta mužů, a ti budou postupně přicházet, aby

se krále pokusili zabít. Tato zjištění spolu s předchozími událostmi etruským králem natolik otřásly, že byl sjednán mír a on odtáhl pryč. Za hrdinské činy se Muciovi začalo říkat Scaevola neboli Levička či Levák.

Marcus obléhá Řím

Národ Volsků cítil přikori vůči Římu a toho využil Attius Tullius. Na jeho popud se Volskové rozhodli na Řím zaútočit. Za své vůdce si do války zvolili právě Attia Tullia a římského vyhnance Gnaea Marcia, do kterého Volskové vkládali velké naděje, a věděli proč. Byl to totiž velice schopný vojenský vůdce.

Nejdříve dobyl území, která ležela mimo Řím, a navrátil je Volskům, a následně se vydal k městu, které začal obléhat. Římskému lidu začala docházet odvaha a odhodlání. Senát se proto rozhodl vyslat posly a vyjednávat s Marcusem o míru. Ten ale chtěl Římanům ukázat, že přes jeho vyhnání z města neztratil svou hrdost. Vzkázal senátu, že mír nastane až tehdy, když se Řím vzdá zabraných území a navrátil je Volskům. Další posly už nepřijal, ani když se za ním vydali kněží.

Když bylo nejhůře, shromáždily se římské ženy, mezi nimi byla i Marciova matka a žena spolu s jeho syny. Když došly až do tábora Volsků, ani je nechtěl přijmout. Někdo však zvolal, že se mezi ženami nachází i jeho matka s manželkou a syny. Marcus vyskočil a běžel obejmout svou matku. Ta ho zastavila. Rozzlobeně se na něj rozkřikla. Sdělila mu, ať si rozmyslí, jestli je nepřítelem nebo synem a ona zajatkyní či milující matkou. Hájila Řím a až v té chvíli se nechal vojevůdce obměkčit. Rozloučil se s matkou, ženou i syny. Poslal je domů, vyslyšel nárek žen a odtáhl se svým vojskem pryč.

Scipio se odmítá zasnoubit s cizinkou

Scipio byl významný římský politik a vojevůdce. Během druhé puntské války obsadil jedno z hispánských měst. K zajatcům se choval tak vstřícně, že dokázal vytvořit pozitivní obrázek Římanů dobyvatelů. Lidé o něm následně hlásali, že dobývá města zbraněmi, ale také laskavostí a štědrostí.

To vše dokazuje jedna událost právě v Hispánii. Scipiovi muži mu přivedli nádhernou dívku jako válečnou kořist. Byla tak krásná, že kudy prošla, tam se za ní každý otáčel. Scipio jí byl okouzlen. Ovšem zjistil, že je již zasnoubená s jiným mužem, jménem Allucius. Nechal ho i její rodiče okamžitě povolát. Rodina přinesla zlato na vykoupení dívky. Scipio ale žádné zlato nechtěl. Vydal dívku Alluciovi a ubezpečil ho, že se dívka nic nestalo. Její rodina byla tak vděčná, že prosila Scipia, aby přijal zlato jako dar. Po chvíli souhlasil, nechal si dary složit k nohám. Pak zavolal Allucia a vše mu věnoval zpět jako svatební dar. Jediné co žádal, bylo, aby Allucius odcházel jako přítel Říma, a díky svému činu proslul Scipius pro svou šlechetnost.

Hannibal vyjednává mír se Scipionem

Po dobytí Hispánie se ke konci druhé punské války Scipio, v té době už zvolený konzul, vydal bojovat do Afriky. Zde byl opět úspěšný a vyhrál mnoho bitev. Postavení Karthága se zhoršilo. Bylo smluveno mírové vyjednávání, kterého se zúčastnil Scipio a Hannibal, vojevůdce Karthága. Hannibal, u kterého nevíme, jestli se schůze zúčastnil dobrovolně nebo na příkaz senátu, byl stejně proslulý a úspěšný jako římský velitel. Když došlo k jejich shledání, oba na sebe ohromeně hleděli.

Po chvíli začal svou řeč Hannibal. Nabídl mír s tím, že Karthágo opustí všechna evropská území. Scipio odmítl jeho návrh. Připomněl mu, že to karthágiňané byli těmi, kdo nedokázali zachovat mír. Nedohodli se na mírových podmínkách a oba se vrátili ke svým vojskům s myšlenkou, že se schyluje k poslední bitvě. K bitvě dvou světových velmocí. a jak to dopadlo? Scipio dovedl Řím k vítězství a Karthágo už pro něj nepředstavovalo žádnou hrozbu.